2010-luvun sosiaaliset ongelmat: köyhyys, syrjäytyminen, perusturvan puutteet

Sosiaalipolitiikan päivät 21.- 22.10.

Ohjelma ja abstraktit

Sisällysluettelo

Järjestäjät 2

2010-luvun sosiaaliset ongelmat: köyhyys, syrjäytyminen, perusturvan puutteet 3

Ohjelma 4

Pikkuplenaari 22.10. 6

Asiakas valitsijaksi sosiaali- ja terveyspalveluissa – tuetaanko rahalla, palvelusetelillä vai palvelulla? 11

Etnografia ja sosiaaliset ilmiöt 21

Hyvinvointivaltion mekanismit 30

Kilpailutettua hyvinvointia 35

Koti ja asuminen hyvinvoinnin perustana 41

Kuntoutuksen tutkimus 44

Köyhyys, syrjäytyminen ja vähimmäisturva 50

Lasten ja nuorten huono-osaisuus 56

Perusturva hyvinvoinnin tuottajana 60

Sosiaalinen eriarvoisuus perinteiset sektorirajat ylittävänä kysymyksenä 68

Syrjäytyminen, kansalaisjärjestöt ja ammatillinen toiminta 75

Terveyspolitiikan, terveyden ja terveydenhuollon tutkimus 78

Työn ja hyvinvoinnin tutkimus 82

Vanhenemisen tutkimus 88

Yhteiskunnallinen yrittäjyys – ratkaisuja syrjäytymiseen ja työllistymiseen 99

Ympäristösosiaalipolitiikka 103

Järjestäjät

Sosiaalipoliittinen yhdistys ry

Sosiaalipolitiikan oppiaine
Snellmaninkatu 10 (PL18)
00014 Helsingin yliopisto

Järjestelytoimikunta

Laitoksen johtaja Keijo Rahkonen (pj.)
Professori Risto Eräsaari
Professori Antti Karisto
Professori J.P. Roos
Tohtorikoulutettava Paula Saikkonen (siht.)
Janne Lardot (seminaarisihteeri)

Yhteistyökumppanit

Gaudeamus
Innokylä
Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus
Sosiaali- ja terveysalan Tietopalvelu
Talentia
Vastapaino
WSOYpro oy

2010-luvun sosiaaliset ongelmat: köyhyys, syrjäytyminen, perusturvan puutteet

Sosiaalipoliittisen yhdistyksen valtakunnalliset Sosiaalipolitiikan päivät järjestetään Helsingin yliopistossa vuonna 21.- 22.10 2010. Järjestelyistä vastaa sosiaalipolitiikan oppiaine.

Sosiaalipolitiikan päivät liittyvät EU:n köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen torjunnan teemavuoden ohjelmaan. Teemavuoden yhtenä tavoitteena on korostaa kaikkien vastuuta köyhyyden ja syrjäytymisen ehkäisemisessä. Suomi on perinteisesti ollut kohtuullisten pienten tuloerojen maa. Tuloerot ovat kuitenkin merkittävästi kasvaneet 1990-luvun puolivälin jälkeen talouden kasvun kanssa samanaikaisesti vaikka lisääntyneestä vauraudesta osa on kohdistunut pienituloisille.

Päivillä pohditaan köyhyyttä ja syrjäytymistä 2010-luvun sosiaalisina ongelmina. Ajankohtaisia aiheita ovat esimerkiksi perusturvan jälkeenjääneisyys, uudet perustuloratkaisut, lapsiköyhyys ja ei-työssä olevien asema, jotka suomalaisessa keskustelussa jäävät yleensä hyvinvointivaltion rahoitusvajetta, taloudellista kilpailukykyä ja kestävyyttä koskevan keskustelun katveeseen.

Lämpimästi tervetuloa!

Ohjelma

21.10. Torstai

11.00 – 13:00

Ilmoittautuminen päiville, Helsingin yliopiston päärakennus (Fabianinkatu 33), 2 krs.

13.00 Plenaari I

Yliopiston iso juhlasali. Puheenjohtaja professori Ullamaija Seppälä, Helsingin yliopisto

Päivien avaus

Puheenjohtaja Susan Kuivalainen, Sosiaalipoliittinen yhdistys

Sosiaalitieteiden laitoksen johtaja Keijo Rahkonen

2010-luvun sosiaaliset ongelmat: köyhyys, syrjäytyminen, perusturvan puutteet

Tutkimusprofessori Olli Kangas, Kelan tutkimusosasto

Kommenttipuheenvuoro:

Miksi perustoimeentulo on jätetty heitteille?

Professori J.P. Roos, Helsingin yliopisto

15.15 Kahvitauko

16.00 – 18.00 Työryhmät

Päärakennus ja Tieteiden talo.

18.30 Rehtorin vastaanotto

1. vararehtori Ulla-Maija Forsberg

Opettajien lehtisali, Päärakennus 2. kerros

20.00 Illanvietto Ravintola Kaisaniemessä

Illallinen

Länsimaiden perikato

DJ Spengler

22.10. Perjantai

9.00 – 12.00 Työryhmät jatkavat

10.00 – 12.00 Pikkuplenaari

Yliopiston pieni juhlasali
(vaihtoehtoinen ohjelma työryhmille)

puheenjohtajina Karoliina Majamaa & Paula Saikkonen

10:00 VTM Nina Kahma: Keskiluokan maku ja elämäntyyli
10:20 VTM Jyri Liukko: Vakuutus ja solidaarisuus
10:40 VTM Anne Määttä: Sosiaaliturvan väliinputoamiskokemukset
11:00 VTM Antti Tanskanen: Vuokratyön lyhyt historia
11:20 VTM Arho Toikka: Ympäristöpolitiikan muotoutuminen verkostonäkökulmasta
11:40 VTM Sampo Villanen: Mitä kaupunki tekee – kaupunkitila osana poliittista ja kaupallista toimintaa

12.00 – 13.00 Lounastauko

13.00 Plenaari II,
Yliopiston pieni juhlasali, Puheenjohtaja professori Risto Eräsaari, Helsingin yliopisto

Sosiaalipoliittisen yhdistyksen gradupalkinto
Dosentti Tiina Silvasti, Helsingin yliopisto

Paneelikeskustelu perusturvasta
Professori Susan Kuivalainen, Turun yliopisto
Professori Juho Saari, Itä-Suomen yliopisto
Valtiotieteen lisensiaatti, kirjailija Osmo Soininvaara
Tutkija Jouko Karjalainen

Kutsu seuraaville päiville

15.30 Päivät päättyvät

Pikkuplenaari 22.10.

Abstraktit

Nina Kahma: Keskiluokan maku ja elämäntyyli

Käsittelen esityksessäni väitöskirjani aihetta, keskiluokkaa ja keskiluokkaista makua usean empiiriseen aineistoon pohjautuvan artikkelini pohjalta, joissa aihetta käsitellään eri menetelmin ja rajauksin. Luon ensin lyhyen katsauksen siihen, miten keskiluokka voidaan määritellä ja mitkä ovat luokkien väliset määrälliset suhteet tämän päivän Suomessa. Tarkastelen sitten maun ja elämäntyylien teemaa, minkä jälkeen luon lyhyen katsauksen 'suomalaiseen makuavaruuteen', joka on kuvattu korrespondenssianalyysin keinoin. Kiinnostava kysymys on erityisesti, mihin keskiluokkaan luettavat ryhmät sijoittuvat makuavaruuteen nähden. Keskustelen lyhyesti myös niistä ominaisuuksista, jotka tekevät keskiluokkaisista ryhmistä omaleimaisen tai 'keskiluokkaisen' kulttuurin kulutuksessa. Keskustelen keskiluokkaisesta mausta myös konkreettisten esimerkkien; liikunnan harrastamista ja pukeutumista koskevien osatutkimusten valossa. Päädyn keskustelemaan maun ja elämäntyylin ohella keskiluokan käsitteen tulkinnasta sekä siitä, pitäisikö luokan käsitettä mitata objektiivisesti ulkopuolelta ammatillisena tai koulutuksellisena kategoriana vai subjektiivisesti mitattavissa olevana ominaisuutena.

Jyri Liukko: Vakuutus ja solidaarisuus

Vakuutusjärjestelmä on länsimaisen nykyelämänmuodon keskeinen infrastruktuuri. Lakisääteisen eläketurvan ja sairausvakuutuksen kaltaiset sosiaalivakuutukset muodostavat hyvinvointivaltion perustan. Myös vapaaehtoisella vakuuttamisella on yhä suurempi merkitys. Erityisesti yksilöllinen eläkevakuutus on kasvattanut nopeasti suosiotaan 1990-luvulta lähtien. Sosiaalipolitiikan kannalta vakuutuksesta tekee erityisen kiinnostavan hyvinvoinnin tuottamisen välineen se, että sitä sovelletaan niinkin erilaisissa yhteyksissä kuin kansalaisten sosiaaliturvassa ja yksilöllisessä sijoittamisessa. Samalla yksityisen ja julkisen vakuutustoiminnan väliin asetetaan helposti jyrkkä raja: yksityisvakuutuksen ajatellaan perustuvan yksilön vastuullisuudelle sekä vakuutusyhtiön ja vakuutetun itsekkäälle omien etujen ajamiselle, kun taas riskien sosiaalista tasaamista korostava solidaarisuus mielletään pelkästään sosiaalivakuutuksen piirteeksi. Tämä jaottelu kuitenkin hämärtää sen peruslähtökohdan, että kaiken vakuuttamisen perimmäinen idea on yhteisvastuullinen riskien

jakaminen. Keskinäinen solidaarisuus on vakuutuksen alkuperäinen lupaus, joka toteutuu hyvin eri tavoin vakuutusmuodosta riippuen. Tässä esityksessä vakuutusta tarkastellaan kokonaisvaltaisena vastuun jakamisen mekanismina, joka sisältää sekä yksityis- että sosiaalivakuutuksen. Yhteiskuntatieteissä näiden kahden vakuutusmuodon suhteesta on keskusteltu melko vähän siitä huolimatta, että niiden välinen rajanveto ei ole itsestään selvää. Vakuutustoiminnassa yksityinen ja julkinen sektori sekä liiketaloudelliset ja sosiaaliset periaatteet ovat kietoutuneet toisiinsa moniulotteisella tavalla jo vuosikymmenien ajan. Esityksessä yksityis- ja sosiaalivakuutuksen välistä suhdetta jäsennetään solidaarisuuden käsitteen avulla. Vakuuttamisessa riskin jakaminen perustuu aina tietynlaiselle ”sattumasolidaarisuudelle” onnekkaiden ja epäonnekkaiden välillä, mutta samalla vakuutustoiminnassa toteutetaan erilaisia ”avustavan solidaarisuuden” muotoja. Näiden käsitteiden kautta puheenvuorossa tarkastellaan suomalaisen vakuutusyhteiskunnan nykytilaa ja viimeaikaisia muutoksia sekä analysoidaan erilaisia toimeentuloturvan tyyppejä, joissa kussakin solidaarisuus määrittyy hieman eri tavoin.

Anne Määttä: Sosiaaliturvan väliinputoamiskokemukset

Artikkeliväitöskirjassa tutkitaan sosiaaliturvan väliinputoamiskokemuksia. Kukin erillisartikkeli nostaa esiin erilaisia tilanteita, joissa kansalaisilta on evätty pääsy heidän tarvitsemansa avun tai tuen piiriin tai he ovat joutuneet kokonaan sosiaaliturvan ulkopuolelle. Tutkimuksessa tarkastellaan perusturvaan ja erityisesti tarveharkintaiseen sosiaaliturvaan liittyviä tilanteita. Pyrkimyksenä on paikallistaa ja nimetä palvelujärjestelmän toimintaan liittyviä ongelmakohtia sekä etsiä niihin ratkaisuja kirjoitetun aineiston avulla.

Tutkimusta varten haettiin kuvauksia sosiaaliturvan epäkohdista touko-joulukuussa 2007. Kirjoituspyyntö julkaistiin valtakunnan päälehtien mielipidesivustojen tai Internet-sivujen kautta, muutamissa paikallisissa ilmaislehdissä sekä Kelan sanomissa. Kirjoituspyynnössä pyydettiin kertomaan omakohtaisista tai läheisen kokemista sosiaaliturvan epäkohdista vastaamalla kahteen kysymykseen: 1) Millaisessa tapauksessa olet jäänyt ilman tarvitsemaasi tukea tai palvelua? 2) Miten kokemus vaikutti elämääsi tai läheisesi elämään? Kirjoituksia kertyi kaikkiaan 194, joista litteroitua tekstiä 639 sivua 1,5 rivivälillä kirjoitettuna. Kirjoittajista 146 oli naisia ja 48 miehiä. Nuorin kirjoittajista oli 22 -vuotias ja vanhin 94 -vuotias. Menetelmänä on artikkelikohtaisesti on käytetty joko teoria- tai aineistolähtöistä sisällönanalyysiä ja analyysin apuna Atlas.ti 6.0 –ohjelmaa.

Antti Tanskanen: Vuokratyön lyhyt historia

Esitys perustuu keskeneräiseen väitöskirjatutkimukseen, jossa tutkin vuokratyötä Suomessa. Väitöskirja koostuu kuudesta osa-artikkelista sekä yhteenvetoluvusta. Väitöskirjan osa-artikkeleissa tarkastelen vuokratyötä erilaisten empiiristen aineistojen pohjalta ja yhteenvetoluku sisältää artikkeleita taustoittavan teoreettisen keskustelun sekä kokoaa yhteen artikkeleiden tulokset. Ensimmäisessä artikkelissa luon katsauksen vuokratyön lyhyeen historiaan Suomessa ja kysyn miksi vuokratyötä säänneltiin vuonna 1986 ja miksi sääntely purettiin vuonna 1994. Toisessa artikkelissa selvitän vuokratyöhön liittyviä oikeudenmukaisuusongelmia vuokratyöntekijöiden näkökulmasta. Kolmannessa artikkelissa tutkin neljännen eurooppalaisen työolotutkimuksen aineistolla vuokratyön laatua ja vuokratyöntekijöiden syrjimättömyyden periaatetta, joita Euroopan komissio on korostanut vuokratyödirektiiviehdotuksessaan. Neljännessä artikkelissa tutkin Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen aineistoilla vuokratyön ominaispiirteitä ja syitä siihen, miksi vuokratyöntekijät tekevät epätyypillistä työtä. Viidennessä artikkelissa tarkastelen työhallinnon vaikutusvaltaisessa Väyliä työhön -raportissa esitettyä ”tietoa” siitä, että vuokratyö toimii 25–30 prosentille vuokratyöntekijöistä väylänä vakituiseen työsuhteeseen. Selvitän mistä luku on peräisin, kuinka todenmukainen se on muiden lähteiden valossa ja pohdin mitä luvun käyttäminen kertoo työhallinnon toimintaa ohjaavista arvoista. Kuudennessa artikkelissa selvitän Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen aineistolla, kuinka usein vuokratyö johtaa vakituiseen työsuhteeseen. Väitöskirjan teoreettinen viitekehys koostuu työn epävarmuutta ja työn tekemisen syitä sekä vastavuoroisuutta, oikeudenmukaisuutta ja vapaaehtoisuutta koskevista tarkasteluista. Keskustelen tämän päivän talous- ja työelämää käsittelevien tutkijoiden sekä yhteiskuntatieteiden klassikoiden kanssa. Muutosta ja jatkuvuutta koskevassa analyysissa hyödynnän lisäksi evoluutioteoreettista yhteistyötä ja vastavuoroisuutta käsittelevää tutkimusta.

Arho Toikka: Ympäristöpolitiikan muotoutuminen verkostonäkökulmasta

Poliittiset päätökset ja toimenpiteet syntyvät monien toimijoiden ja tavoitteiden sekä monimutkaisen informaation ristipaineessa. Ympäristöpolitiikan rakentaminen edellyttää erilaisten tahojen yhteistyötä niin asiantuntijuuden yhdistämisessä kuin politiikan toimeenpanossakin. Tätä politiikan prosessia voidaan kuvata verkostonäkökulman avulla. Verkostokäsitteistö on noussut suosioon viime vuosina yhteiskuntatieteissä ja arkisessa kielenkäytössä, mutta vain harvoin erotellaan tarkemmin mitä verkostoilla tarkoitetaan. Kun

verkosto määritellään havainnoiksi tietyn toimijajoukon kaikkien toimijoiden välisistä yhteyksistä, aukeaa verkostoyhteiskunta erilaisiksi verkostorakenteiksi. Näitä rakenteita voidaan sitten tarkastella niin koko verkoston, sen osien tai yksittäisten toimijoidenkin näkökulmasta. Verkostorakenteiden analysointiin on kehitetty oma menetelmäperheensä, sosiaalinen verkostoanalyysi. Tässä esityksessä esittelen tapoja tarkastella poliittisia päätöksiä verkoston funktiona. Politiikkaa hahmotellessa täytyy kerätä asiantuntemusta erilaisilta toimijoilta – niin yksityisiltä kuin julkisiltakin. Havainnoimalla tässä tiedonkeruuprosessissa syntyviä verkostorakenteita voidaan seurata politiikan tekoa vähän totunnaisesta poikkeavasta näkökulmasta: verkostotarkastelu vie huomion keskitason prosesseihin politiikan suurien rakenteiden ja yksittäisten tapahtumien poliittisten prosessien ja tapahtumien välistä. Esittelen omaa Helsingin kaupungin ympäristöpolitiikkaa koskevaa tutkimustani ja yhden kaupungin ympäristöpoliittisen ohjelman syntyyn liittyvää prosessia ja pohdin miten tätä prosessia voidaan kuvata verkostokäsittein. Sovellan verkostoanalyysin menetelmiä helsinkiläiseen ympäristöpäätöksentekoverkostoon, ja etsin keinoja löytää verkoston vaikutus politiikan prosessiin ja muotoutumiseen.

Sampo Villanen: Mitä kaupunki tekee – kaupunki osana poliittista ja kaupallista toimintaa

Väitöskirjatyössäni tarkastelen julkisen kaupunkitilan käyttämistä osana poliittista ja kaupallista toimintaa lähtien siitä, että tila muodostaa ensin toimintaa eri tavoin mahdollistavan ja rajoittavan alustan, sitten toiminnan välineen ja lopulta yhden toiminnan tuotteen. Tämä paperi on osa taustoitusta pääasiassa mielenosoituksiin keskittyvässä tutkimuksessani.

Esitän Helsingin kaupungin kulttuuripolitiikasta 2000-luvulta kolme tapausta, joissa kaikissa kaksi keskenään samanmuotoista kaupunkikulttuurin muotoa asettuvat vastakkain.

Ensimmäisessä tapauksessa Helsingin kaupunki päätti purkaa VR:n Makasiinit asettaakseen samalle paikalle Musiikkitalon. Musiikkitalon rakentaminen Töölönlahdelle ei olisi edellyttänyt Makasiinien purkamista, mutta kaupunki salli vain toisen jäädä paikoilleen.

Vuosina 1998–2008 kaupunki käytti reilut 14 miljoonaa euroa paljon huonoa julkisuutta saaneeseen graffitinvastaiseen Stop töhryille -kampanjaan. Samaan aikaan kaupungissa lisättiin voimakkaasti mainontaa muun muassa julkisissa liikennevälineissä.

Euroviisut järjestettiin Helsingissä toukokuussa 2007. Kaupunki käytti tähän paljon rahaa. Samana keväänä kaupunki oli rajoittanut kaupunginosajuhlien saaman tuen yllättäen 1500 euroon, mikä aiheutti ainakin kahden kaupunginosajuhlan peruuttamisen.

Kaikissa näissä tapauksissa kaupunki rajoitti ja kahdessa suorastaan murskasi kaupunkilaisten oman kulttuuritoiminnan mutta edisti samaan aikaan kaupallista ja / tai ylemmän keskiluokan suosimaa kaupunkikulttuuria. Vaikka kyseessä ei ole kokonaiskuva kaupungin kaupunkitilaa muokkaavasta toiminnasta, on tällaisen vastakkainasettelun konstruointi ollut kuitenkin mahdollista, ja kaikissa on kyse tietoisista poliittisista päätöksistä, jotka kaupunginvaltuutetut ovat tehneet. Pyrin avaamaan näin keskustelua kaupungin kulttuuripolitiikasta ja kaupungin päättäjien suhtautumisesta asukkaisiin.

Työryhmät

Asiakas valitsijaksi sosiaali- ja terveyspalveluissa – tuetaanko rahalla, palvelusetelillä vai palvelulla?

Ismo Linnosmaa (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos) & **Aija Kettunen** (Diakonia-ammattikorkeakoulu)

Asiakkaan aseman vahvistaminen on ollut yksi sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmän viimeaikaisten uudistusten tavoitteista. Esimerkiksi uutta lakia sosiaali- ja terveydenhuollon palvelusetelistä (569/2009) perusteltiin asiakkaan valintamahdollisuuksien lisäämisellä. Palvelusetelin laajemman käyttöönoton odotetaan parantavan palvelujen saatavuutta ja laatua, tehostavan palvelutuotantoa, lisäävän kilpailua ja edistävän kuntien sosiaali- ja terveystoimen ja elinkeinotoimen yhteistyötä. Odotusten taustalla voidaan nähdä taloustieteestä tuttu oletus tehokkaiden markkinoiden ja kilpailun tuottamista hyödyistä.

Työryhmässä kysytään, mitä tutkimuksen perusteella voidaan sanoa edellä mainittujen odotusten toteutumisesta erilaisissa sosiaali- ja terveyspalveluissa. Millä edellytyksillä, millaisissa tilanteissa ja palveluissa palvelusetelin voidaan olettaa tuottavan odotettuja hyötyjä? Millaiset tilanteet taas suosivat muita tapoja – vapaammin käytettävää rahallista vai tiukemmin määriteltyä palveluna annettavaa tukea – edistää saman tavoitteen saavuttamista? Entä olisiko mahdollista ottaa käyttöön henkilökohtaiset budjetit, joita on kokeiltu ja tutkittu mm. Englannissa.

Työryhmä on avoin sekä sosiaalitieteilijöille että taloustieteilijöille. Alustukset voivat liittyä eri vaiheissa oleviin tutkimuksiin.

Ryhmän työskentelyn taustaksi alustus aiheesta:
Ismo Linnosmaa: Vouchers, prices and market structures in mixed markets
Utilization of vouchers has expanded in the provision of public services in Finland. In practice vouchers are granted to the users of private services and expand the demand for private services. Hence it is quite likely that vouchers also have implications on prices and market structure in the private sector. However, there is little theoretical or empirical analysis on such implications.

Current work has two goals. First, we examine the implications of vouchers on prices and market structure in a mixed market consisting of private firms and one public provider. Secondly, we are also interested in the value of the voucher, which induces an efficient allocation of consumers between the public and private sectors. In order to reach these goals, we construct a theoretical model which provides predictions on the impact of the voucher on prices and market structure and can also be used to analyze the value of a socially optimal voucher. Our model predicts that the voucher will increase prices of private services in the short run. In the long run new firms enter the private sector as long as entering the market is profitable. In the long-run equilibrium private firms earns zero profits. The model predicts that the voucher has no impact on the long-run equilibrium price. Moreover, our analysis suggests that the socially optimal value of the voucher is the equilibrium out-of-pocket expenditures of consumers using private services.

Kirsi Kuusinen-James (Sosiaalialan osaamiskeskus Verso/Helsingin yliopisto): Valinnanvapautta ja vastuuta. Palveluseteli ikääntyvien säännöllisen kotihoidon järjestämisessä

Haluatko lisää vastuuta elämääsi? Entä lisää valinnanvapautta? Nämä kysymykset esitti viime keväänä Marja-Riitta Ollila Terve-Sos messuilla pitämässä alustuksessaan. Selvitin (Kuusinen-James, 2009) lisensiaattitutkimuksessani päijäthämäläisten näkemyksiä ikääntyvien hoivaan liittyvästä vastuunjaosta virallisen ja epävirallisen sektorin välillä. Viime aikoina katse tuntuu kääntyneen yhteisöstä yksilöön ja keskusteluihin on tullut enemmän ikääntyviä itseään vastuuseen vaativia sävyjä. Samanaikaisesti puhe valinnanvapaudesta on myös lisääntynyt. Valinnanvapaus keskustelu puhuttelee ikääntyneitä ja heidän omaisiaan todennäköisesti paremmin kuin vastuupuhe, vaikka kyse voi olla saman kolikon eri puolista.

Valinnanvapauspuhe yhdistetään usein markkinoihin ja kuluttajuuteen. Painetta julkisten palveluiden kehittämiseksi avaamalla niitä entistä enemmän yksityissektorin suuntaan tulee sekä EU:n sisämarkkinalainsäädännön ja Lissabonin sopimuksen että OECD:n pyrkimysten kautta (Koivusalo 2009, 120–132). Myös kansallisten päättäjien usko markkinoiden tehokkaaseen ja julkisia kustannuksia säästävään toimintaan on vahva. Palveluseteli nähdään keskeisenä keinona valinnanvapauden sekä aitojen markkinoiden luomiseksi. Tarkastelen esityksessäni palveluseteliä valinnan välineenä; mitä sillä tavoitellaan, kuinka sitä käytetään sekä millaisia jännitteitä sen käytön taustalla voidaan paikantaa.

Väitöstutkimuksessani tulen tarkastelemaan sitä, millainen valinnan väline palveluseteli on ikääntyneiden säännöllisen kotihoidon järjestämisessä. Olen kiinnostunut siitä, mitä voida valita, kuka valinnan tekee, millä perusteella ja mistä eri osapuolet ovat vastuussa. Pyrin löytämään vastauksia myös siihen, millaista uutta osaamista ikäihmisillä ja heidän läheisillään, palvelujen tuottajilla sekä viranhaltijoilla tulisi olla. Aineistona käytän tilastotietoa palveluseteleiden käytöstä ja havainnoin tilanteita, joissa palvelusetelien käyttömahdollisuuksista kerrotaan ja kartoitan myöhemmin eri toimijoiden käyttökokemuksia. Tutkimuksen tuloksena syntyy kuva siihen, miten ja millä edellytyksillä palveluseteli toimii ja kenelle. Miten palvelusetelin käyttöönotto muuttaa palvelurakennetta, miten uusia mahdollisuuksia voidaan hyödyntää ja toisaalta ennaltaehkäistä kohtuuttomia uusia riskejä sekä epätasa-arvon kasvua?

Anna-Liisa Salminen (Kelan tutkimusosasto): Palveluseteli Kelan fysioterapiapalvelujen hankinnassa

Tausta ja tavoitteet

Kela on velvollinen järjestämään lääkinnällistä kuntoutusta vaikeavammaisille. Vuonna 2008 Kelan hankkimia lääkinnällisen kuntoutuksen palveluja sai 20 758 kuntoutujaa, näistä suurin osa fysioterapiaa. Palvelut hankitaan kilpailuttamalla palveluntuottajat noin joka neljäs vuosi toteutettavalla tarjouskilpailulla (ks. Kelan järjestämän vaikeavammaisten lääkinnällisen avokuntoutuksen standardi, Versio 5/1.1.2006). Tarjouskilpailukäsittely päättyy hankintapäätökseen jossa palveluntuottajat joko hyväksytään tai hylätään. Hankintapäätöksen edellyttämän valitusajan jälkeen tehdään sopimukset kaikkien tarjouskilpailussa hyväksyttyjen palveluntuottajien kanssa, jotka näin ollen pääsevät Kelan palveluntuottajalistoille. Sopimusaika on tarjouspyynnön mukainen, yleisin sopimuskausi Kelassa on neljä vuotta.

Kelan palvelusetelikokeilun tarkoitus on arvioida toimiiko palveluseteli Kelan kuntoutuspalvelujen hankinnassa ja millä ehdoilla. Palveluseteliä kokeillaan vuosina 2011 - 2014 vaikeavammaisten perusmuotoisiin yksilöfysioterapiapalveluihin (yksilöllinen fysioterapia ilman erityismuotoja) Päijät-Hämeen ja Etelä-Pohjanmaan vakuutuspiireissä.

Palvelusetelikokeilun tavoitteena on kokeilla helpompaa ja yksinkertaisempaa palveluiden hankinnan prosessia sekä lisätä asiakkaan valinnanvapautta ja vastuuta palveluntuottajan

valinnassa. Kokeilun piiriin kuuluvat perusmuotoista yksilöfysioterapiaa tuottavat palveluntuottajat ja siihen oikeutetut vaikeavammaiset Kelan asiakkaat. Palveluntuottajille tulee mahdollisuus jatkuvan rekisteröintimenettelyn kautta päästä Kelan palveluntuottajaksi aiemman neljän vuoden välein toistuvan tarjouskilpailumenettelyn sijasta. Kela on määritellyt hinnoitteluperusteet ja palvelusetelin arvon.

Esiselvitys

Esiselvityksen, joka toteutettiin vuonna 2009, tavoite oli valmistella palvelusetelikokeilua tuottamalla tietoa palvelusetelikokeilussa huomioitavista näkökohdista, sen edellytyksistä ja riskeistä vaikeavammaisten asiakkaiden, palveluntuottajien, lähettävän tahon sekä Kelan kuntoutuspäätöksiä tekevän henkilöstön näkökulmasta.

Selvitys toteutettiin haastattelututkimuksena. Haastateltavat henkilöt valittiin palvelusetelikokeiluun osallistuvista vakuutuspiireistä. Vaikeavammaisten kuntoutujien (n=10) haastattelut toteutettiin yksilöhaastatteluina. Palveluntuottajien (n=11), lähettävän tahon (n=7) sekä Kelan toimistojen henkilöstön (n=3) haastattelut toteutettiin täsmäryhmähaastatteluina. Haastateltujen toimijaryhmien asennoituminen palveluseteliin oli kriittinen ja varauksellinen, mutta sinänsä myönteinen. Positiivisiksi palveluseteliin liittyviksi asioiksi ennakoitiin potentiaalinen valinnan vapauden ja palvelujen joustavuuden lisääntyminen sekä kilpailutuksen loppuminen. Palvelusetelin käytön perusteet ja toteutus aiheutti kaikissa toimijaryhmissä epävarmuutta ja huolta. Yhteisesti jaettu huoli oli palvelusetelin mahdollisesti aiheuttama lisätyö vammaisille henkilöille tai heidän perheilleen. Oltiin myös sitä mieltä, että palveluseteli ei sovi kaikille tai kaikkiin elämäntilanteisiin vaan se soveltuu kuntoutujille jotka pystyvät ja haluavat toimia kuluttajina.

Palvelusetelin käytön on oltava kuntoutujalle helppoa, sen käyttöä varten on saatava tarvittaessa ohjausta ja palveluntuottajista on toimitettava riittävästi puolueetonta tietoa valintojen tueksi. Kuntoutujat priorisoivat palveluntuottajan valinnan perusteiksi terapeutin ammattitaidon sekä terapeutin henkilökohtaiset ominaisuudet. Tietoa tarvitaan terapeuttien koulutuksesta, erikoisosaamisesta, työkokemuksesta, palveluntuottajan sijainnista, tiloista, laitteistosta, kotikäyntimahdollisuuksista ja mahdollisuudesta ottaa uusia asiakkaita. Rekisteritiedon tulisi olla ajantasaista ja päivittämisen jatkuvaa. Palveluntuottajien keskeinen

huoli liittyi palvelusetelin hinnoitteluun, jossa toivottiin huomioitavan palveluntuottajien koulutus, kokemus ja toimitilat.

Arviointitutkimuksen suunnitelma
Palvelusetelikokeilun aikana tullaan arvioimaan palvelusetelin käyttöä kolmesta näkökulmasta. Ensinnäkin tarkastellaan palvelusetelin käyttöä asiakkaan, lähettävän tahon, palveluntuottajan ja Kelan toimistojen näkökulmasta. Tämä osatutkimus toteutetaan haastattelututkimuksena esiselvitykseen osallistuneiden henkilöiden kanssa. Fokuksessa ovat koetut muutokset verrattuna aikaisempaan järjestelyyn sekä asiakkaan ohjaukseen liittyvät kysymykset. Palvelusetelin käyttöönottoa palveluntuottajan näkökulmasta tarkastellaan kyselytutkimuksena, jossa keskitytään arvioimaan hankintaprosessin informaatiota, hinnan muodostumista sekä vaikutuksia toimintaan. Systeemin muutoksen taloudellinen arviointi toteutetaan vertailemalla prosessin kustannuksia ja palvelujen hinnoittelua niihin vakuutuspiireihin, joissa palvelut hankitaan perinteisellä tavalla.

Eläketutkimuksen ryhmä

Pauli Forma (Kuntien eläkevakuutus) & (**Eila Tuominen)** Eläketurvakeskus

Sosiaalipolitiikan päivillä kokoontuu viime vuosien tapaan eläketutkimuksen työryhmä. Tällä hetkellä eläkkeisiin liittyvää julkista keskustelua käydään erityisesti työurien pidentämisen näkökulmasta. Eläkkeiden taso sekä eläkeläisten hyvinvointi ovat aiheita, jotka tulevat olemaan eläkkeitä koskevassa keskustelussa esillä lähitulevaisuudessa. Minkälaisia jakolinjoja eläkeläisten keskuudessa on nyt ja tulevaisuudessa? Kuinka tasa-arvoinen on tulonjako eläkeläisten keskuudessa, entä miten eläkeläisten hyvinvointi eroaa muusta väestöstä? Kuinka tehokkaasti eläkejärjestelmät poistavat köyhyyttä?

Eläketutkimuksen työryhmään toivotaan esityksiä esimerkiksi näistä aiheista, mutta myös muut eläkkeisiin liittyvät alustukset sopivat työryhmässä käsiteltäviksi. Sekä empiiriset että teoreettiset esitelmät ovat tervetulleita. Ryhmässä voi esitellä valmiiden tutkimusten ohella myös tutkimusten tai projektien suunnitelmia.

Jenni Blomgren (Kela), Helka Hytti (Kela), Raija Gould (Eläketurvakeskus): Työttömyys työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyvien taustassa

Työkyvyttömyyseläkkeitä koskevan keskustelun näkökulma on vahvasti työelämäkeskeinen ja fokuksessa on ollut pyrkimys pienentää eläkkeiden alkavuutta työssä jaksamista parantamalla. Työkyvyttömyyseläkkeelle ei kuitenkaan aina siirrytä työelämästä vaan myös työelämän ulkopuolelta kuten työttömyydestä. On havaittu, että työttömyys- ja työkyvyttömyysetuudet voivat joissakin tapauksissa toimia toisiaan korvaavina työstä poissaolon järjestelminä ja työelämästä poistumisen reitteinä. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kartoittaa työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyvien työttömyystaustaa sekä työttömyystaustan mukaisia sairausdiagnooseja.

Tutkimuksen aineistona käytetään Kelan ja Eläketurvakeskuksen yhdessä muodostamaa rekisteriaineistoa, joka sisältää 2000-luvun alkuvuosina työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneistä henkilöistä rekistereistä poimitut työttömyysturva- ja sairauspäivärahatiedot vuodesta 1994 vuoteen 2004. Lisäksi aineistossa on tieto työkyvyttömyyseläkkeen perusteena olevasta diagnoosista. Tutkimus rajataan 25 vuotta täyttäneisiin henkilöihin, jotka siirtyivät työkyvyttömyyseläkkeelle vuonna 2004, pois lukien yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyneet. Aineisto sisältää rajausten jälkeen noin 24 000 henkilöä. Henkilöiden työttömyyden kesto laskettiin ynnäämällä eläkkeen alkamisvuodelta ja sitä edeltävältä neljältä vuodelta korvatut työttömyysturvan ansiopäivärahapäivät, peruspäivärahapäivät, työmarkkinatukipäivät, Kelan koulutustukipäivät, kassojen koulutustukipäivät, yhdistelmätukipäivät sekä kotoutumistukipäivät ja muuntamalla nämä päivät kuukausiksi ja vuosiksi.

Tulosten mukaan työkyvyttömyyseläkkeelle siirryttiin merkittävässä määrin työttömyystaustasta. Vuonna 2004 työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneistä miehistä yli 40 prosenttia ja naisista 35 prosenttia oli kokenut työttömyyttä eläkkeen alkamista edeltäneiden neljän–viiden vuoden aikana. Miehistä neljännes ja naisista viidennes oli ollut pitkäaikaistyöttömiä eli työttömyyttä oli kertynyt vähintään kaksi vuotta. Työttömyystaustaa oli erityisen paljon niillä henkilöillä, joiden työkyvyttömyyseläke maksettiin sekä työeläke- että kansaneläkejärjestelmästä. Tämä kertoo osaltaan siitä, kuinka työuran katkonaisuus ja puutteellisuus johtaa heikkoon työeläkekertymään ja edelleen tarpeeseen paikata työeläkettä kansaneläkkeellä.

Työttömyystausta liittyi vahvasti myös työkyvyttömyyseläkkeen perustana olevaan diagnoosiin. Kun esimerkiksi mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöiden osuus kaikista alkaneista eläkkeistä oli naisilla 35 prosenttia ja miehillä 28 prosenttia, yli kaksi vuotta työttömyyttä kokeneilla näiden syiden osuus oli naisilla 50 prosenttia ja miehillä 40 prosenttia. Erityisesti päihteiden aiheuttamien häiriöiden ja skitsofrenian osuus diagnooseista oli pitkäaikaistyöttömyyttä kokeneilla muita ryhmiä suurempi. Vastaavasti tuki- ja liikuntaelinten sairauksien osuus diagnooseista pieneni sitä mukaan, mitä enemmän työttömyystaustaa henkilöllä oli. Sairausdiagnooseittain tarkasteluna havaittiin, että erityisesti päihteisiin, älylliseen kehitysvammaisuuteen ja persoonallisuushäiriöihin liittyvistä syistä eläkkeelle siirtyneistä valtaosa kuului pitkäaikaistyöttömien ryhmään.

Arja Iisakkala (Keskinäinen työeläkevakuutusyhtiö Varma): Förmåner till efterlevandebarn i EES-länderna

Allmänt/Bakgrunden

Familjeförsörjarens död är en social risk som det inte går att gardera sig emot. Samhället har olika medel för att dels kompensera inkomstbortfallet i familjen och dels ge efterlevande barn bidrag för studier så att barnet kan utbilda sig till ett yrke och bli självförsörjande.

Socialförsäkringen inom EU/EES är baserad på varje lands nationell lagstiftning. Det finns inga förbindande direktiv om hur det nationella systemet skall vara uppbyggd och vilka förmåner det bör innehålla. Socialförsäkringen för migrerande arbetstagare koordineras av EG:s förordning 88/04 om social trygghet för migrerande arbetstagare och egenföretagare samt deras familjemedlemmar. Denna förordning kompletteras av tillämpningsförordningen 987/09. Avsikten med dessa förordningar är att koordinera förmåner från de olika medlemsländerna så att migrerande arbetstagare, egenföretagare eller deras familjemedlemmar inte förlorar intjänade rätter om de flyttar till ett annat medlemsland. Avsikten är däremot inte att harmonisera medlemsländernas lagstiftning. Av detta föranleder att eftersom förmånerna i de olika medlemsländerna är helt beroende av respektive lands nationell lagstiftning, finns det ett brett utbud av olika slags förmåner. Således avgörs både rätten och sammansättnigen av olika förmåner skilt i varje land. Detta gäller inte minst förmåner till efterlevande barn. Det finns länder som helt saknar förmånen barnpension, men som istället tilldelar efterlevande barn andra

förmåner. I många länder består förmånerna till efterlevande barn dels av barnpension och dels av övriga familjeförmåner eller bidrag. Mångfalden av olika förmånssystem är därmed ganska stor. Förordningen utgår ifrån att alla förmåner som tillfaller under förordningen tillämpningsområde skall vara exportabla dvs utbetalas till andra medlämsländer, såvida förmånen inte har fått ett status som ej-exportabel förmån.

Uppsatsens avgränsning och syfte

Det har gjorts väldigt lite forskning om barnpensioner. Därmed kan det konstateras att det finns behov att forska uppbyggnaden av dessa förmåner samt hur samordning av förmånerna slår igeom i en familj som förlorat sin försörjare som har varit försäkrad i minst två eller flera EU-/EES länder. I denna studie granskas enbart förmåner som har beviljats efter ett sk naturligt dödsfall. Även om förmånerna som beviljas pga av arbets- eller trafikolycka faller under förordningens tillämpningsområde, har jag valt att lämna sådana förmåner utanför mitt forskningsområde.

Historien om uppkomsten av efterlevandeförmåner i Europa kommer att granskas men den kommer inte att få ett stort utrymme eftersom primär undersökning i ämnet visar, att föräldralösa barn jämnställdes tidigare med fattiga och övergivna barn. Tidsfristen som vi idag kallar för barndomen, har historiskt sätt varit odefinierat eller alla fall betydligt kortare än vad det som idag definieras som barndom. Det finns ingen teori om just barnpensioner. Försäkringsteorier utgår alltid ifrån att det är individen själv som bestämmer sitt riskbeteende antigen genom att försäkra sig eller ej. Ett barn kan inte välja sina föräldrar eller deras försäkringsmässiga riskbeteende utan erhåller eventuellt de förmåner som är baserade på föräldrarnas beteende och val. Uppsatsens teoretiska utgångspunkt kommer därmed att basera sig på Esping-Andersens sociala modeller i postindustriella ekonomier.
Forskningsmaterialet utgörs av MISSOC:s data samt de valda ländernas nationella websajter. Syftet med denna uppsats är att studera hurdana förmåner det finns för efterlevande barn inom EES-området som består av de nuvarande 25 EU-ländernä och 3 EES-länderna samt Schweitz. Vilka barn betraktas som förmånstagare i respektive land.

- Ser förmånerna likadana för ett barn som har förlorat en förälder jämfört med helt föräldalöst barn?

- Uppbyggnaden av förmånssystem i de studerade länderna - inkomstbaserade, universala samt behovsprövade förmåner.
- Gäller Esping-Andersen modell – kan man placera de nya EU-länderna i denna modell?
- Sammansättning av förmåner för efterlevandebarn till migrerande arbetstagare – fiktiva exempel (höga levnadskostnader vs låga levnadskostnader, utbetalning till studerande barn osv)

Jan-Erik Johanson (HY,Tay) & Ville-Pekka Sorsa (HY,Oxford): Institutionaalinen työ ja yrittäjyys työeläkekentällä

Käsikirjoitus. Teoksesssa (Johanson, Jan-Erik & Lassila, Jukka & Niemelä, Heikki (Toim.) Eläkkeet ja valta Suomessa. Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos.

Suomen yksityisen sektorin työeläkejärjestelmä on monimutkainen rahanjakoautomaatti, jonka hallinnon keskeisten institutionaalisten piirteiden merkitys on muuttunut ajan myötä. Yrityksille myönnetyistä takaisinlainoista on siirrytty kansainväliseen sijoitustoimintaan, mikä on muuttanut eläkejärjestelmän hallinnollisia perusteluita. Eläkesosialismin pelossa syntynyt hajauttaminen on saanut uuden merkityksen portfoliosijoittamisen hallinnointiin liittyvänä riskien vähentäjänä ja kilpailun edistäjänä, vaikka uudet merkitykset eivät aina sovi hyvin järjestelmän perusrakenteeseen, kuten sijoituksia koskevaan yhteistyöhön. Eläkelaitosten määrä on vähentynyt, ja kaksi suurinta eläkeyhtiötä vastaa kilpailumenestyksen ja suuruuden ekonomian ansiosta työeläkevakuutuksen valtaosasta. Järjestelmän pysyvyyden tärkeintä piirrettä edustaa valtiovallan eliminointi eläkkeitä koskevasta päätöksenteosta sekä työmarkkinaosapuolten osallistuminen järjestelmän hallinnointiin kaikissa sen keskeisissä organisaatioissa.

Seppo Karisalmi (ETK), Eila Tuominen (ETK), Mervi Takala (ETK) ja Kasimir Kaliva (ETK): Toteutuivatko eläkesuunnitelmat? Seurantatutkimus eläkeaikomusten toteutumisesta eläkeikää lähestyvillä

Joustava eläkeikä –seurantatutkimuksen tavoitteena on tutkia ikääntyneiden työntekijöiden eläkeaikomuksia ja eläkkeelle siirtymistä ja näiden välistä yhteyttä. Tutkimuksen lähtökohta on Beehrin esittämä malli (1986) eläkkeelle siirtymisen prosessista, jota tässä sovelletaan kaksivaiheisena. Tutkimuksen kohdejoukkona ovat v. 1942–1945 syntyneet yksityisalojen palkansaajat. Kiinnostuksen kohteena ovat joustavan vanhuuseläkeiän piiriin ensimmäisinä tulleet ikäluokat ja heidän eläkesuunnitelmiensa toteutuminen. Kyselyaineiston tietoihin vuodelta

2003 on liitetty eläketapahtumia koskevat rekisteritiedot kyselyajankohdasta vuoden 2009 loppuun. Aineiston analyysissä sovelletaan vaiheittain etenevää logistista regressiomallia.

Eläkeaikomukset ennustivat kohtalaisen hyvin tosiasiallista eläkkeelle siirtymistä niillä, jotka aikoivat jäädä eläkkeelle aikaisintaan 63 vuoden iässä. Varhaisten eläkeaikomusten ennustearvo oli heikko. Työssä jatkamisen aikomuksia selittivät johdonmukaisimmin hyvä työkyky ja se, että työ ei ollut henkisesti rasittavaa sekä työnantajan myönteinen suhtautuminen ikääntyvien työssä jatkamiseen. Eläkkeelle siirtymiseen vaikuttivat iän ohella työhön, työuraan ja taloudellisiin tekijöihin liittyvät asiat. Yhteenvetona tuloksista todetaan Beehriin (1986) viitaten, että eläkkeellesiirtymisprosessin eri vaiheissa painottuivat selittäjinä eri tekijät.

Toni Pekka (Keva): Ennenaikaiset eläkeaikeet kunta-alalla vuonna 2009

Työurien pidentäminen ja työssä jatkaminen ovat ajankohtaisia yhteiskuntapoliittisia tavoitteita. Väestön ikärakenteen muutos asettaa haasteita työvoiman riittävyydelle ja eläkejärjestelmän rahoitukselle. Kasvava eläköityminen koskettaa erityisesti julkista sektoria. Vuosina 2010–2030 eläkkeelle ennustetaan siirtyvän 322 000 kuntatyöntekijää, joka on 63 prosenttia nykyisestä kunta-alalla työskentelevästä henkilöstömäärästä (Halmeenmäki 2010). Suurten ikäluokkien eläköitymisen johdosta eläkkeelle siirtymisen suurin aalto osuu 2010-luvun puoliväliin, jonka jälkeen eläkepoistuma kääntyy laskuun. Eläkepoistuman näkökulmasta 2010-lukua voidaan pitää haasteellisena ajanjaksona, jolloin ratkaistaan kunta-alan työvoiman riittävyys. Toinen keskeinen yhteiskuntapoliittinen haaste on työkyvyttömyyseläkkeille siirtyminen. Vuonna 2009 erilaisia työkyvyttömyyseläkkeitä ja kuntoutustukia oli 38 prosenttia alkaneista KuEL-eläkkeistä (Kuntien eläkevakuutus, 2010). Tämän tutkimuksen tarkoituksena on saada tietoa niistä tekijöistä, jotka edistävät, ja toisaalta estävät työssä jatkamista vanhuuseläkeikään saakka. Uutta tutkimuksessa on se, että työntekijäaineistosta saatavia selittäviä tekijöitä on täydennetty aikaisemmassa tutkimuksessa harvemmin käytetyillä työnantajan työssä jatkamista tukevaa toimintaa mittaavilla tekijöillä, joilla oletetaan olevan yhteyksiä työntekijöiden työssä jatkamishalukkuuteen. Pyrkimyksenä on tuottaa tietoa siitä, miten työnantajan työssäjatkamista tukevat asenteet ja toimenpiteet sekä työpaikalla vallitseva työssä jatkamista tukeva ilmapiiri vaikuttavat siihen, onko työntekijällä aikeita siirtyä ennenaikaiselle eläkkeelle. Tutkimuksen aineistona käytetään Kuntien eläkevakuutuksen Kuntatyö 2010 työntekijä- ja työnantaja-aineistoja vuodelta 2009. Työntekijäaineiston otos on poimittu Kuntien eläkevakuutuksen palvelusuhderekisteristä, joka koostuu kuntaorganisaatioiden KuEL-vakuutetuista työntekijöistä.

Työnantaja-aineisto koostuu Kuntien eläkevakuutuksen jäsenyhteisö-organisaatioiden henkilöstövastaavien vastauksista.

Tulosten perusteella näyttäisi siltä, että työnantajan aktiivisuus työssäjatkamista tukevassa toiminnassa vähentää aikomusta siirtyä varhennetulle vanhuuseläkkeelle. Niissä kuntaorganisaatioissa, jossa yhtäältä osataan, toisaalta halutaan, tukea osatyökykyisiä työntekijöitä selviämään työssään, on myös harvemmin varhaiseläkeaikeita. Varhaiseläkeaikeita on myös harvemmin silloin, jos organisaatiossa katsotaan olevan valmiutta rekrytoida osatyökykyisiä työntekijöitä. Varsin vahvaa näyttöä saatiin myös siitä, että suunnitelmallinen työssä jatkamista tukeva toiminta vähentää kuntatyöntekijöiden varhaiseläkeaikeita. Niissä kuntaorganisaatioissa, joissa työssä jatkamisesta on tehty selkeä strateginen valinta, ammatillinen kuntoutus on aktiivista sekä sairaspoissaolojen seurantaa käytetään säännöllisesti työntekijöiden työhyvinvoinnin ja työolojen seurannassa, on myös vähemmän varhennettuja vanhuuseläkeaikeita. Työnantajan toiminnan lisäksi myös työpaikan työssä jatkamista tukevalla ilmapiirillä havaittiin olevan vaikutusta varhaiseläkeaikeisiin. Vakioidussa tarkastelussa vahvimmiksi työssä jatkamista selittäviksi tekijöiksi jäivät kuitenkin edelleen työntekijöiden taustatekijät – koulutus, työkyky ja elämäntilanne.

Etnografia ja sosiaaliset ilmiöt

Riikka Lämsä (THL) & **Anni Ojajärvi** (Nuorisotutkimusverkosto)

Etnografinen lähestymistapa on lisännyt jälleen suosiotaan sosiaalitutkimuksessa. Tutkimustapa mahdollistaa sosiaalisten ilmiöiden tarkastelun niin yhteisön kulttuurisen järjestelmän kuin sen eri toimijoidenkin näkökulmasta. Yhtä hyvin tarkastelun kohteeksi voi ottaa yhteiskunnan eri instituutiot, jolloin kiinnostus kohdistuu instituutioiden tapaan määrittää, muokata ja organisoida toimijoidensa elämää. Työryhmässä käsitellään etnografiseen lähestymistapaan perustuvia tutkimuksia, joiden tutkimuskohteena on paitsi köyhyys ja syrjäytyminen, myös muut sosiaalipoliittiset teemat kuten koulutus, terveys, hyvinvointi, yhteiskunnan instituutiot ja toimijat. Myös lähitieteisiin, esimerkiksi sosiaalityöhön tai sosiologiaan, nojautuvat etnografiset tutkimukset ovat tervetulleita. Työryhmässä voi esitellä eri vaiheissa olevia tutkimuksia: tutkimussuunnitelmia, kenttätyökuvauksia, metodologisia tai eettisiä pohdintoja etnografisesta menetelmästä sosiaalitieteissä tai valmiita tutkimuksia.

Päivi Berg (HY): Rajatyö ja hierarkiat koulun liikunnanopetuksessa – Kuinka sukupuoli ja luokka kirjautuu nuorten ruumiisiin?

Tässä esityksessä tarkastelen kouluetnografisen väitöskirjatutkimukseni valossa sukupuolta ja yhteiskuntaluokkaa ryhmärajoina koulun liikunnanopetuksessa rajatyön ja habituksen käsitteiden avulla. Taustoitan ensin koulutusjärjestelmän tapaa jakaa oppiaineet teoreettisiin ja käytännön aineisiin sekä oletusta siitä, että oppilaan menestys näissä aineissa kytkeytyisi heidän sosiaaliseen taustaansa ja sukupuoleensa. Tämän jälkeen analysoin empiirisen aineiston avulla sukupuoleen ja yhteiskuntaluokkaan liittyviä rajatyötilanteita arkisen vuorovaikutuksen tasolla.

Tutkimus on tehty peruskoulun yläasteen 7.luokkalaisten liikuntatunneilla. Olen lähestynyt aihetta etnografisin menetelmin; havainnoimalla yhden lukuvuoden liikuntatuntien arkea viidessä liikuntaryhmässä, osallistumalla tunteihin sekä haastattelemalla oppilaita sekä heitä opettaneita liikunnanopettajia.

Liisa Eskelinen (HY): Tietohyvinvointi sosiaali- ja terveysalan tietoteknologisen muutoksen tavoitteena

Pro gradu -tutkielmassani (Joensuun yliopisto 2009) *”Tavoitteena tietohyvinvointi. Sosiaali- ja terveysalan tietoteknologisen muutoksen merkitykset”* analysoin sosiaali- ja terveysalan tietoteknologista muutosta yksilön, työntekijän ja hallinnon tarkastelukulmista ja johtopäätöksissä lanseerasin käsitteen tietohyvinvointi, jolla tarkoitan tietoteknologian avulla hyvinvointivaltiossa tuotettua hyvinvointia. Jatkan saman aiheen parissa tutkimussuunnitelmavaiheessa olevassa väitöstyössäni *”Tietohyvinvointi – tavoite, toive vai todellisuus? Sosiaalialan tietoteknologisen muutoksen vaikutukset asiakkaisiin, työntekijöihin ja sosiaalipalvelujen tuottajiin”*.

Lähdin liikkeelle pro gradu -tutkielmassani hyvinvointivaltioajattelusta. Etenin hyvinvoinnin, sosiaaliturvan, tietoteknologian ja muutoksen käsitteiden kautta tarkastelemaan, millaisia päämääriä sosiaali- ja terveysalan tietoteknologialle annetaan tavoitetasolla, millaisiin toimenpiteisiin se on johtanut, kuinka tietoteknologian hyödyntäminen sosiaali- ja terveyspalveluissa käytännössä tapahtuu, miten työntekijät sen kokevat, millaisena sosiaali- ja terveysalan tämänhetkinen tietoteknologinen vaihe näkyy kansalaiselle asiakkaan ja potilaan rooleissa ja millainen sen tulisi olla. Etnografisesti ja autoetnografisesti toteuttamani pro gradu -

tutkielmani tutkimusongelma oli: *Millaisia merkityksiä sosiaali- ja terveysalan tietoteknologialla on sosiaaliturvan toteutumiselle ja kansalaisen hyvinvointikokemukselle?* Tarkastelin siis sitä, miten sosiaali- ja terveysalan tietoteknologisen muutoksen tavoitteeksi asetettu *sosiaaliturvan saatavuuden, laadun ja tehokkuuden parantaminen* näkyy tavoitetasolla, toiminnan tasolla ja käytännön tasolla. Sisällönanalyyttisesti käsittelemäni aineisto koostuu kolmesta omiin kokemuksiin perustuvasta hoitokokemuspäiväkirjasta, sairaanhoitajien kanssa käydystä keskustelusta, laista sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen sähköisestä käsittelystä (2007/159), Eduskunnan kirjallisista kysymyksistä ja kansallisista strategia-asiakirjoista. Päädyin esittämään, miten tavoitetaso, toiminnan taso ja käytännön taso eroavat toisistaan ja kuinka sosiaali- ja terveysalan tietoteknologia yksilön, työntekijän ja hallinnon kannalta koetaan. Tyypittelin muutoshalua ja muutosvastarintaa.

Pro gradu -tutkielmani tuloksina esitin tavoitetason keskustelujen osoittavan, ettei käytännön tilanteesta ole todenmukaista kuvaa. Sosiaalialan tietoteknologiakehitystä ei tehdä samalla intensiteetillä kuin terveysalan, ja sosiaalipalvelujen tavoitteellinen kehittäminen oli jätetty uusimmassa lainsäädännössä paljon vaatimattomammalle painoarvolle, mikä entisestään lisää kuilua sosiaalialan ja terveysalan tietoteknologisen kehittämisen välille. Muutosjäykkyydet toisaalta pitävät rakennetta koossa mutta samalla hidastavat kehitystyötä. Esille tuomieni huomioiden perusteella sosiaali- ja terveysalan tietoteknologiseen kehittämiseen tulisi panostaa tulevaisuudessa yhä enemmän, koska peilatessani aineistoani taustateoriaani on huomattavissa, että tietoteknologian hyödyntämisellä sosiaali- ja terveysalalla tavoitetason mukaisesti olisi erilaisia merkityksiä käytännön tasolla sosiaaliturvan toteutumiseen sosiaali- ja terveyspalvelujen osalta. Työntekijän asiantuntemukselle, kokemuksille ja osaamisen kehittämiselle tulisi antaa enemmän painoarvoa. Yksilön tiedonsaannin, oikeuksien ja yksityisyyden kannalta käyttöliittymä vähintään katselunäkymin toisi suuren parannuksen. Tietoteknologisesta muutoksesta on tultava jatkossa enemmän hyötyä työntekijöille ja hyvinvointia kansalaisille. Toimivan tietoteknologian avulla sosiaali- ja terveyspalveluja voidaan toteuttaa paremmin, ja sen myötä vastata tulevien vuosikymmenten haasteisiin. Pro gradu -tutkielmani on saatavilla http://epublications.uef.fi/pub/URN_NBN_fi_joy-20090079/URN_NBN_fi_joy-20090079.pdf.

Väitöstyöni osallistuu hyvinvointi- ja tietoyhteiskuntakeskusteluun pohtien asiantuntijuutta, asiakkaan ja työntekijän asemaa ja tietoteknologian tehokasta ja tarpeellista hyödyntämistä.

Keskityn tarkastelussani sosiaalialan kohtaamisiin: sosiaalipalvelujen asiakkaan ja työntekijän välisen vuorovaikutuksen, tapahtumien dokumentoinnin sekä asiakkaan subjektiivisen hyvinvoinnin toteutumiseen tietoteknologian keinoin. Otan mielelläni vastaan ajatuksia siitä, mihin suuntaan voisin aihettani viedä.

Katja Ihamäki (HY): Nuorten perhesuunnittelun tarpeet ja esteet Pietarissa ja Riiassa

Latviassa ja Venäjällä heikko demografinen tilanne on lisännyt keskustelua seksuaali- ja kansalaisoikeuksista sekä valtion merkityksestä niiden toteuttamisessa. Väestöpolitiikassa näkyy yhteiskunnallinen tilanne sekä sen kyky ja mahdollisuudet huomioida nuorten perhesuunnitteluun liittyviä tarpeita. Mielenkiintoiseksi kohteen tekee entisten sosialististen valtioiden erityislaatuisen murroksen läpikäyminen. Tutkin nuorten perhesuunnittelun esteitä ja tarpeita. Perhesuunnittelu on osa seksuaali- ja lisääntymisterveyttä, mihin kuuluu tiedottaminen, ohjaus ja toimenpiteet. Se sisältää niin sosiaaliset, kasvatukselliset kuin lääketieteelliset näkökulmat. Tutkin perhesuunnittelua kokonaisvaltaisesta näkökulmasta, jossa ilmenee erilaisia polkuriippuvuuksia. Sovellan metodologisena lähestymistapana sosiaalihistoriallista ja etnografista tutkimusotetta, jolloin osittain perinteen vaikutusten, kulttuuristen rakenteiden ja nykyisten toimintatapojen ymmärtäminen kokonaisvaltaisesti tulee mahdolliseksi. Aineisto koostuu viranomaishaastatteluista sosialismin kaudella toteutuneesta perhesuunnittelusta ja nuorten haastatteluista, perehdyn myös lisääntymisterveyteen liittyviin sanomalehtiartikkeleihin sekä Latviassa että Venäjällä. Lisäksi tarkastelen seksuaalineuvontatilanteita Pietarissa. Aineiston olen kerännyt vuosina 2000-2008. Toteutan tutkimuksessani ns. monipaikkaista etnografiaa. Sitä luonnehtii kohteen kuvaaminen vaihtuvissa konteksteissa, koska muutosten yhteiskunnissa ja tieteenaloissa tarkka kuvaus ei ole mahdollista. Tavoitteena voi olla ymmärtää tapoja, joissa media, muuttoliike, kapitalismi sekä muut globaalit ilmiöt vaikuttavat alueellisiin olosuhteisiin. Eläminen tutkittavien kanssa tarkoittaa eläytymistä ja vuorovaikutuksellista intensiteettiä ja sitoutumista ei niinkään tutkittavien kanssa elämistä. Kulttuurisensitiivisyys sekä arkisen toiminnan merkityksen korostaminen on oleellista. Niin sanottu *monipaikkainen* etnografia korvaa pitkäkestoista kenttätyötä ja sen puitteissa käytetään useita menetelmiä. Monikenttäisyys ja -menetelmällisyys ovat osaltaan korvanneet pitkiä havaintojaksoja modernien kulttuurien tutkimuksessa. Etnografi tarkastelee tehtäväänsä havainnoimalla uutta ilmiötä, perehtymällä siihen ja pyrkimällä jakamaan kokemuksia tutkittavien kanssa. Tutkimusotteen ja aineistonkäsittelyn kontekstuaalisuus tekee tutkimuksesta kuitenkin

etnografisen, vaikka kenttää on alettu pitää yhä enemmän kulttuurisena konstruktiona.(Ks. Honkasalo 2008 & Hylladn Eriksen 2001)

Maija Jäppinen (HY): Sukupuolistunut väkivalta ja auttamistyön käytännöt Venäjällä – Etnografista tutkimusta kriisikeskusten arjessa

Esittelen työryhmässä meneillään olevaa sosiaalityön alaan kuuluvaa väitöskirjatutkimustani, joka käsittelee sukupuolistunutta väkivaltaa ja auttamistyön käytäntöjä venäläisissä naisten kriisikeskuksissa. Tutkimus paikantuu 2000-luvulla virinneeseen, kansainvälisesti vilkkaaseen postsosialististen maiden ja erityisesti Venäjän arkielämää ja ihmisten hyvinvointia käsittelevään mikrososiaaliseen tutkimukseen. Sukupuolistunut väkivalta tunnustettuna sosiaalisena ongelmana on Venäjällä melko uusi ilmiö, mikä tekee siitä erityisen kiinnostavan tutkimusaiheen sosiaalisen konstruktionismin traditioon kiinnittyvälle tutkijalle. Tarkastelen analyysissani kriisikeskusten arjessa tapahtuvaa *sosiaalisten ongelmien tulkintatyötä*, jonka kautta ymmärrystä kohdeongelmasta, ratkaisumalleista ja asiakkaiden tilanteista rakennetaan. Tapani tehdä etnografiaa on saanut vaikutteita Dorothy E. Smithin institutionaalisesta etnografiasta, jonka antina tutkimukselleni on erityisesti mikrotason tarkastelun linkittäminen laajempiin yhteyksiinsä. Aiemmin vaiettu sukupuolistunut väkivalta nousi Venäjällä yhteiskunnalliseen keskusteluun 1990-luvulla, kun Neuvostoliiton hajoamista seurannut demokratiakehitys ja sananvapauden lisääntyminen mahdollistivat sosiaalisten ongelmien uudenlaisen kansalaislähtöisen käsittelyn. Venäläiset naisjärjestöt nostivat naisiin kohdistuvan väkivallan agendalleen transnationaalissa prosessissa yhdessä länsimaisten feministitoimijoiden kanssa ja perustivat ensimmäiset naisten kriisikeskukset vuosina 1993–1994. Nykyisin väkivaltatyötä tehdään sekä kansalaisjärjestöjen ylläpitämissä kriisikeskuksissa että kunnallisten sosiaalikeskusten kriisiosastoilla. Tutkimukseni sijoittuu vaiheeseen, jossa monet kansalaisjärjestöpohjaisista kriisikeskuksista ovat rahoitusvaikeuksissa tai jopa lopettaneet toimintansa. Julkisen sektorin kriisiosastot ovat muotoutumassa väkivaltatyön perusmuodoksi, mutta monet niistä ovat vielä käytännöiltään ja asiakasprofiililtaan vakiintumattomia. Analysoin tutkimuksessa väkivaltatyön käytäntöjä erityisesti ongelmanmäärittelyiden, sukupuolen ja toimijuuden näkökulmasta: Miten väkivalta sosiaalisena ongelmana rakentuu väkivaltatyön käytännöissä? Mitä merkityksiä sukupuoli saa väkivaltatyön arjessa? Miten asiakkaiden ja työntekijöiden keskinäinen toimijuus rakentuu heidän välisessään vuorovaikutuksessa? Vuosina 2004 ja 2008–2010 neljässä eri kriisikeskuksessa Keski- ja Luoteis-Venäjällä tuotettu aineisto koostuu osallistuvaan havainnointiin perustuvasta

kenttäpäiväkirjasta, työntekijöiden ja asiakkaiden haastatteluista, esite- ja asiakirjamateriaalista sekä valokuvista. Tässä esityksessä keskityn erityisesti kokemuksiini etnografisesta kenttätyöstä sekä sen reunaehtoihin ja erityispiirteisiin venäläisissä sosiaalialan instituutioissa.

Marjo Kuronen, Tampereen yliopisto: Institutionaalinen etnografia ja etnografinen tutkimus

Tarkastelen puheenvuorossani kanadalaisen feministisosiologi Dorothy E. Smithin (1926-) institutionaalisen etnografian tutkimusohjelmaa ja sitä, miten se liittyy – tai on liittymättä – etnografisen tutkimuksen perinteeseen, erityisesti nk. instituutioetnografioihin. Smithin pitkäaikaisena projektina on ollut rakentaa feminististä sosiologiaa, joka on naisia/ihmisiä varten ja pyrkii paljastamaan heille niitä yhteiskunnallisia hallinnan suhteita, jotka jäsentävät ja koordinoivat heidän päivittäistä elämäänsä (Smith 1988, 1990a ja b, 1999, 2005).

Dorothy E. Smithin institutionaalisessa etnografiassa keskeisenä lähtökohtana on lähteä tutkimuksessa liikkeelle sieltä, missä ihmiset elävät päivittäistä elämäänsä ruumiillisina toimijoina, paikallisesta ja partikulaarisesta, abstraktien tieteellisten käsitteiden ja teorioiden sijaan. Smithin nimitys tutkimusohjelmalleen on ainakin suomalaisessa kontekstissa hieman hämmentävä, koska sillä ei ole suoranaisesti tekemistä sen kanssa, mitä yleensä ymmärrämme etnografisella tutkimuksella. Institutionaalisella etnografialla useat suomalaiset tutkijat viittaavat erilaisissa laitoksissa, kuten sairaalassa, koulussa tai lastenkodissa tehtävään, paljolti osallistuvaan havainnointiin perustuvaan etnografiseen tutkimukseen. Kansainvälisessä kirjallisuudessa sen sijaan ”institutional ethnography” viittaa juuri Smithin tutkimusohjelmaan. Hän käyttää termiä ”institutionaalinen” viittaamaan osana yhteiskunnallisen hallinnan koneistoa toimiviin suhteiden komplekseihin tutkimuksen kohteena. Etnografialla hän puolestaan viittaa tutkijan sitoutumiseen selittää, kuvata ja analysoida tuota suhteiden kompleksia, jota ei kuvata abstraktiona, vaan jonkun tai joidenkin ihmisten lähtökohdista, ihmisten, joiden päivittäistä elämää se organisoi. Etnografia ei Smithillä tarkoita myöskään rajautumista tiettyihin aineistonkeruun menetelmiin. Pikemminkin se tarkoittaa sitoutumista tutkimaan ja selittämään aktuaalisia käytäntöjä ja suhteita; miten ”asia” itse asiassa on, miten ”se” todellisuudessa toimii. Pyrin puheenvuorossani avaamaan Smithin ajattelua ja esittämään joitakin esimerkkejä, lähinnä perhetutkimuksesta ja sosiaalityön tutkimuksesta, sen käytöstä empiirisessä tutkimuksessa.

Harry Lunabba (HY): Poikien kohtaaminen etnografisessa tutkimuksessa: Toimijuus ja tulkitseminen

Väitöskirjatutkimukseni käsittelee teini-ikäisten poikien kohtaamisen problematiikka ylä-koulun arjen auttamistyön käytännöissä. Tutkimuksessa tarkastelen poikien käsityksiä ja kokemuksia koulun auttamistyöstä sekä poikien tuen tarpeen rakentumista poikien omissa kertomuksissa sekä koulun aikuisten puheissa. Tutkimuksen etnografinen kenttätyö toteutettiin kahdessa yläkoulussa. Ensimmäisessä tutkimuskoulussa seurasin kahta kahdeksannen luokan ryhmää ja toisessa tutkimuskoulussa seurasin yhtä seitsemännesluokan ryhmää ja kahta yhdeksännesluokan ryhmää. Kenttätyön tavoitteena oli päästä seuraamaan koulun aikuisten- ja poikienvälisiä kohtaamisia koulun arkisissa tilanteissa. Tämän lisäksi kenttätyön keskeinen tavoite oli luoda luottamuksellisia suhteita poikiin, joka mahdollistaisi pääsyn poikien omiin näkemyksiin ja kokemuksiin. Keskeisenä metodologisena lähtökohtana on että hyvä suhde poikiin mahdollistaa sisäänpääsyn poikien kokemusmaailmaan sekä edesauttaa poikien toiminnan tiheää kuvausta ja tulkitsemista ja antaa paremmat edellytykset kohdata poikia haastattelutilanteissa.

Paperissani tulen esittelemään artikkeliväitöskirjan ensimmäistä artikkelia jossa käsittelen tutkimuksen metodologiaa ja metodologian soveltamista käytännössä. Sosiaalisessa lapsuuden tutkimuksessa on painotettu etnograafisten menetelmien tärkeyttä, jotka mahdollistavat lapsen oma äänen tavoittamisen lasten omassa elinympäristössä. Uuden lapsuuden tutkimuksen suuntauksena onkin ollut lapsen toimijuuden korostaminen sekä tutkittavana että tulkittavana. Lapsi halutaan nähdä oman elämänsä asiantuntijana, joka kykenee tulkitsemaan itsenäisesti elinympäristöään. Lasten nostaminen haavoittuvasta noviisista täysivaltaiseksi tutkijakumppaniksi on muuttanut keskeisellä tavalla lasten toiminnan tulkitsemista. Perinteisessä lapsuudentutkimuksessa lapsen toimintaa tulkitaan usein suhteessa lapsen kehitystasoon. Uudessa lapsuudentutkimuksessa tulkinnat lapsen toiminnasta ja puheesta ovat suorempia ja lapsen lausumat nähdään suoraviivaisemmin lapsen omana totuutena. Lapsiparadigman vaihdos on antanut lapsille ja pojille uudenlaisen mahdollisuuden käyttää omaa ääntään. Murrosikäisen lapsen kritiikki ymmärtämättömistä aikuisista ei nähdä enää ainoastaan nuoruusikään kuuluvana kapinana, vaan nuoren puheessa on myös sisällöllistä painoarvoa. Lapsen puheen ja toiminnan suorassa tulkitsemisessa on kuitenkin vaaransa. Lapsuudentutkimuksen uudet suuntaukset ovat luomassa individualistista ja autonomista lapsi- ja ihmiskuvaa jossa kiintopiste on ihmisen toiminnassa eikä niinkään sosiaalisissa tai

kehityksellisissä rakenteissa. On aiheellista olla huolissaan siitä että lastakin aletaan ymmärtämään suorittajana tai epäonnistujana ja että lapsi menettää erityisen asemansa yhteiskunnan suojattina. Kysymys onkin voiko lapsen erityisyyttä kunnioittaa siitä huolimatta että lapsi nähdään sosiaalisena toimijana?

Petri Paju (Nuorisotutkimusverkosto): Kouluetnografiasta ”Härkälän Yhtenäiskoulun” 9C luokalla

Kävin ensimmäisen kerran peruskoulun yhdeksännen luokan Sampolassa Tampereella 1981-1982. Syksyllä 2009 sain tilaisuuden palata peruskoulun yhdeksännelle luokalle, toisessa ajassa toisessa koulussa, kerron alustuksessani tästä kouluetnografiastamme ja tästä toisesta ysiluokastani. Koulututkimuksemme on osa Suomen Ihanuus ja Kurjuus- miten kasvatamme lapsiamme ja nuoriamme, tutkimushanketta. Ihanuus ja Kurjuus hankkeen tavoitteena on käydä läpi keskeiset kasvatusinstituutiot etnografisella otteella. Tommi Hoikkala, Mikko Salasuo ja Anni Ojajärvi aloittivat armeijasta (Hoikkala, Salasuo ja Ojajärvi 2009). Toimimme Tommi Hoikkalan kanssa tutkijaparina. Lähestymistapamme ytimessä oli pyrkimys niin lähelle oppilaan asemaa, kuin se on mahdollista olosuhteet huomioiden. Asuin koulun lähellä, minun suhde kouluun aika-tila rakenteessa kaupungin tasolla oli kuin kenen tahansa oppilaan. Sen lisäksi, että istuin aluksi kaikki tunnit kaikkina päivinä, minulla oli myös lähes kaikki koulukirjat. Tein läksyt sen lisäksi, että kirjoitin tutkimuspäiväkirjat puhtaaksi. Tein läksyt, vaikka olisin ollut ainoa koko luokassa, niin kuin muutaman kerran olinkin. Olin hikari, ensimmäistä kertaa peruskoulu-urallani. Tämä kertoo tietystä jatkuvuudesta epävirallisessa koulussa, hikari oli ihan tunnettu termi jo silloin, kun kävin ensimmäistä ysiäni. Koulu on sellainen mylly, että se jauhaa ja pyörii, eikä se jää ihmettelemään sitä, jos pari yli-ikäistä oppilasta istahtaa pulpettiin. Koulu jatkaa kulkuaan ennalta laaditun käsikirjoituksen mukaisesti. Kun on kerran käynyt koulua, sen kyllä osaa jatkossakin. Ei ole tarpeen miettiä, mitä tarkoittaa, jos oppilas nostaa kätensä sen jälkeen kun opettaja on kysynyt jotain. Jokainen tietää mitä on jälki-istunto, pistokoe, välitunti, hyppytunti, lukujärjestys, luokkaretki tai mitä koulun kellon pärähdys olisi tarkoittanut, jos sellaisia olisi käytetty. Koulu on osa jaettua tietovarantoa, se ei ole etnografialle perinteisen vieras kohde (Gordon, Lahelma ja Holland 2004). Olin koulussa ja sillä hyvä. Jos kerron olleeni kentällä, minulla on ollut luistimet jalassa ja maila kädessä, niin kuin olikin talvella. Luokkamme oli aloittanut Härkälän yhtenäiskoulun 7C luokkana syksyllä 2007. Tuolloin luokalla aloitti 20 oppilasta kuudesta eri alakoulusta ja yksi seitsemännen luokan uusija samasta yläkoulusta. Yhdeksännen luokan syksyllä oppilaita oli 22 ja me pappaoppilaat Petri (Angst B) ja Tommi (lintsari). Yksi luokan oppilaista jäi seitsemännelle luokalle ja jatkoi myöhemmin koulua

lastensuojelulaitoksessa. Seitsemännellä luokalla joukkoon liittyi kaksi uutta oppilasta ja kahdeksannella luokalla yksi. Luokan vanhimman ja nuorimman oppilaan ikäero oli lähes kaksi ja puoli vuotta; vanhin poika täytti 18 vuotta elokuussa 2010 ja nuorin tyttö 16 saman vuoden joulukuussa. Luokan oletusvuosikerta on 1994, mutta joukossa on viisi 1993 tai aiemmin syntynyttä. Poikia ja tyttöjä luokalla oli yhtä paljon, 11 molempia. Luokalla opiskeli kolme maahanmuuttajataustaista nuorta, jotka kaikki olivat vuosikertaa 94 vanhempia ja kaksi heistä on samasta perheestä. Koulu on instituutio, tästä ei liene suurta erimielisyyttä. Mutta onko koululuokka instituutio, yhteisö vai keskenään kilpailevien egojen ja portfolioiden lauma, joka on yhdessä vain koska koulussa on tapana jakaa opetus ryhmiin. Vai onko luokka jotain muuta, vai kaikkia näitä. Siitä ja muusta tarkemmin alustuksessani.

Miia-Leena Tiili (HY): Reflektioita Rekfleksiivisestä etnografiasta

Kriittistä paikantamista vai egosentrisiä tunnustuksia?

Puran kenttätyömuistiinpanoja. Vihkot vievät tilanteisiin, joissa katson Toisia. Pohdin kohtaamisia ja näen itseni – enkä enää ole varma, mitä näen.

Tutkijan persoonan ja subjektiivisten valintojen vaikutus tutkimukseen on tunnustettu ihmistieteissä 1960-luvulta saakka. Hyvä tieteellinen käytäntö edellyttää tutkijalta eettisesti kestävää aineistonkeruuta ja avoimuutta metodien ja tulosten raportoinnissa. Kulttuurintutkimus ja kulttuurianalyysi peräänkuuluttavat *refleksiivisyyttä*. Reflektoidessaan tutkija pyrkii subjektipositionsa kriittiseen paikantamiseen ja päättelynsä tiedostamiseen. Tavoitteena on läpinäkyvä ja totuudenmukainen tutkimus, jossa tutkijan vaikuttimet ja tulosten uskottavuus ovat lukijan arvioitavissa. Reflektointi osoittaa tutkijan paikan ja tutkimuksen rajat. Tiedeyhteisön vaatimuksiin on vastattu tuomalla henkilökohtaiset motiivit ja sidonnaisuudet osaksi tutkimusten johdantolukuja. Itsereflektion jälkeen tutkija on voinut jatkaa raportointiaan sovinnaista objektiivisuuden vaikutelmaa vaalien.

Etnografinen tutkimus asettaa tutkijalle haasteen viemällä tämän lähelle tutkittaviaan. Fenomenologista, eläytyvää tutkimusta tekevä tutkija on läsnä kehollaan ja kokemuksillaan. Aistihavainnot, tunteet ja tulkinnat tulevat osaksi yritystä ymmärtää tutkittavaa yhteisöä ja sen kulttuuria. Mikä ohjaa havaintoani? Mitä peilaan ja miten? Sokaisevatko heijastukset?

Osallistuvan havainnoinnin verhoaminen näennäiseen objektiivisuuteen ja etäännyttävään jargoniin olisi eettisesti arveluttavaa ja löisi etnografiaan pseudotieteellisen leiman. Toisaalta subjektiivisuuden korostaminen voi johtaa epäolennaiseen omakohtaisuuteen ja tunnustuksellisuuteen, joka sysää lukijan tirkistelijän roolin.

Pohdin alustuksessani refleksiivisen etnografian mahdollisuuksia, rajoituksia ja vaikutuksia tieteelliseen kirjoittamiseen. Hahmottelen ”reflektoijan muistilistaa” ja kysyn: miten tutkia ja kirjoittaa niin, että minä, toinen ja tulkintani näyttäytyvät lukijalle moniulotteisina, mutta kaoottisuudessaan ymmärrettävinä ja subjektiivisuudessaan tosina?

Hyvinvointivaltion mekanismit

Juho Saari (Itä-Suomen yliopisto) & **Mikko Niemelä** (Kela)

Työryhmässä tarkastellaan erilaisia hyvinvointivaltion ja hyvinvoinnin muutokseen liittyviä sosiaalisia mekanismeja. Nämä ovat muun muassa politiikkaprosesseja, politiikkakehyksiä, diskursseja, tapahtumarakenne- ja ketjuanalyysejä, crowding-out and in vaikutuksia sekä uudistusten toimeenpanoon keskittyviä strategioita, ohjelmia, lakeja. Uutena teemana on noussut esiin kollektiivisen muistin merkitys hyvinvointivaltion muutokselle. Työryhmään soveltuvat myös Euroopan unionin muutokseen liittyvät esitykset siltä osin kuin ne liittyvät edellä mainittuihin teemoihin. Lisäsi työryhmään soveltuu myös hyvinvoinnin muutokseen liittyvien mekanismien tutkimus, jolloin kiinnostuksen kohteita ovat esimerkiksi relationaalisuuden ja adaptiivisuuden merkitys hyvinvoinnille, muutokseen sopeutumisen ja hyvinvoinnin suhteet sekä erilaiset selviytymisstrategiat.

Tapio Bergholm (SAK): The Making of the Tulopolitiikan loppu

Tarkastelen esityksessäni Mikko Niemelän ja Juho Saaren kirjaan tekemäni luvun syntyvaiheita. Pohdin artikkelin muotoutumista idean synnyn, kirjallisuuden virikkeiden, esitelmien Power Point -versioiden muokkaamisen, käsikirjoituksen tekemisen saamani palautteen ja kirjan luvun hiomisen vuorovaikutuksesta. Tutkimuksellisena lähtökohtana oli olennaisen muutoksen ja polkuriippuvuusteorian jännite. Historiallinen sosiologia ja taloustiede ovat 1900-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa keskittyneet tutkimaan instituutioiden merkitykseen yhteiskuntien kehityksessä, kun on pohdittu talouden, demokratian ja sosiaalisen koheesion vuorovaikutusta.

Kansainvälisessä tutkimuksessa on korostettu institutionaalisten rakenteiden sitkeyttä. Sopeutuminen uusiin olosuhteisiin ja kriiseihin on historiallisen sosiologian vallitsevan suunnan mukaan keskeisten toimijoiden aiempien strategisten valintojen ehdollistamaa. Polkuriippuvuus ja organisatorinen tahmeus kuvaavat, kuinka vaikeata olemassa olevien käytäntöjen ja rakenteiden muuttaminen on. Valtion instituutiot, yritykset, ammattiliitot, organisoitujen intressien keskusjärjestöt ja näiden kaikkien dynaaminen vuorovaikutus ovat saaneet paljon huomiota. Esimerkiksi General Political Exchange ja Varities of Capitalism ovat tähän keskusteluun liittyviä käsitteitä ja lähestymistapoja. Pohjoismaat, myös Suomi, ovat tutkimuksessa nousseet esimerkeiksi maista, joissa työmarkkinajärjestöjen ja valtiovallan luottamuksellinen uorovaikutus ovat edistäneet taloudellista kasvua, teknologista uudistumista, sosiaalista koheesiota ja hyvää työllisyyskehitystä.

Alustava tulkintani oli, että tulopolitiikka oli kuolemassa jo 1990-luvun alussa. Laman syvyys, devalvaatioiden jälkihoito, työnantajajärjestöjen hajanaisuus ja sosialidemokraattien vaalivoitto 1995 lykkäsivät tulopolitiikan loppua niin paljon, että työmarkkinajärjestelmänmuutos näytti katoavan mahdollisten valintojen joukosta. Tulkintani mukaan kyse on pitkäaikaisesta muutosprosessista, joka näyttää vain pinnallisesti tarkasteltuna ripeältä murrokselta, joka tapahtui vuosina 2006-2007. Artikkelin teossa aineiston rajaus ja fokuksen kirkkaana pitäminen olivat suurimmat haasteet. Siksi esitelmien PowerPoint otsikoiden ja iskusanojen laajat tulkinnat muodostuivat lopulta taakaksi, kun alustava kuva oli muotoutunut kovin epäkonkreettiseksi. Lähdeaineiston työstäminen artikkeliksi saattoi jopa kärsiä siitä, että esitelmöinti oli alkanut etunojassa. Suomessa tulopolitiikan loppu on ollut hidas institutionaalinen murros, joka vaikuttaa työmarkkinajärjestöjen keskinäisten suhteiden ohella aiempiin kolmikantaisiin toimintatapoihin ja rakenteisiin. Talouden, politiikan ja koko yhteiskunnan instituutiot ovat kokemassa murrosta, joka antaa tukea mutta samalla avaa kriittisen näkökulman polkuriippuvuutta ja instituutioiden sitkeyttä korostaviin kansainvälisiin tutkimuksiin ja teorioihin.

Heikki Ervasti (Turun yliopisto): Is there a religious factor in support for the welfare state?
The analysis sets out to test how much support for the welfare state in Europe depends on people's religious believes and belonging. First, we ask whether or not religiosity has any effect on welfare state attitudes in European countries in the individual and national level. Secondly, we ask if denominations matter. Are there differences in the welfare state attitudes of representatives of different religious affiliations and especially, do the religious non-affiliates

make a difference in comparison with traditional religious groups? Analysing data from European Social Survey Round 4 with multilevel methods we find that a religious factor does exist in Europe although it is not very strong on the country level. On individual level religiosity seems to correlate positively with support for the welfare state. In the most devout countries this effect is small or even negative which may refer to a substitution effect between religion and the welfare state. Denominational differences are also found; the non-affiliates are less supportive to the welfare state than the members of denominations. This effect is weakest in the most secular countries.

Mikko Kautto (Eläketurvakeskus): Universalism in pensions

This paper addresses universalism in the area of pensions. The starting point is the discrepancy between changes in pension policy and apparent continuity in using the notion of universalism to describe the contents of Nordic social policy, pension policy included. The paper starts with a survey on how universalism in pensions has been discussed in the Nordic context. It then proceeds to illustrate the arguments presented in literature by examining pension policy development in one Nordic country, Finland. The paper argues that the literature does not provide a robust definition for universalism in the area of pensions. Rather, conceptions of universalism seem to have changed over time. Universalism firstly referred to flat rate citizenship –based national pensions. In the next phase, the concept was stretched to describe or even include earnings related schemes (that Esping-Andersen labeled as “universally inclusive” schemes). Later still, it may be argued universalism evolved to a holistic concept grasping the totality of pension schemes, sometimes even referring to the outcomes of welfare institutions.

The paper makes a historical and analytical effort to study Finnish pension policy changes from a framework that stresses the last perspective on universalism. Therefore, the evolution of both the national pension scheme (with its different selective measures) and employment related pension scheme is described. The paper argues key issues in discussing universalism are coverage, adequacy and coordination between different pension schemes. The evolution of pension schemes in Finland reveals a story of increasing coverage and improving adequacy, as well as coordination between schemes. There was increasing universalism at least until 1990s, both at the level of pension schemes and at the level of the whole pension system.

As in the past decade welfare research has underlined cost-containment, we further ask what has happened to pension universalism in the reforms of the 1990s and 2000s. Our account shows it is useful to look at the development both at the levels of individual pension schemes and the pension system as a whole. Our conclusion concerning the employment related pension scheme is that if universalism prevailed in the 1980s, it certainly has lasted, perhaps even improved as coverage has been extended in several ways. Yet the development in national pensions offers a much more interesting story. Especially after 1995, the statutory public pension scheme has undergone a radical transformation in principles. Judging the development from the perspective of the pension system as a whole reveals the weights of different pension schemes have undergone a major overhaul. In 2010, using the concept of universalism may still be warranted to describe the situation on the pension system level but not appropriate to characterise the pension schemes.

Anu Emilia Saukko (Itä-Suomen yliopisto): Suomalaisen kansalaisyhteiskunnan rahoitus 2000-luvun alussa

Tutkimuksessa tarkasteltiin rahoitusta saavien sosiaali- ja terveysalan järjestöjen rahoitusrakenteita Ray-tukien ja rahankeräystuottojen suhteen, osittain mukana tarkastelussa olivat myös muut julkiset tuet. Tavoitteena oli selvittää millä tavoin järjestöt rahoittivat toimintaansa ja oliko eri tuilla vaikutusta omaan rahankeräystoimintaan. Aineistona tässä ovat olleet rahankeräystilastot vuosilta 2002-2008, sekä Raha-automaattiyhdistyksen tiedot kahdestasadasta vuosittain eniten tukea saaneesta järjestöstä. Tarkastelussa havaittiin, että kaikista Ray- tukea saaneista järjestöistä 20 % sai yli puolet koko potista. Rahankeräysten osalta keskittyminen oli vielä vahvempaa, alle 30 keräystä vei yli 80% kaikista Suomessa kerätyistä rahoista. Erityisen tarkastelun kohteeksi otettiin järjestöt, jotka saivat sekä Ray-tukea, että keräsivät. rahaa ja havaittiin, että raha keskittyy hyvin pienelle osalle järjestöjä (alle 50/vuosi). Näiden järjestöjen kesken oli myös hyvin vähän vaihtelua. Järjestöt ovat siis vakiinnuttaneet asemansa melko hyvin niin tukien kuin keräystenkin suhteen. Keräysmarkkinoilla järjestöjen yhteiset keräykset ovat lisääntyneet ja näin rajoitetaan keskinäistä kilpailua, tuolloin myös keräyskustannukset jakautuvat ja pysyvät matalampina. Ray-tukien ja keräystuottojen välillä ei havaittu riippuvuutta, mutta Ray-tuet ja muu julkinen tuki ovat vahvasti liitoksissa toisiinsa.

Juho Saari (Itä-Suomen yliopisto): Suomalainen konsensus – Korpilammen konferenssi (1977) käännekohtana

Tutkimuksessa tarkastellaan Korpilammen konferenssia (syyskuun alussa 1977) suomalaisen konsensuksen käännekohtana Sorsan toisen hallituksen (1977–1979) aikana. Tarkastelu soveltaa William Sewell Jr. analyysia Bastillen valtauksesta korostamalla institutionaalisen ja kulttuurisen muutoksen merkitystä. Institutionaalisen muutoksen kannalta Korpilammella ei ollut suurta merkitystä, koska politiikan suunnan määritelleet elvytyspäätökset oli tehty juhannuksen alla 1977 ja vakauttaminen tapahtui marras-joulukuussa 1977. Sen sijaan kulttuurisen muutoksen kannalta Korpilammen konsensuskokous oli ratkaiseva, koska siinä määriteltiin kulttuurisesti kilpailukyky ja työllisyys suomalaisen konsensuksen ydinteemoiksi. Tutkimus keskittyy kuvaamaan kuinka tämä tapahtui. Aluksi Sorsan II hallitus asetetaan historialliseen kontekstiin ja sitten Korpilampi paikallistetaan tapahtumaketjun (SPD:n talouspolitiikan muutos, Sorsan hallitus, elvytyspäätös, Korpilampi, vakautus) osaksi. Tämän jälkeen tarkastellaan Korpilammen osanottajien sosioekonomista rakennetta. Sen selvittämiseksi koodattiin osanottajien sukupuolet, sukupolvet, puoluejäsenyydet, työantajat, työnantajasektorit ja vanhempien asema. Tulosten mukaan paikalla oli yksityisen sektorin sodankäynyt ja koulutettu porvaristosukupolvi ja nouseva vasemmisto, jonka edustajat olivat julkisen sektorin ja järjestöjen palveluksessa. Naisia ja akateemisen maailman edustajia paikalla oli vain muutama. Tämän jälkeen tarkastellaan kokouksen kulkua ja linjauksia asiakirjojen ja haastattelujen valossa. Erityinen huomio kiinnitetään kilpailukyvyn ensisijaistamiseen ja julkisen talouden taloudellisen kestävyyden takaamiseen. Alustus päättyy suomalaisen konsensuksen talous- ja yhteiskuntapoliittisen merkittävyyden arviointiin sekä 2011 vaalien jälkeistä konsensusta koskeviin pohdintoihin.

Sampo Varjonen: Äitiyslomasta isäkiintiöön: Argumentointi perhevapaalainsäädännössä 1970-luvulta 2000-luvulle

Isien osallistumisesta pienten lasten hoitoon alettiin puhua Suomessa eduskunnankin piirissä 1960-luvun aikana, ja kun äitiyslomaa vuonna 1974 pidennettiin 3 kuukaudesta 7 kuukauden pituiseksi, tuli myös isien mukaan ottaminen mahdolliseksi. Vuosina 1974-1975 toiminut kolmikantainen äitiysrahajärjestelmän kehittämistoimikunta ehdotti äitiysloman kolmea viimeistä kuukautta vanhempien yhteisesti jaettavaksi, ja esitti samalla harkittavaksi isyysloman kehittämistä lapsen syntymän yhteyteen. Isyysloma toteutuikin vuonna 1978 ja vanhempainvapaa pian sen jälkeen vuonna 1980. 1980-luvun alkuun mennessä oli siis asetettu

pitkäksi aikaa raamit perhevapaajärjestelmälle, joka ainakin periaatteessa otti myös isät huomioon. 1980-luvun aikana tehdyissä muutoksissa vanhempainvapaan osuutta laajennettiin, mutta muutokset olivat käytännössä kosmeettisia, sillä hyvin harvat isät käyttivät vapaita. Siinä missä 1990-luvulla Ruotsissa ja Norjassa otettiin käyttöön isille kiintiöidyt vapaat, Suomessa on panostettu lasten kotihoitoon ja korostettu vanhempien valinnanvapautta hoivan järjestämisessä, minkä seurauksena isien osallistuminen pienten lasten hoitoon on ollut muita pohjoismaita selvästi vähäisempää. 2000-luvulla isiä on entistä innokkaammin kannustettu vapaiden pitämiseen, mutta lukuisista työryhmistä ja selvityksistä huolimatta ainoina lainsäädännön toimenpiteinä on ollut vuonna 2003 käyttöön otettu isäkuukausi ja sen pidennys vuonna 2010.

Tässä toistaiseksi keskeneräisessä poliittisen historian opinnäytetyössä tarkastellaan perhevapaista käydyn diskurssin pitkän aikavälin muutosta syventymällä toisaalta suomalaisen perhevapaajärjestelmän luomisprosessiin 1970-luvulla ja toisaalta tuoreempaan, 2000-luvulla käytyyn keskusteluun. Tutkimuksen aineisto koostuu mm. valtiopäiväasiakirjoista, komitean- ja työryhmien mietinnöistä, lehdistömateriaalista sekä tasa-arvoasiain neuvottelukunnan ja työmarkkinajärjestöjen lausunnoista ja kannanotoista, joita lähestytään sekä argumentaatioteorian että kehysanalyysin menetelmillä. Tarkoituksena on vertailla eri toimijoiden tapoja argumentoida ja rajata keskustelua perhevapaakysymyksissä, samalla suhteuttaen suomalaisen perhepolitiikan kansainväliseen ja etenkin pohjoismaiseen konteksiinsa. Vahvan sukupuolijaon pienten lasten hoitamisessa katsottiin jo vuoden 1975 komiteassa haittaavan naisten asemaa työmarkkinoilla, eikä tilanne ole kolmessakymmenessä vuodessa juurikaan muuttunut, viime vuosien kiihtyneestä keskustelusta huolimatta. Yksi työn tavoitteista onkin paneutua tähän retoriikan ja käytännön toimenpiteiden oletettuun ristiriitaan.

Kilpailutettua hyvinvointia

Minna Zechner (Tampereen yliopisto) & **Lina Van Aerschot** (Tampereen yliopisto)

Kuntien vastuulla olevien sosiaali- ja terveyspalveluja on organisoitu yhä useammin markkinaperusteisiin ratkaisuihin tukeutuen. Tilaaja-tuottajamalli, kilpailutukset, palvelujen ulkoistaminen ja palvelusetelit ovat esimerkkejä uusista toimintatavoista kunnallisten palvelujen tuotannossa.

Palvelujen tuotannon ja organisoinnin muutokset heijastuvat asiakkaiden asemaan. Asiakkailta edellytetään aktiivisen kuluttajan taitoja vertailla, kilpailuttaa ja valikoida tarjolla olevia palveluja sekä huolehtia palvelukokonaisuuden toimivuudesta. Kuntien lainmukainen vastuu palvelujen laadusta ja riittävyydestä voi jäädä asiakkaalle epäselväksi ja toisaalta ongelmatapausten hoitaminen kuluttajariita-asiana voi olla raskasta tai jopa liian vaativaa.

Yksilöillä on hyvin vaihtelevia kykyjä, resursseja ja mahdollisuuksia toimia tietoisina kuluttajina sosiaali- ja terveysmarkkinoilla. Markkinaperustaisten palvelujen vaarana on katkoksellisuus ja palvelujen tarjoajien vaihtuvuus usein toistuvien kilpailutusten myötä. Yritysten tavoitteena on tuoton maksimointi, jolloin ne mielellään valikoivat maksukykyisimmät asiakkaat, joiden tarpeet on helppo määrittää etukäteen ja tyydyttää tehokkaasti.

Työryhmässä voidaan esittää empiirisiä ja teoreettisia papereita ja puheenvuoroja, jotka käsittelevät sosiaali- ja terveyspalvelujen markkinoistamisen erityispiirteitä ja ongelmia esimerkiksi palvelujen käyttäjiin liittyen joko järjestelmän, rakenteiden tai asiakkaan näkökulmasta.

Laura Kalliomaa-Puha (Kelan tutkimusosasto): Hoivan kuluttajat. Jokaisella on oikeus huolenpitoon

Meillä kaikilla on oikeus julkisen vallan järjestämään, viimekätiseen hoivaan ja huolenpitoon. Viime aikoina julkisen huolenpidon järjestämisessä on yhä useammin mukana yksityisiä toimijoita. Näin on esimerkiksi silloin, kun palvelut järjestetään ostamalla palveluita ostopalveluin ja palvelusetelillä tai ottamalla omaiset mukaan julkisen hoivan järjestämiseen, kuten virallisessa omaishoidossa. Tällöin tarvitaan sopimuksia: sopimuksia yritysten ja julkisen vallan välillä, mutta myös kansalaisen ja yrityksen tai kansalaisen ja julkisen vallan välillä.

Kansalaisesta kuluttajaksi

Valittu tapa järjestää sosiaaliturvaa vaikuttaa myös sisältöön ja muokkaa palveluntuottajien, kansalaisten ja julkisen vallan keskinäisiä suhteita. Uudessa sääntelyssä korostetaan aktiivista kansalaista vastakohtana passiiviselle edunsaajalle: hallintoalamainen on vaihtunut ainakin retoriikan tasolla tasavertaiseksi sopimuskumppaniksi, asiakkaaksi ja yhä enemmän täysiveriseksi kuluttajaksi kuluttajan oikeuksin ja velvollisuuksin.

Valinnanvapautta ja yksilöllisiä palveluita

Tavoitteet ovat hyviä: puhutaan yksilöllisyydestä, itsemääräämisoikeudesta, valinnan vapaudesta ja sitouttamisesta. Totta onkin, että yksilöllisellä sopimisella saadaan entistä sopivampia ja mieluisampia palveluita. On hyvä, että kansalaiset otetaan mukaan omien asioiden järjestelyyn tälläkin tavalla ja annetaan tilaisuus valita itselleen sopivia palveluita. Mutta onko meistä kaikista tällaisiksi valitsijoiksi? Mitä tämä tarkoittaa hauraiden vanhusten, mielisairaiden tai vammaisten kannalta? Onko heistä aktiivisiksi sopimusneuvottelijoiksi, jotka neuvottelevat itselleen sopivat hoidot, järjestävät asumisensa ja hankkivat palvelut, ymmärtävät ostaa ennaltaehkäiseviä palveluita, osaavat ylipäätään valita itselleen sopivat ja terveyttään edistävät palvelut? Sopiminen edellyttää myös juridista jälkihoitoa. Miten tämä ryhmä valvoo palvelujen laatua ja tarvittaessa reklamoi kuntaan ja kuluttajaviranomaisille tai vaatii vahingonkorvausta? Onko niin, että uudet keinot ovat ennemminkin omiaan lisäämään syrjäytymisen vaaraa ja eriarvoisuutta?

Miten turvata huolenpito kaikille?

Jotta uusien järjestämistapojen hyvät puolet tavoittavat kansalaiset, edellytetään myös uusia tapoja toimia. Kun järjestelmiä muutetaan aktiivisuutta vaativaan suuntaan, pitää myös panostaa tukitoimiin, ohjaukseen ja neuvontaan. Yksittäiset työntekijät ovat paljon vartijoina. Mitä enemmän harkinnan varaa työntekijöille jätetään, sitä enemmän heillä on mahdollisuus ottaa asiakkaan yksilölliset elämäntilanteet huomioon – ja sitä suuremmaksi kasvaa myös yksittäisen työntekijän vastuu hyvistä päätöksistä. Kaikesta tuesta huolimatta kaikista kansalaisista ei ole kuluttajiksi. Huolenpito pitää taata heillekin.

Teppo Kröger (Jyväskylän yliopisto): Kilpailutuksen esiinmarssi ja hoivatyön olosuhteet Pohjoismaissa

Tämä esitys analysoi kilpailutuksen eri versioiden yleistymistä eri Pohjoismaissa ja tämän kehityksen yhteyttä hoivatyön työolosuhteiden muutoksiin. Tarkastelun kohteena ovat eri markkinaperustaisten mallien kuten tilaaja-tuottajamallin ja kuluttajanvalinnan esiinmarssi Pohjoismaiden hoivapalvelujärjestelmissä ja hoivatyöntekijöiden arviot työnsä muutossuunnista. Aineistona esityksessä käytetään Suomessa, Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa toteutettua NORDCARE-kyselyä, joka kohdennettiin 1200 perustason hoivatyöntekijälle kussakin maassa. Esitys kuvaa markkinaperustaisten mallien leviämistä ja analysoi sen yhteyksiä hoivatyön työolosuhteiden muutoksiin sekä työntekijöiden mahdollisuuksiin vastata palvelukäyttäjien tarpeisiin. Erityisesti huomiota kohdistetaan näiden neljän Pohjoismaan kehityksen yhtäläisyyksiin ja eroavuuksiin.

Asko Uoti: Kunnallisten sosiaali- ja terveyspalvelujen kilpailuttamisen oikeudelliset kipupisteet

Kuntalaki ja sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädäntö lähtevät nykyisin siitä, että kunta on lähtökohtaisesti vain yksi palveluntuottaja muiden joukossa. Hyvinvointivaltiollisten palvelujen järjestämisvastuu on kuitenkin yhä edelleen julkisella vallalla ja viime kädessä maamme itsehallinnollisilla kunnilla. Kuntiemme itsehallinnollisesta statuksesta ja erilaisista resursseista johtuen kunnat järjestävät palvelunsa ja palveluvarustuksensa varsin erilaisista lähtökohdista. Vaikka kunnallisoikeudelliset ja sosiaali- ja terveysoikeudelliset säädökset koskevat yhtälailla niin Helsingin kaupunkia kuin vaikkapa pieniä, muutaman sadan asukkaan saaristokuntia, voidaan havaita, että kuntien halu ja tosiasialliset mahdollisuudet järjestää kuntalaisten tarvitsemia hyvinvointipalveluja vaihtelevat hyvin paljon. Suurelle osalle maamme kuntia kilpailullisesti niin sanottujen aitojen hyvinvointipalvelumarkkinoiden olemassaolo tai synnyttäminen on lähinnä utopiaa tai epärealistinen toivetila. Kilpailullisten mekanismien hyödyntämispyrkimys on kuitenkin tosiasia lähes kaikissa maamme kunnissa riippumatta siitä millaisia ongelmia tästä on jo aiheutunut tai mahdollisesti tulevaisuudessa aiheutuu muun muassa kansalaisten ja kuntalaisten keskinäisen yhdenvertaisuuden kannalta.

Myös muissa Pohjoismaissa hyvinvointipalvelumarkkinat ja kilpailullisten mekanismien soveltaminen ja hyödyntäminen kunnallisten palvelujen järjestämiseksi ovat tosiasioita. Pohjoismainen hyvinvointivaltioregiimi on, ja on ollut jo pitkään, murroksessa. Erityisesti kuntalaisten perusoikeuksien ja sosiaalisten oikeuksien näkökulmasta tällaiseen kehitykseen liittyy suuri joukko erilaisia ongelmia ja kipupisteitä aivan keskeisistä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaan laillisiin oikeuksiin ja niiden toteutumiseen kytkeytyvistä kysymyksistä lähtien. Siinä missä kunta palveluntuottajana toimii julkisen vallan käytön sääntelyyn ja kuntademokratian toteuttamiseen vahvasti kiinnittyvän palveluohjauksen puitteissa, tilanne muuttuu lähtökohdiltaan olennaisesti, kun palvelun tuottajana toimii yksityisoikeudellinen osakeyhtiö tai myös niin sanottu kolmannen sektorin toimija kuten säätiö tai yhdistys. Toiminnan järjestämisen julkisoikeudelliset lähtökohdat eivät aina olekaan enää yksiselitteisen selviä yksityistä toimijaa koskevista lainsäädännöllisistä velvoitteista, kuten vaikkapa hallintolain tai sosiaalihuollon asiakaslain soveltamisvelvoitteista, huolimatta.

Yksityisoikeudellisen toimijan toimintalogiikka perustuu palveluajatteluun, jossa palvelut tuotteistetaan toiminnan kannattavuuslähtökohdista käsin. Tällöin muun muassa palvelun

sosiaalioikeudellinen tarkoitus voi helposti hämärtyä ja jäädä vain puolinaisesti toteutetuksi. Yksityinen palveluntuottaja ei toimi virkavastuulla eikä siten vastaa välttämättä laaja-alaisesti asiakkaansa/kuntalaisensa palvelutarpeisiin. Sen sijaan palveluntuottaja tarjoaa etukäteen räätälöityjä palveluja ja palvelupaketteja itse pitkälti määrittelemiensä toimintaresurssien puitteissa. Tällöin on suuri vaara, että palvelun tarvitsijan ja kuntalaisen aiemmin itsestään selvänä pidetyt oikeudet ja perusoikeudet eivät toteudu tai niiden toteutuminen edellyttää yksilöltä itseltään hyvin vahvaa ja aktiivista omaa panosta. Kun hyvinvointipalveluyritys vetoaa palvelukonseptioita muodostaessaan ja toteuttaessaan laaja-alaiseen tulkintaan liikesalaisuuksista, sosiaali- ja terveydenhuollon asiakas ja myös hoivapalveluyrityksen vastuullinen työntekijä jää helposti tosiasiallisessa mielessä vaille tämän laillisia oikeuksia koskevaa suojaa.

Lina Van Aerschot (Tampereen yliopisto): Vanhukset hyvinvointimarkkinoilla – Tampereella ja Jyväskylässä toteutetun kyselytutkimuksen tuloksia

2000-luvun vanhushoivapolitiikkaa linjaavissa valtakunnallisissa asiakirjoissa puhutaan vastuuta ottavista ja aktiivisista ikäihmisistä, jotka asuvat mahdollisimman pitkään kotona (esim. Sosiaali- ja terveyspolitiikan strategiat 2010 ja 2015). Teksteissä vanhukset mahdollistavat tämän itse ja lähiverkostonsa avulla. Julkisuudessa puhutaan ikäihmisten kulutuspotentiaalista ja tulevaisuuden senioreista toivotaan palvelusektorille jopa miljardibisnestä (esim. HS Talous 2.8.2010). Merkittävä osa vanhoista ihmisistä muodostaa kuitenkin kansalaisina yhteiskunnalliselta asemaltaan helposti haavoittuvaisen ryhmän. Iän myötä toimintakyky useimmiten alenee ja vanhukset ovat sen myötä taloudellisesti, fyysisesti ja sosiaalisesti heikommassa asemassa kuin kansalaiset keskimäärin. Huomionarvoista on myös se, että köyhyysrajalla elävien suomalaisten eläkeläisten osuus on kasvanut 2000-luvulla hälyttävästi. Kun vuonna 2004 noin 17 % yli 65-vuotiaista oli köyhyysriskissä, vuonna 2008 osuus oli jo yli 22 %. Miten siis omaa vastuunottoa ja kotona asumista korostavat politiikkadokumentit, taloustieteilijöiden luoma kuva vauraista senioreista ja puhe uusista hoivapalvelujen kuluttajista kohtaa pienituloisten eläkeläisten todellisuuden kanssa? Pitkän kotona asumisen mahdollistaminen yksityisillä palveluilla tai edes kunnalta saatavien palvelujen täydentäminen yksityisesti ei ole mahdollista kaikkein pienituloisimmille.

Tarkastelen paperissani pienituloisten yli 75-vuotiaiden ikäihmisten arjen sujumista: mistä ja keneltä he saavat tarvitessaan apua, mitä palveluita he käyttävät sekä ovatko he muita

useammin ilman tarvitsemaansa apua. Tarkastelen sitä, miten sosio-ekonominen tausta vaikuttaa yhtäältä palvelujen käyttöön ja toisaalta informaalin avun saamiseen ja onko siinä eroja naisten ja miesten välillä. Aineistona käytän keväällä 2010 Tampereella ja Jyväskylässä toteutetun kyselyn tuloksia. Postikysely lähetettiin molemmilla paikkakunnilla tuhannelle yli 75-vuotiaalle ja vastausprosentti oli kummassakin kaupungissa yli 70. Vastaajista vajaa puolet oli pienituloisia.

Tuija Virkki (THL): Toimijuus, muutos ja palvelupluralismi. Kuntalaisnäkökulma sosiaalipalvelujen markkinoistumiseen

Viime vuodet ovat olleet kunnallisten sosiaalipalveluiden uudelleenorganisoitumisen aikaa. Kunta- ja palvelurakenneuudistus eli Paras-hanke on suurin ja laaja-alaisin maassamme käynnistetty, kuntiin ja kunnallisiin palveluihin kohdistuva yhteiskunnallinen uudistushanke. Paras-hankkeen tavoitteena on vahvistaa kunta- ja palvelurakennetta, edistää uusia palvelujen tuotantotapoja ja taata laadukkaat palvelut kaikkien kuntalaisten saataville. Uusien palvelujen tuotantotapojen edistämiselle tyypillisiä ratkaisuja ovat palvelujen markkinoistaminen ja erilaisia palvelusekoituksia tarjoava palvelutuotannon monitoimijamalli.

Alustuksessani tarkastelen kunnallisten palvelujen markkinoistumista ja uusien palvelusekoitusten muodostumista kuntalaisten toimijuuden näkökulmasta. Tutkimukseni on osa Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) Jyväskylän toimipaikassa meneillään olevaa ParasSos-tutkimushanketta, jossa arvioidaan kunta- ja palvelurakenneuudistuksen vaikutuksia sosiaalipalveluihin kuntalaisten näkökulmasta. Hankkeen aineistona ovat kuntalaiskyselyt, asiakasfoorumit ja työntekijähaastattelut sekä kuntakohtaiset dokumenttiaineistot ja palvelukartoitukset yhdeksän tutkimuskunnan alueelta Keski-Suomessa. Tässä yhteydessä keskityn tarkastelemaan työntekijähaastatteluissa hahmottuvaa palvelujärjestelmän muutosta ja työntekijöiden puheessa kontruoituvaa asiakkuutta näiden muutosten kentällä.

Aineistosta otan esimerkiksi tilanteita, joissa asiakkaalla on tarjolla palveluita niin kunnan omina julkisina palveluina kuin ostopalveluina markkinoilta. Kysyn, millaisia edellytyksiä palvelusekoituksia tarjoava monitoimijamalli asettaa palvelunkäyttäjien toimijuudelle ja toimintakyvylle. Millaisia kompetensseja, resursseja ja toimintakykyä palvelusekoitusten käyttäminen vaatii? Entä millaisia erilaisia (ja kenties keskenään ristiriitaisiakin) oikeuksia ja velvollisuuksia monitoimijaisuus asettaa potentiaalisille palvelunkäyttäjille? Alustukseni lopuksi

pohdin, missä määrin kuntalaiset palvelunkäyttäjinä ovat muuttumassa palvelujen kuluttajiksi ja (kanssa)tuottajiksi. Haen taustoitusta palvelunkäyttäjien toimijuuden muutostendensseihin uutta hallintaa, julkisjohtamista ja palveluyhteiskuntaa koskevista tutkimuksista.

Koti ja asuminen hyvinvoinnin perustana

Marko Kettunen (Helsingin kaupunki) & **Harri Jokiranta** (Seinäjoen kaupunki)

Hyvinvointiyhteiskunnan erääksi tehtäväksi on määritelty kansalaisten inhimillisten perustarpeiden tyydyttäminen. Eräs sitkeimmistä hyvinvointiprojektin tavoitteiden toteutumista hidastavista tekijöistä on Suomessakin ollut ikuiselta vaikuttava asunnottomuusongelma. Näin siitäkin huolimatta, että asumisen tiedetään olevan jokaiselle arjen perusrakenne ja osallisuuden kulmakivi.

Tuoreimmassa hallitusohjelmassa on päätetty etsiä uusia keinoja pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämiseksi. Yhdysvalloista Suomeenkin rantautunut asunto ensin –periaate asunnottomien innovatiivisena kuntoutusmallina perustuu ajatukselle, että kuntoutuminen on mahdollista vasta perustarpeiden tyydyttymisen jälkeen. Asuminen on olennainen osa kunnallisten palveluiden toimivuutta – asumisen turvaaminen on yhteinen tavoite kunnan eri sektoreille ja keskeinen osa kunnallista sosiaalipolitiikkaa. AE-periaatetta voidaan soveltaa kunnallisen palvelujärjestelmän toimintalogiikkana.

2000-luvulla kohtaamme muista kulttuureista saapuneiden kansalaisten asumiseen liittyvät haasteet. Kun asumisen ongelmat ovat ratkaisematta kantaväestön keskuudessa, kuinka sosiaalipoliittiset linjauksemme ovat valmistautuneet maahanmuuttajaväestön asumisen turvaamiseen? Erityinen haaste asumiselle on maahanmuuttajien virta pääkaupunkiseudulle, jossa riski asunnottomaksi jäämiselle on yhä suurempi. Kuinka kotoutua suomalaiseen yhteiskuntaan, jos ei ole edes kotia?

Työryhmään ovat tervetulleita kaikki tutkimukselliset puheenvuorot, joissa aiheena asunnottomuus ja maahanmuuttajien kotoutuminen erityisesti asumisen näkökulmasta.

Jenni Berlin (Itä-Suomen yliopisto): Present Day Housing and Accommodation Related Issues among the Roma/Gypsies/Travellers in England and Finland

The Roma in Finland and Roma/Gypsies/Travellers in England still face serious problems in integrating to these post-industrial societies. Although all Finnish Roma and two thirds of English Gypsies and Irish Travellers now live in settled housing, housing related issues, together with employment and education –issues, are preventing these ethnic minorities from properly integrating. Settled housing and wage-employment can be considered as the cornerstones of Western post-modern welfare societies, and hence a minority that differ, or at least use to differ, in these two areas will have to get used to strong assimilation policies by the Governments in question. As home is probably one of the most important elements in our well-being, the fact that the Roma/Gypsies/Travellers face more problems in home –related issues must be negatively affecting their overall well-being. There are no comprehensive surveys made about the effects of living conditions on the well-being of these groups of people (and individuals), although the need for it is obvious.

Jarkko Rasinkangas (Turun yliopisto): Maahanmuuttajien alueelliset keskittymät ja integroituminen – tapaus Varissuo

Yleisesti jaettu eurooppalainen käsitys on ollut, että liian suuret maahanmuuttajakeskittymät ovat ongelmallisia ja niiden syntymistä tulee välttää sekä mahdollisesti rajoittaa (Bolt 2009; CLIP-network 2007). Tähän päätelmään ovat johtaneet keskittymissä havaitut ongelmat maahanmuuttajien puutteellisen integraation ja huono-osaisuuden suhteen. Silti maahanmuuttajien asumiskeskittymiä on usein analysoitu ja tulkittu varsin kapea-alaisesti negatiivisista seurausvaikutuksista käsin. Kuitenkin asumiskeskittymillä tunnetaan olevan monia positiivisia puolia, kuten oman etnisen ryhmän tarjoama tuki ja riittävän asukaspohjan muodostuminen tärkeiksi koetuille toiminnoille, kuten palveluille, yhdistyksille ja uskonnollisille tiloille. Kaikkiaan asumisen kautta voidaan tukea tai estää merkityksellisellä tavalla sekä oman kulttuurin ylläpitämisen mahdollisuuksia että ympäröivään yhteiskuntaan integroitumista.

Varissuo on Suomen maahanmuuttajavaltaisin lähiö. Kielikriteerin mukaan, puhuu äidinkielenään tällä hetkellä jotain muuta kuin suomea tai ruotsia noin joka kolmas (34 %) alueen lähes 9000 asukkaasta. Varissuon kehitys on noudatellut muissa pohjoismaissa havaittua maahanmuuttajavaltaisten alueiden kehitystä. Niillä alueilla, joille maahanmuuttajat alkavat keskittymään, ei suunta yleisesti ole lähtenyt enää laskemaan. Varissuo – kuten muutkin Suomen maahanmuuttajien asuttamat lähiöt – eroavat kuitenkin useimmista eurooppalaisista

lähiöistä siinä, että asumiskeskittymät ovat edelleen kooltaan maltillisia. Lisäksi suomalaisia lähiöitä luonnehtii aidosti monikulttuurisuus.

Erityisasemansa vuoksi Varissuo on valittu Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskuksen lähiöohjelman yhdeksi kohdealueeksi. Varissuon lähiöprojekti on vielä tarkemmin rajattu kahteen Turun kaupungin vuokrataloyhtiöiden kortteleihin, joissa maahanmuuttajataustaisen asukkaiden osuus on vielä huomattavasti alueen yleistä tasoa korkeampi. Omassa alustuksessani esittelen Varissuon maahanmuuttajakortteleihin liittyvää tutkimusprojektia, jonka tarkoituksena on analysoida niitä prosesseja ja syitä, jotka ovat johtaneet keskittymien syntyyn ja toisaalta keskittymissä asumisen vaikutuksia elettyyn arkeen ennen kaikkea integroitumisen näkökulmasta. Lisäksi projektissa kiinnitetään huomiota monikulttuurisuuden asumistarpeiden suhdetta ja niiden toteutumisen potentiaalia suomalaisen lähiöasumisen viitekehyksessä.

Hanna Ruonti (Turun yliopisto): Asumishyvinvointi Pohjoismaissa

Pro gradu -työssäni tutkin asuinoloja ja asumisen puutteita viidessä Pohjoismaassa. Kuvaan pohjoismaalaisten asuinoloja subjektiivisilla ja objektiivisilla indikaattoreilla ja selvitän mitkä taustatekijät ovat yhteydessä huonoihin asuinoloihin. Käyttämäni 6 asumisindikaattoria mittaavat asunnon varustasoa, asumisahtautta, asuinympäristön ongelmia (melu, saasteet, rikollisuus), asuinalueen palvelurakenteen monipuolisuutta, asuinkustannusten koettua rasittavuutta ja asumistyytyväisyyttä.

Työni teoreettiset lähtökohdat ovat hyvinvointiteoriassa. Asuminen on yksi hyvinvoinnin keskeisimmistä ulottuvuuksista, sillä hyvä asuminen tarjoaa perustan inhimilliselle elämälle ja on ratkaisevassa osassa vaikuttamassa yksilön terveyteen ja kykyyn osallistua työmarkkinoille (Allardt 1976, Atkinson ym. 2002, 161). Asuntotutkimus voidaankin nähdä hyvinvointitutkimuksen osa-alueena (Kemeny 1992, 16 - 17). Aiempien tutkimusten mukaan suomalaisten asumistaso jäi jälkeen muiden Pohjoismaiden asumistasosta etenkin asumisahtauden osalta (ks. esim. Allardt 1976; The Ministry of Housing 1968; Domański 2008, 243 - 245). Tutkimuksessani päivitän tietoa suomalaisten asumistilanteesta ja vertaan sitä muiden Pohjoismaiden tilanteeseen. On myös mielenkiintoista nähdä, miten Islanti sijoittuu pohjoismaiden välisessä vertailussa, sillä aiemmin Islantia koskevia tutkimusaineistoja ei ole ollut saatavilla. Tutkimusaineistona käytän Eurostatin EU-SILC kyselyaineistoa vuodelta 2007. Analyysimenetelmänä käytän ristiintaulukointia ja logistista regressioanalyysia. Tutkimuksessani

ilmenee, että asuntojen kuntoon, varustetasoon ja kokoon liittyviä puutteita ei Islantia lukuun ottamatta juurikaan enää esiinny. Paikalliseen ympäristöön ja etenkin palveluiden saavutettavuuteen liittyvät puutteet ovat merkittävästi yleisempiä kuin asunnon kuntoon liittyvät ongelmat. Asumisen hinta muodostuu taakaksi lähes puolella kotitalouksista. Subjektiivisella indikaattorilla mitattuna asumisen hyvinvointi näyttäytyy valoisampana kuin asumisen ongelmia kuvaavilla mittareilla mitattuna. Taustamuuttujista pienituloisuus, yksinhuoltajuus, vuokra-asunnoissa, kerrostalossa ja haja-asutusalueella asuminen on yhteydessä asumisen ongelmiin.

Kuntoutuksen tutkimus

Marketta Rajavaara (Helsingin yliopisto / Kelan tutkimusosasto) & **Ullamaija Seppälä** (Helsingin yliopisto)

Ketkä Suomessa osallistuvat kuntoutukseen, ja kuka jää kuntoutuksen ulkopuolelle? Mitä kuntoutukseen osallistuminen ihmisille merkitsee? Voidaanko kuntoutuksen avulla vähentää ja ehkäistä kansalaisten syrjäytymistä? Miten kuntoutusjärjestelmä toimii, ja millaisia muutoksia kuntoutuspolitiikoissa on tapahtumassa? Miten kuntoutusta tutkitaan tällä hetkellä? Miten kuntoutuksen tutkimuksen teoriaa kehitellään ja millaisia metodeja tutkimuksessa käytetään?

Työryhmässä tarkastellaan kuntoutukseen liittyviä tutkimusaikeita, teoriankehittelyjä ja menetelmällisiä lähestymistapoja sekä esitellään meneillään olevia hankkeita, selvityksiä ja arviointeja ja niiden tuloksia.

Tiina Airaksinen (Invalidiliitto ry): CP-vammaisten aikuisten hyvinvointi ja kuntoutus elämänkaarella – haasteita sosiaalipolitiikan ja kuntoutuksen tutkimukselle
Invalidiliitto on toteuttanut 3-vuotisen projektin, jossa selvitettiin CP-vammaisten aikuisten hyvinvointia ja kuntoutusta elämänkaaren aikana. Projektissa oli vahvasti mukana tutkimus ja tietoisuuden kehittäminen.

Projektissa koottiin kansainvälinen tutkimus kirjallisuuskatsaukseksi (Rosqvist 2009) CP-vammaisista aikuisista, toimintakyvystä, ikääntymisestä ja aikuisiin kohdistuvasta kuntoutuksesta. CP-vamma, toimintakyky ja ikääntyminen –kirjallisuuskatsaus toi esiin, että CP-vammaan ja lapsiin kohdistuu paljon kansainvälistä tutkimusta, mutta aikuisiin CP-vammaisiin kohdistuva tutkimus on ollut paljon vähäisempää. Tutkimus on ollut pääsääntöisesti

lääketieteellistä, yhteiskuntatieteellinen tutkimus CP-vammaisten aikuisten elämästä on vähäistä. Projektissa tuotettiin kansainvälistä tutkimustietoa suomen kielellä, mikä mahdollistaa tutkimustiedon helpomman saavutettavuuden niin itse CP-vammaisille aikuisille kuin sosiaali- ja terveydenhuollon ja kuntoutuksen ammatti-ihmisillekin.

CP-vammaisten aikuisten kokemustietoa koottiin projektin tutkimusaineistoksi sekä tarinoiden että paneeliryhmätyöskentelyn menetelmällä. Paneeliryhmätyöskentelyssä oli mukana 10 CP-vammaista aikuista eri puolilta Suomea. He kokoontuivat neljään kaksipäiväiseen keskusteluseminaariin kahden vuoden aikana sekä väliaikoina kävivät sähköpostikeskustelua ja seurasivat oman toimintakyvyn kehittymistä. Paneeliryhmän tutkimusote oli toimintatutkimuksellinen. Ryhmän jäsenten kokemuksia ei pelkästään kerätty haastattelemalla, vaan paneeliryhmän jäsenten keskinäinen keskustelu ja ryhmän ohjaajan tietoisuutta lisäävät keskustelun avaukset laittoivat ryhmän jäsenet työstämään kokemuksiaan ja prosessoimaan ajattelutapaansa.

Elämän tositarinoista ja paneelikeskusteluista valmistui kaksi sosiaalityön pro gradu –tutkielmaa. Toinen selvitti sosiaalisten suhteiden merkitystä ja toinen lapsesta saakka vammaisten henkilöiden omia kokemuksia vammaisuudesta ja ikääntymisestä. CP-vammaisten aikuisten kirjoittamista tarinoista on tuotettu myös oma julkaisunsa ”Sisua ja elämänsävyjä”, jota voi pitää merkittävänä kulttuurihistoriallisena tekona. Tarinat mahdollistavat kokemusten sisäistämisen ja vertaistuen.

Elinikäisen työkyvyttömyyseläkkeen estämiseksi projektissa kiinnitettiin huomiota myös ammatinvalinnan ja ammatillisen suunnittelun tukemiseen CP-vammaisille nuorille. Tämä toteutettiin ohjausmallin pilottitutkimuksena Invalidiliiton kuntoutus- ja työklinikalla. Mukana oli 13 nuorta ja aikuista, joiden ammatillista suunnittelua tuettiin, yksilöllinen toimintakyky tutkittiin moniammatillisesti ja toimijaverkostoa vahvistettiin nuoren siirtyessä peruskoulusta jatkokoulutukseen. Käytänteiden kehittämistarpeet kartoitettiin kyselyillä nuorille ja toimijaverkostolle, minkä tulokset raportoitiin omassa julkaisussa (Ahonen 2010).

Kansainvälisen terveysjärjestön terveyden ja toimintakyvyn luokituksen (ICF) viitekehys tuo hyvän ja yhteisen näkemyksen kuntoutuksen monitoimijaiselle ja -tieteelliselle kentälle. Kuntoutuksen käsitteen voisi hyvin muuttaa toimintakykyä ylläpitäväksi tai kehittäväksi

toiminnaksi. Monialaisesti ihmisten fyysistä, psyykkistä, sosiaalista ja kulttuurista toimintakykyä ylläpitävään toimintaan tarvitaan useiden toimijoiden osaamista, tutkimusta ja yhteistyötä. CP-vammaisten fyysisen kehon ja psyykkisen kunnon sekä suorituskyvyn ylläpito edellyttävät terveydenhuollon ja lääkinnällisen kuntoutuksen toimijoiden osaamista ja lisää tutkimusta. CP-vammaisten aikuisten osallistumisen edellytysten luomiseen ja ympäristön esteiden poistamiseen tarvitaan yhteiskunnallista, sosiaalipoliittista ja sosiaalityön osaamista ja tutkimusta. CP-vammaisen nuorten ja aikuisten itsensä, joiden toimintakykyä halutaan ylläpitää ja edistää, tulee olla tietoinen omasta itsestään, identiteetistään, menneisyydestään, tulevaisuuden tavoitteistaan ja nykyisestä toimintakyvystään, että heille löydetään yksilöllisesti soveltuvat toimintakykyä edistävät tai ylläpitävät toimenpiteet ja keinot.

Katariina Hinkka (Kela), Liisi Aalto, Rainer Grönlund, Kirsi Vainiemi: Työhyvinvoinnin tukea kuntoutuksesta. Kelan työhönkuntoutuksen kehittämishanke (2007-2011) ja sen arviointi.

Tausta

Kuntoutuksen yhteiskuntapoliittiseen keskusteluun on viime aikoina noussut työmarkkinakansalaisuuden käsite. Työelämän muutoksessa (työpaikat, työtehtävät, organisaatiot, työterveyshuollot, kilpailutus) työntekijä on enenevässä määrin itse vastuussa työkyvyn ylläpitämisestä ja kehittämisestä. Kelan työikäisten kuntoutuksen kehittämishankkeella on tarkoitus kehittää kuntoutuspalveluja vaikuttaviksi ja työelämän muutokset huomioonottaviksi. Kehittämishankkeesta syntyneitä hyviä toimintakäytäntöjä sovelletaan tulevaisuudessa Kelan ASLAK-kursseissa ja TYK -toiminnassa (kuntoutujia 17 000 vuonna 2009). Viidessä kuntoutuslaitoksessa (Kuntoutussäätiö, ODL Terveys, Petrea, Peurunka, Verve) kokeillaan uudenlaisia työikäisten ryhmäkuntoutuksen toteuttamistapoja. Kelan tutkimusosasto toteuttaa kokeilujen arvioinnin.

Arvioinnin tavoite ja menetelmät

Arviointitutkimuksen tavoitteena on arvioida kuntoutuskokeilujen toteutettavuutta ja toimivuutta sekä tuottaa tietoa kehittämisprosessin tueksi. Kuntoutuskokeilut ja toimintamallit on kuvattu Kelan tutkimusosaston nettijulkaisussa (Nettityöpapereita 7/2009, http://hdl.handle.net/10138/14785). Arviointi kohdentuu yksilön kuntoutumiseen, laitosten kuntoutuskokeiluihin ja koko kehittämishankkeen toteuttamiseen. Lähestymistapana on kehittävä arviointi, keskeisinä menetelminä monitahoarviointi ja fokusryhmähaastattelut. Arviointi toteutetaan eri toimijatahojen kanssa yhteistyössä. Arviointi etenee vaiheittain

(käynnistysvaihe, sisältö, hyödyt ja vaikuttavuus). Viimeinen vaihe systemaattisine aineistonkeruineen alkaa kaikissa laitoksissa 2010 loppuun mennessä ja päättyy 2011 aikana.

Alustavia tuloksia

Monitahoarvioinnissa kaikki osapuolet ovat kokeneet eri toimijatahojen (esimiehet, työterveyshuolto, kuntoutuslaitos, Kela) tiiviimmät yhteistyön muodot myönteisinä. Organisaation tarpeet ja tila tulisi voida vielä paremmin ottaa huomioon suunniteltaessa kuntoutuksen sisältöä. Tämän edellytyksenä on eri toimijatahojen yhteistyön kehittäminen edelleen. Yhteisiä sopimuksia ja yhteisesti jaettua tietoa kuntoutuksen mahdollisuudesta tukea työntekijän työkykyä tarvittaisiin nykyistä enemmän. Kuntoutujien valintaprosessi ja kuntoutuksen alku osoittautuivat keskeisiksi, jotta tarve ja tarjonta aidosti kohtaisivat. Yksilön tarpeiden kartoitus ja niiden huomioonottaminen, joustavuuden tarve kuntoutuksen sisällössä ja painotuksissa sekä kuntoutuksen ajoitus nousivat tärkeinä esille. Esimiesten näkökulmasta kuntoutus onnistui silloin, kun se niveltyi organisaation muuhun työhyvinvointia edistävään toimintaan. Laitosjaksojen lisäksi lyhyet avokuntoutusjaksot koettiin tarpeellisiksi. Parhaimmillaan kuntoutuksesta oli kypsynyt kuntoutujan oma ja työpaikan yhteinen projekti.

Jatkossa

Kelan työikäisten kuntoutuksen (ASLAK, TYK) uusi kuntoutuspalvelujen sisältöä määrittävä standardi on tekeillä ja se tulee voimaan vuoden 2012 alussa. Kehittämishankkeen arvioinnista syntyviä tuloksia hyödynnetään valmistelutyössä. Hankkeen arviointi tuottaa myös uusia kehittämistarpeita ja tuloksia hyödynnetään jatkotutkimusten suunnittelussa. Arviointi jatkuu, ja hankkeen teemaraportti II (hyviä käytänteitä) julkaistaan vuonna 2011 ja loppuraportti vuonna 2013.

Janne Jalava (Kuntoutussäätiö): Kuntoutuskumppanuuden mahdollisuudet ja haasteet

Suomalaisissa työorganisaatioissa on tehty viimeisten kymmenen vuoden aikana enemmän muutoksia kuin viimeiseen 150 vuoteen. Työhyvinvoinnin tukemisen perinteiset asiantuntijavetoiset työmenetelmät eivät enää välttämättä toimi tässä muuttuvassa ympäristössä. On alettu puhua siitä, että varhaiskuntoutus olisi nivottava osaksi työpaikkojen toimintaa.

Tarkastelen esityksessäni varhaiskuntoutuksen haasteita ja analysoin luhmannilaisen järjestelmäteorian perspektiivistä organisaatioiden toimintaa. Keskeisenä analyysin kohteena ovat työpaikkojen ja kuntoutusalan organisaatioiden väliset yhteydet – rakenteelliset kytkennät. Nämä vaativat toimiakseen sopimuksia sekä aitoa kumppanuutta.

Kumppanuus voidaan nähdä sopimusten täydentäjänä tai korvikkeena. Se kuvastaa organisaatioiden yhteistä asennetta kohti jaettua vastuullisuutta, yhteistyötä ja tulevaisuutta. Kumppanuus tulee nähdä koneistona, joka tuottaa mahdollisuuksia. Esitykseni keskeisin kysymys on: Mitä mahdollisuuksia ja käytännön ongelmia sekä haasteita aitojen kuntoutuskumppanuuksien taakse kätkeytyy?

Jutta Pulkki (Tampereen yliopisto): Millaista kuntoutusta monimutkainen järjestelmä tuottaa? Rekisteritutkimus kuntoutuspalveluista yhden sairaanhoitopiirin alueella .

Tausta ja tavoite

Useasta osajärjestelmästä koostuvaa kuntoutusjärjestelmää on kuvattu monimutkaiseksi ja siten mm. tehottomia, puutteellisia ja epäoikeudenmukaisiakin palveluja tuottavaksi. Huolimatta jo usean vuosikymmenen ajan esitetystä kritiikistä, kokonaisvaltaista eri osajärjestelmät huomioonottavaa empiiristä tutkimusta järjestelmän toimivuudesta ei ole juuri tehty. Tässä tutkimuksessa pyritään antamaa laaja-alainen kuva yhden sairaanhoitopiirin alueella tuotetuista kuntoutuspalveluista ja niiden käyttäjistä.

Menetelmät

Tutkimuksessa yhdistettiin rekisteritietoja käytetyistä kuntoutuspalveluista tutkimusalueella vuosilta 2004 ja 2005. Tietoja yhdistettiin Kelan, Valtiokonttorin, Työministeriön, Eläketurvakeskuksen, yksityisten vakuutuslaitosten, sairaanhoitopiirin, sosiaali- ja terveydenhuollon laitosten (SHilmo- ja Hilmo-tiedot THL:stä), sekä alueen neljän terveyskeskuksen rekistereistä. Kuntoutusmuodot luokiteltiin lääkinnälliseen, ammatilliseen, sotiin liittyvään ja muun kuntoutukseen. Palveluja on analysoitu tilastollisin menetelmin yksilö- ja kuntatasolla sekä osajärjestelmittäin.

Tulokset

Tutkimusvuosina kuntoutuspalveluja käytti alueen asukkaista reilu 15 000, mikä oli noin 4% väestöstä vuosittain. Ylivoimaisesti yleisin kuntoutusmuoto oli lääkinnällinen kuntoutus.

Keskimäärin kuntoutuja oli vähän yli 50-vuotias nainen, mutta palvelujen käyttäjissä oli eroja sukupuolen ja iän suhteen niin kuntoutusmuodoittain kuin osajärjestelmittäinkin. Kuntien välillä oli huomattavia eroja kuntoutuspalvelujen käytössä, ja erot vaihtelivat kuntoutusmuodoittain. Kuntoutuspalvelujen käytössä näyttäisi olevan myös päällekkäisyyksiä, sillä noin 10% käytti kahden vuoden aikana useamman kuin yhden osajärjestelmän palveluja.

Päätelmät

Kuntoutuspalvelujen käytössä on eroja sukupuolen, iän ja asuinkunnan suhteen niin kuntoutusmuodoittain kuin osajärjestelmittäinkin. Erot käytössä herättävät kysymyksen niihin vaikuttavista syistä, ja erityisesti palvelujen jakautumisen oikeudenmukaisuudesta. Tämän tutkimuksen perusteella ei voitu varmuudella tehdä johtopäätöksiä epäoikeudenmukaisuuksista. Tämän selvittämiseksi jatkotutkimuksessa tulisikin palvelujen käyttötietoihin yhdistää tietoja niistä henkilöistä, jotka ovat hakeneet kuntoutukseen, mutta eivät ole päässeet sekä tietoja kuntoutustarpeesta.

Minna Ylilahti (Jyväskylän yliopisto): Mitä työikäiset saavat laitoskuntoutuksesta?

Työikäisten ennaltaehkäisevälle ja työkykyä ylläpitävälle kuntoutukselle on asetettu viime vuosina yhä abstraktimpia tavoitteita. Työikäisten kuntoutus on yksi työväestöön kohdistuva yhteiskunnallinen sääntelyjärjestelmä, jonka tavoitteiden on nähty vaihtelevan yhteiskunnallisten kehityskulkujen ja politiikkojen mukaan. Yksilön kannalta kuntoutus on hyvinvointipalvelua, jonka piiriin kuuluminen on riippuvaista henkilökohtaisesta panoksesta. Kuntoutus on tässä mielessä yksilön ja yhteiskunnan välinen moraalinen sopimus, jossa kuntoutuminen on kuntoutujan velvollisuus. Tiedetään, että varhaiskuntoutuksella on vaikuttavuusnäyttöä, mutta pitkällä aikavälillä kuntoutuksen tulokset voivat olla hankalia todennettavia.
Tarkastelen esityksessäni kuntoutuksen merkityksiä väitöskirjatutkimukseeni kerättyyn etnografiseen aineistoon perustuen. Tutkimus avaa näkökulmaa kuntoutuksen arkeen kokemuksellisena, elämänkulullisena tilanteena sekä hahmottaa sitä, missä määrin kuntoutujien ja kuntoutustyöntekijöiden arviot ja toiminnalle antamat merkitykset kohtaavat toisensa. Käytännössä ihmiset tulevat kuntoutuksen asiakkaiksi erilaisista elämäntilanteista ja henkilökohtaisista lähtökohdista. Kuntoutuksen merkitys ja asemoituminen kuntoutuksen tavoitteisiin vaihtelevat esimerkiksi viihteellisestä irtiotosta pikadieettiin ja konkreettisten vaivojen hoitoon. Pääsääntöisesti ihmiset kokevat hyötyvänsä laitoksessa

tehtävästä kuntoutustyöstä, vaikka varsinaiset kuntoutuksen tavoitteet eivät konkretisoituisikaan kuntoutujan omassa elämänpiirissä.

Köyhyys, syrjäytyminen ja vähimmäisturva

Susan Kuivalainen (Turun yliopisto) & **Pasi Moisio** (THL)

Köyhyys on palasi 1990-luvun laman myötä suomalaiseen yhteiskuntaan. Viimeisen viidentoista vuoden aikana tasaisesti kasvanut pienituloisuus on nostanut köyhyyden yhteiskunnallisen keskustelun ja sosiaalipolitiikan keskiöön. Taloudellisen taantuman aikana toimeentulon epävarmuus ja puute ovat korostuneet entisestään. Samalla vaatimukset etenkin vähimmäisturvan parantamisesta ja kehittämisestä ovat voimistuneet. Köyhyys paikantuu entistä selvemmin vähimmäisturvaetuuksien varassa eläviin kotitalouksiin.

Työryhmään toivotaan esityksiä köyhyyden ja syrjäytymisen kuvasta, köyhyyttä tuottavista prosesseista ja sitä ehkäisevistä ja poistavista mekanismeista, sosiaalipolitiikan ja sosiaaliturvan roolista köyhyyden ehkäisemisessä sekä köyhyyden seurauksista ja vaikutuksista. Sekä empiiriset että teoreettiset esitelmät ovat toivottuja. Ryhmässä voi esitellä valmiiden tutkimusten ohella myös tutkimusten tai projektien suunnitelmia.

Johan Fritzell (Centre for Health Equity Studies (CHESS), Stockholm University/Karolinska), Olof Bäckman (Institute for Futures Studies, Stockholm and Swedish Institute for Social Research (SOFI), Stockholm University) and Veli-Matti Ritakallio (Department of Social Policy, University of Turku): Income inequality and poverty: are the Nordic countries still a family of their own?

The comparatively low degrees of income inequalities and relative poverty rates have for quite a long time been a salient feature of the Nordic countries. It is in fact common to regard low inequality and low poverty rates as key ingredients of what constitutes the Nordic model (e.g. Kautto et al. 1999). This is further accentuated since these aggregate outcomes seem to be strongly influenced by redistribution systems of the welfare state (see e.g. Brandolini & Smeeding 2007; Bäckman 2009; Fritzell & Ritakallio 2010). Recent national official documents and reports in most of the Nordic countries have concluded that inequality has rised so that this uniqueness might be questioned. The basic question in this Chapter is then if it is still the case

that the Nordic countries are different when it comes to income inequality and poverty. Or in other words, are they still a family of their own?

A salient topic here is the concept of change. We will study change from different angles and with different data in order to give a comprehensive picture of change. Our empirical analyses and results presented are divided into four subsections. In the first part we will show time trends in overall income inequality. We will first concentrate on all the Nordic countries, including Iceland, and give yearly estimates covering around 20 years. Can we spot similar time trends? For reasons mentioned below we here will use national data sources that most likely give the most accurate time trends within each country, but that have less comparability in terms of levels comparing between countries. Such an approach cannot of course answer if the Nordic countries have become more or less similar Non-Nordic countries and we therefore shift our focus to a comparison with other European countries but also including the United States. We will not only present data on inequality but also on overall poverty rates. Although our time perspective is about the same as in the former section we here rely on the most reliable comparative source for income and poverty analysis, the Luxembourg Income Study database. Hence, we have no possibility to use yearly data but instead present three snapshots from around the mid-1980s, the mid-1990s, and the mid-2000. We here will see if we, both with regard to changes and to levels, find similarities or divergence. Overall the basic question remains. The third section will look upon change from a different angle. Here we will rely on cross-sectional, cross-national micro-data to study poverty rates and poverty profiles in a number of European countries. Our approach here is to focus on risk categories rather than the overall levels and differences in levels. We will especially contrast so called new (immigrants and young single adults) and old (children, large families and old aged) social risk groups. A fourth type of change analysis is at the centre of our last empirical investigation. From the perspective of the individual all earlier sections have been snapshots of their income situation, taken at different times and for different social categories. We now fully endorse the individual perspective to change focusing on poverty persistence. Datamaterial used in the sections three and four is EU-SILC 2007 micro data.

Pertti Honkanen (Kelan tutkimusosasto): Tulottomat kotitaloudet asumistukirekisterin valossa

Erilaisista syistä pieni osa kotitalouksista tai yksin asuvista henkilöistä jää kokonaan vaille ensisijaista sosiaaliturvaa työtulojen ja muiden tulojen puuttuessa. Tärkeimpiä syitä siihen ovat

työttömyysturvassa ja osin muussakin sosiaaliturvassa olevat karenssisäännökset, jotka estävät tällaisen ensisijaisen syyperusteiden sosiaalietuuden maksamisen. Tällöin henkilön tai kotitalouden ainoaksi tulonlähteiksi jäävät asumistuki, toimeentulotuki ja mahdollisesti lapsilisät.

Kelan asumistukirekisteri antaa viitteitä tämän väestönosan suuruudesta ja tilanteesta. Asumistukirekisteri antaa varsin tarkan kuvan pienituloisten kotitalouksien tuloista ja asumiskustannuksista ja perherakenteesta. Asumistuen saaminen ei edellytä työnhakua eikä muuta aktiviteettia, vaan sen perusteena ovat pienet tulot suhteessa asumiskustannuksiin. Ns. Kela-Stakes-aineistossa asumistuen tietoja voidaan yhdistää myös toimeentulotuen tietoihin. Laskelmat vuosilta 2006-2009 viittaavat siihen, että tulottomien kotitalouksien määrä on kasvanut, mihin suurin syy on ilmeisesti vuonna 2006 voimaan tullut työmarkkinatuen uudistus, jossa mahdollistettiin työmarkkinatuen lakkauttaminen ilman määräaikaa.

Juha Mikkonen (Helsingin yliopisto): Social and material deprivation among youth in Finland: Causes, consequences, and coping

Background: Social and material deprivation is associated with poor health, decreased subjective well-being, and limited opportunities for personal development, among others. This presentation outlines deprivation among low-income youth in the context of everyday life in Finland. The first aim of the presentation is to illustrate how youth with low socioeconomic status perceive the *causes* and *consequences* of their social and material deprivation. The second aim is to describe what kind of *coping strategies* youth employ to cope in their everyday life.

Data: The study is based on the data of 65 autobiographical essays written by Finnish youth aged 14-29 years (Larivaara, Isola & Mikkonen, 2007). Despite the extensive research on socioeconomic income disparities, only a few scholars have addressed the question of how low socioeconomic position is experienced by disadvantaged people themselves. Little is known about the everyday social processes that lead to decreased well-being of economically and socially disadvantaged citizens.

Method: Autobiographical narratives were analyzed based on grounded theory methodology (GTM). The qualitative data analysis was not based on any pre-conceived categorizations but was guided by so-called “sensitizing concepts”. The concepts of this study are based on the research literature on deprivation, coping, and youth resilience.

The concept of resilience refers to an individual's capacity to cope despite existing risk factors and conditions that are harmful to health and well-being. Coping strategies can be understood as ways by which a person tries to cope with psychological stress in a situation where internal or externals demands exceed one's resources. The ways to cope are cognitive or behavioral efforts by which individual tries to relieve the stress. Lack of material and social resources is associated with increased exposure to health-related stressors during the life-course. From a transactional perspective, coping strategies aim at changing the unbalanced situation between personal resources and external demands.

Results: Finnish youth attributed the primary causes of deprivation to their disadvantaged family background, current socioeconomic status, and sudden life events. Material and social deprivation was associated with various kinds of negative psychological, social, and material consequences. Youth used a variety of coping strategies that were identified as either internal strategies (psychological) or external strategies (social and behavioral). In the presentation, causes, consequences, and coping strategies are outlined in more detail. The findings are furthermore compared and contrasted to the existing research on material and social deprivation

Pasi Moisio (THL): Tuloerojen, köyhyyden ja toimeentulo-ongelmien kehitys

Tuloerot ja suhteellinen köyhyys ovat kasvaneet Suomessa voimakkaasti kuluneen viidentoista vuoden aikana ja korkealle jäänyt työttömyys on keskeisin selittäjä tälle kehitykselle. Mutta tarkasteltaessa köyhyyden kehitystä viimeisen kahden vuosikymmenen aikana myös muilla kuin suhteellisilla tulomittareilla, kuva on paljon monivivahteisempi. Pienituloisten reaalitulot ovat kasvaneet 1-2 prosenttia vuodessa, toimeentulotukiasiakkaiden määrä vähentynyt sekä toimeentulo-ongelmia raportoivien kotitalouksien määrä laskenut.

Artikkelissa tarkastellaan tuloerojen, köyhyyden, toimeentulotuen ja toimeentulo-ongelmien kehitystä Suomessa viimeisen 15–20 vuoden aikana. Aluksi tarkastellaan tuloerojen ja köyhyysasteiden kehityksestä koko väestössä, jonka jälkeen siirrytään tarkastelemaan tarkemmin köyhyysasteiden kehitystä perhetyypin ja perheen sosioekonomisen aseman mukaan käyttäen Tulonjakotilaston mikroaineistoa 1990-2008. Aikaisempien tutkimusten mukaan tiedetään, että köyhyysasteiden kehitys on ollut hyvin erilaista eri perhetyypeissä.

Tarkempi tarkastelu osoittaa, että perhetyyppien väliset erot köyhyysasteissa (ja niiden kehityksessä) ovat usein seurausta eri perhetyyppien erilaisesta työmarkkina-asemasta. Tämän jälkeen siirrytään tarkastelemaan koettujen toimeentulo-ongelmien kehitystä kotitalouksien työmarkkina-aseman ja vähimmäisturvan saamisen mukaan. Aineistona ovat harmonisoidut aikasarjat vuodesta 1996, jotka pohjautuvat European Community Household Panel (ECHP) -kyselyjen sekä Hyvinvointi ja palvelut (HYPA 2004, 2006 ja 2009) -kyselyjen tietoihin. Aikaisempien tutkimusten pohjalta tiedetään, köyhyysasteet ovat kasvaneet vähimmäisturvan varassa olevien kotitalouksien keskuudessa. Tarkastelu paljastaa, että kotitalouksien raportoimat toimeentulo-ongelmat ovat keskimäärin vähentyneet, lukuun ottamatta köyhyysrajan alapuolella tai vähimmäisturvan varassa olevia kotitalouksia.

Yhteenvetona voidaan todeta, että suhteellinen köyhyys ja toimeentulo-ongelmien yleisyys on kehittynyt hyvin eri tavalla kotitalouksien työmarkkina-aseman mukaan. Perhetyypistä riippumatta työssäkäyvien suhteellinen köyhyys ei ole kasvanut ja toimeentulo-ongelmat ja kulutuksesta tinkiminen ovat vähentyneet. Sen sijaan työttömien ja vähimmäisturvan varassa olevien keskuudessa köyhyys on kasvanut ja toimeentulo-ongelmat ja kulutuksesta tinkiminen ovat pysyneet korkealla tasolla.

Liisa-Maria Palomäki: Työstä eläkkeelle siirtyvien (/eläkkeellä olevien) toimeentulokokemukset - subjektiivinen näkökulma toimeentulon muuttumiseen

Tutkimukseni käsittelee toimeentulokokemusten muuttumista työstä eläkkeelle siirryttäessä. Tutkimuksen on tarkoitus toimia osana artikkelimuotoista väitöskirjaa ja työ on suunnitelma-vaiheessa. Tulojen muuttumista eläkkeelle siirryttäessä on tutkittu objektiivisesta näkökulmasta kohtuullisen kattavasti (esim. Rantala & Suoniemi 2010), mutta subjektiivisesta näkökulmasta asiasta ei ole tietoa. Perinteisesti hyvinvoinnin on katsottu koostuvan objektiivisesti mitattavissa olevista osa-alueista, kuten tuloista. Nykyisessä hyvinvointitutkimuksessa ihmisten subjektiivisille arvioille annetaan entistä enemmän painoarvoa, sillä hyvinvoinnin katsotaan määrittyvän viime kädessä yksilöiden kokemusten ja tulkintojen kautta. (Heikkilä & Kautto 2002.) Aikaisemman tutkimuksen perusteella tiedetään, että eläkeläisten olevan ryhmä, jossa sekä köyhyysriski on suurempi että koetut toimeentulohankaluudet yleisempiä verrattuna työssä käyviin. Työttömiin ja opiskelijoihin verrattuna eläkeläisten tilanne on sekä tulojen että kokemusten näkökulmasta valoisampi (Kautto & al. 2009).

Esittelen esityksessäni sekä aineistoa (mahdollisuudet/ rajoitukset) että alustavia tutkimustuloksia tutkimusongelman kannalta. Aineistoina hyödynnetään Suomalaisten hyvinvointi- ja palvelut (HYPA) tutkimusten perusosioita ja paneeleita vuosilta 2004, 2006, 2009. Hypan ensimmäisen paneelin (2004/2006) koko on 2495 henkilöä, joista eläkeläisiä on 680. Ajanjaksolla työstä eläkkeelle on siirtynyt 78 henkilöä ja eläkkeellä on ollut 581 henkilöä. Toisen (2006/2009) paneelin koko on 1467 henkilöä, ja heistä eläkeläisiä on 450 henkilöä. Ajanjaksolla työstä eläkkeelle on siirtynyt 61 henkilöä ja eläkkeellä on ollut 365 henkilöä. Paneelit eivät sisällä samoja henkilöitä. Pääasiallista toimintaa on kysytty haastattelussa ja aineiston tulotiedot on liitetty verorekistereistä. Vuoden 2004 aineiston tulot ovat vuodelta 2002, vuoden 2006 tulot vuodelta 2006 ja vuoden 2009 tulot vuodelta 2008.

Alustavien tutkimustulosten mukaan koettu toimeentulo heikkeni hieman työstä eläkkeelle siirtyneillä molempien ajanjaksojen aikana. Ensimmäisellä ajanjaksolla myös tulot pienenivät, mutta jälkimmäisen ajanjakson aikana tuloissa ei ehtinyt tapahtua muutosta. Eläkkeellä olleilla toimeentulokokemuksissa ei keskimäärin tapahtunut muutosta kummankaan tarkastelujakson aikana. Tulot pysyivät käytännössä myös samalla tasolla ensimmäisen tarkastelujakson aikana, jälkimmäisenä aikana tulot jopa hieman nousivat. Tarkempi tarkastelu osoitti, että osalla kokemukset muuttuvat myös eläkeaikana. Noin kolmannes koki toimeentulonsa parantuneen ja vajaa viidennes toimeentulonsa heikentyneen eläkeaikana. Tulos koskee molempia tarkastelujaksoja.

Otso Sandberg (Tampereen yliopisto): Riskirationaalisuus ja suomalainen syrjäytymispolitiikka
François Ewaldin viitoittamassa riskianalytiikassa ilmiöiden ja tapahtumien organisoiminen riskeiksi on nähty hallinnaksi organisoimisena. Tarkastelen alustuksessani tämä lähtökohta mielessäni syrjäytymisen määrittämistä riskiksi suomalaisessa syrjäytymisen vastaisessa politiikassa. Tällöin keskeinen kysymys on, miten epävarmuutta ja huono-osaisuutta laskennallistetaan riskeiksi, kun keskeisen organisoivan käsitteen, syrjäytymisen, poliittinen voima on sen analyyttisen tehokkuuden yläpuolella.

Vuosituhannen vaihteen syrjäytymistä käsittelevissä politiikkaohjelmissa syrjäytymiseksi kutsuttua ilmiötä tehdään tunnistettavaksi, arvioitavaksi, mitattavaksi ja hallittavaksi riskin käsitteen kautta: syrjäytymisen riskiryhmät määrittävät hallinnan kohteita, riskitekijät

problematisoivat uusia elämisen alueita syrjäytymisriskeiksi ja riski-indikaattorit muokkaavat näitä ryhmiä ja tekijöitä mitattavaksi ja todennäköisyyksiä palvelemaan muotoon.

Alustus pohjautuu syrjäytymisen laskennallistamista käsittelevään artikkelikäsikirjoitukseen ja on osa väitöskirjatutkimusta, jossa tarkastellaan miten syrjäytyminen on muodostunut Suomessa tunnistettavaksi, mitattavaksi ja nimetyksi sekä erillisiä poliittisia toimenpiteitä vaativaksi ilmiöksi ja sosiaaliseksi ongelmaksi.

Lasten ja nuorten huono-osaisuus

Mira Kalalahti (Helsingin yliopisto) & **Sakari Karvonen** (THL)

Lasten ja nuorten hyvinvointi koostuu monista tekijöistä; sitä tuotetaan ja tarkastellaan terveyden, elinolojen ja toimeentulon, mutta myös sosiaalisten suhteiden, turvallisuuden ja onnellisuuden ulottuvuuksilla. Lasten ja nuorten hyvinvointiin kohdistuu lapsiperheiden hyvinvoinnin eriytymisen ja lapsiperheiden pienituloisuuden kasvun kaltaisia huolenaiheita. Koulupudokkuus kietoutuu pahoinvoinnin kasautumiseen ja köyhyyden ylisukupolvisuuteen. Omat ongelmansa liittyy maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten hyvinvointiin.

Työryhmään ovat tervetulleita kaikki tutkimukselliset puheenvuorot, joissa keskustellaan lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja huono-osaisuuden tilasta, jakautumisesta tai kehityksestä; lasten perusturvan rakentumisesta ja syrjäytymisen ehkäisystä.

Mira Kalalahti (Helsingin yliopisto): Peruskoulun päättöluokkalaisten kouluhyvinvoinnin koulukohtaiset erot

Suomalaisen uusliberalistisen koulutuspoliittisen käänteen on esitetty rakentaneen koulumarkkinat, jotka ylläpitävät ja rakentavat uusia koulutuksellisia eroja. Erityisesti koulumarkkinat konkretisoituvat kouluvalintojen vapauttamisessa, jonka on arveltu lisäävän koulujen erilaistumista ja sosiaalista eriarvoisuutta kaventamalla koulujen sosioekonomista kirjoa ja korostamalla perheiden koulutuksellisten pääomien merkitystä. (Seppänen 2006, Rinne ym. 2003.) Koulumarkkinoiden vaikutusta peruskoulujen oppilaspohjaan ja koulutuspolkujen eriytymiseen asuinalueen tai sosiaalisen aseman mukaan tutkitaankin yhä enemmän. Esityksessäni esittelen väitöstutkimustani koulukohtaisten erojen tulokulmasta. Tutkin peruskoulun päättöluokkalaisten kouluhyvinvointia ja kouluasenteita. Aineistoni pohjautuu

Nuorten hyvinvointi ja terveys Helsingissä – tutkimushankkeen (ks. esim. Karvonen & Rahkonen 2002) kyselylomakeaineistoon, joka mahdollistaa helsinkiläisten koulujen päättöluokan oppilaiden ja vuosien 1998, 2004 ja jatkossa 2010 välisen vertailun. Keskityn esityksessäni vuoden 2004 aineistoon (n=2369). Esitykseni pohjana oleva artikkelirunko keskittyy vastaamaan kysymykseen, millaisia eroja helsinkiläisten yläkoulujen päättöluokkalaisten kouluhyvinvoinnissa on kouluittain tarkasteltuna. Kouluhyvinvoinnin moniulotteisesta käsitteestä (mm. Konu 2002) otan analyysin kohteeksi osa-alueita, jotka kuvaavat koulun sosiaalisia suhteita ja oppilaan huomioimista koulussa. Suhteutan työssäni myös oppilaiden välisiä eroja koulupiirien sosioekonomisiin kokoonpanoihin ja oppilaiden sosiaalisiin taustoihin. Tavoitteena on keskustella siitä, millaisia rakenteellisia eroja koulujen oppilaspohjassa voidaan tavoittaa yksilötason aineiston kautta ja miten nämä tekijät ovat yhteydessä kouluhyvinvointiin.

Teija Koskela (Rovaniemen kaupunki): Peruskoulu hyvinvointiympäristönä

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteita uudistettiin edellisen kerran vuonna 2004. Tällöin oppilashuoltoa käsiteltiin ensimmäistä kertaa omana kappaleenaan osana yleistä tukea ja se määriteltiin hyvinvoinnin käsitteeseen perustuvaksi. Nyt opetussuunnitelman perusteita uudistetaan jälleen ja hyvinvointia määrittelevää oppilashuollon ohjeistusta täsmennetään edelleen. Hyvinvoinnin rinnalle on opetussuunnitelmassa nostettu terveyden käsite. Keskeisiä uudistuksen tavoitteita ovat oikea-aikainen ja tarpeeksi varhainen tuentarpeen tunnistaminen sekä tukitoimien systemaattinen dokumentointi. Oppilashuolto kuvautuu perusteissa moniammatillisena ja monihallintokuntaisena työnä, jota koordinoidaan eri toimijoiden yhteisvoimin.

Uudistukset muuttavat opettajan työtä. Hyvinvointi, jota opettajan tulisi havainnoida ja tukea, on käsite, jota kasvatustieteen näkökulmasta on alettu jäsentää vasta viime vuosina (Ruoho, Koskela H.& Pihlainen-Bednarik 2006, Lappalainen, Kuittinen & Meriläinen 2008). Kasvatustieteiden ulkopuolelta asiaa on lähestytty (esim. Konu 2002 , Rimpelä 2002). Oppilashuolto koulun ja opettajan tehtävänä on Suomessa hyvin vanha tehtävä (Jauhianen 2002, 68), mutta sen käsittely koulututkimuksessa on suppeaa. STAKESIN ja THL:n ansiosta oppilaiden hyvinvoinnista on paljon tietoa. Monitieteellistä hyvinvointiin ja oppilashuoltoon suuntautunutta tutkimusta koulujärjestelmästä, sen rakenteista ja yhteisöistä, on käsittääkseni vähän.

Keräsin syksyllä 2004 perusopetuksen opettajilta haastatteluaineiston, jonka pohjalta tuotin oppilashuollon viitekehyksen. Se koostuu oppilashuollon kentästä, hyvinvoinnin tulkinnoista ja oppilashuoltotyön typologiasta (Koskela 2009, 222-234). Aineiston mukaan hyvinvoinnin käsitteistö ja tulkinnat ovat kirjavia ja palvelurakenteet kunnittain vaihtelevia. Opettajan työssä tämä tarkoittaa sitä, että oppilashuolto osana opettajan työtä on vahvasti yhteisösidonnaista. Toiminnan rajat ja rakenteet vaihtelevat, eikä osaaminen ole aina siirrettävissä toiseen kouluyhteisöön. Opettajien peruskoulutuksessa oppilashuoltotyön sisällöt perustuivat opettajien kykyyn soveltaa esimerkiksi kasvatuspsykologian perusopintoja. Aineistossa opettajat luonnehtivat omaa oppilashuollon oppimistaan kielikuvalla ”kantapään kautta”. Mahdollisuudet moniammatilliseen työhön vaihtelevat opettajien käsityksissä. Kun moniammatillista osaamista ei ole tarjolla, joutuu opettaja ratkaisemaan kouluarjen haasteet ja kysymykset omien voimavarojensa mukaisiksi. Oppilaalle pitää tarjota opetusta ja oppilas on oppivelvollisuuden alainen. Mahdollisuus saada konsultaatiota, koulutusta tai ohjausta on kapea ja perustuu opettajan omaan halukkuuteen hakea uutta tietoa oppilaiden tukitoimiin ja yvinvointikysymyksiin. Psykososiaaliset haasteet sijoittuivat aineistossa opettajien käsitysten mukaan oman ammattiosaamisen ulkopuolelle. Vuoden 2011 uudistukset opetussuunnitelman perusteissa koskevat ensisijaisesti oppilaiden tukitoimien kehittämistä ja hyvinvoinnin edistämistä. Uudistukset perustuvat laajaan valmistelutyöhön ja prosessia on tuettu merkittävällä valtion tuella ns. KELPO-hankkeessa. Viimevuosina on painotettu erityisesti psykososiaalisesti oirehtivien lasten ja nuorten tukitoimien kehittämistä. Pohdin tällä hetkellä tutkimussuunnitelmaa, jonka haluaisin joko jakaa tai liittää osaksi laajempaa tutkimushanketta. Kysymyksenasettelun lähtökohtana ovat koulun rakenteet, joista erityisesti kiinnostaa aika. Minua kiinnostavat seuraavat kysymykset: Miten koulun rakenteet mahdollistavat oppilashuollon ja hyvinvoinnin laadukasta tukemista? Millaisilla edellytyksillä moniammatillinen työ olisi mahdollisimman hyvin oppilasta hyödyttävää? Miten eri ammattiryhmien käsitykset ja normit vaikuttavat ”tuen tarpeen” määrittymiseen?

Katja Repo (Tampereen yliopisto): Tyytyväisyyspuheen murtumat (eli tarinat, joista ei saa puhua) - lastenhoidon ongelmat ja huolet

Lastenhoito on tärkeä osa lapsiperheiden arkea. Vanhemmat eivät kuitenkaan organisoi lastensa hoivaa ja tee sitä koskevia valintoja tyhjiössä, vaan Suomessa lastenhoitojärjestelyjä tuetaan yhteiskunnan osalta laajasti. Lapsiperheillä on oikeus kunnallisiin päivähoitopalveluihin ja jos he eivät halua tätä oikeuttaan käyttää, he ovat oikeutettuja rahallisiin etuihin, kuten lasten kotihoidon tukeen ja yksityisen hoidon tukeen. Kunnallinen päivähoito on palkansaajaperheiden

keskeisin lastenhoitomuoto, vaikkakin yli puolet alle 3-vuotiaista lapsista hoidetaan nykyään kotona. Samalla yksityisen hoidon tuen käyttäjämäärät ovat olleet kasvussa. (Repo & Kröger 2009.) Tutkimusten mukaan perheet ovat yleensä tyytyväisiä lastenhoitovalintoihinsa, oli sitten kysymys kotihoidosta, perhepäivähoidosta tai päiväkotihoidosta. Kunnallisten lastenhoitopalvelujen käyttäjät korostavat varhaiskasvatuksen etuja ja kotihoidon tuen valinneet peräänkuuluttavat kotihoitoa lapsen etuna. Myös kokemukset yksityisistä ratkaisuista ovat positiivisia. (Alasuutari 2003; Anttonen 2009; Repo 2007, 2010; Siren ym. 2009; Takala 2000.) Vanhemmat ovatkin pääsääntöisesti tyytyväisiä hoivavalintoihinsa, vaikka samaan aikaan julkisuudessa käydään kiivasta keskustelua eri hoitomuotojen paremmuudesta ja päiväkotihoidon ongelmista. Vanhempien tyytyväisyys ei ole kuitenkaan aukotonta.

Tyytyväisyyden taustalle kätkeytyy paljon epävarmuutta, huolta ja ongelmia. Tässä esityksessä olen kiinnostunut lastenhoitoon liittyvistä huolista. Lastenhoitoon liittyvien huolien ja ongelmien käsittelemien on tärkeää, koska niillä on usein suora yhteys lapsen hyvinvointiin ja hänelle annetun hoivan laatuun. Käytän huolien kartoittamisen aineistona 43 lapsiperheiden äitien haastatteluja, joissa äidit pohtivat lastenhoitovalintojaan ja lastenhoidon toimivuutta perheidensä arjen näkökulmasta. Etsin aineistosta yhteisesti *jaettuja huolia*, kuin myös erityisesti *tiettyyn hoitomuotoon yhdistettyjä ongelmia*. Äitien haastattelut on toteutettu osana Euroopan Unionin rahoittamaa *Soccare-* tutkimusprojektia ja Suomen Akatemian rahoittamaa tutkimushanketta *Ristiriitainen kotihoidontuki.* Haastatellut äidit edustavat keskenään hyvin erilaisia elämäntilanteita kotiäideistä uraäiteihin ja siksi kaikki yhteiskunnan tukemat lastenhoidomuodot ovat esillä haastatteluissa.

Minna Salmi (THL) & Johanna Lammi-Taskula (THL): Lapsiperheet ja puute: aika vai raha?
Esityksessä kuvataan lapsiperheiden toimeentuloa, köyhien lapsiperheiden piirteitä sekä vanhempien kokemuksia työn ja perheen yhteensovittamiseen liittyvistä ajankäytön ongelmista lapsiperheille tehtyjen kyselyiden ja tilastoaineiston valossa. Ajan ja rahan puutteen kokemusten yhdistelmiä analysoimalla selvitetään niiden merkitystä lapsiperheiden arjessa ja vanhempien jaksamisessa. Analyysissa on mukana sukupuoli- ja perhevaihenäkökulma. Analyysi perustuu Stakesin/THL:n Hyvinvointi ja palvelut (HYPA) -tutkimuksen aineistoihin vuosilta 2006 ja 2009. Lapsiperheille vuonna 2006 tehtyä kyselyä varten poimittiin otos Tilastokeskuksen kokonaisaineistosta suomalaisista perheistä, joilla on ainakin yksi kotona asuva alle 18-vuotias lapsi. Kysely tehtiin postikyselynä, jossa vastaajina on 1762 äitiä ja 1102 isää. Vuoden 2009

väestökysely kerättiin puhelinhaastatteluna 18–79 -vuotiaille suomalaisille. Aineistossa on 593 äitiä ja 506 isää, joiden kotitaloudessa asuu alle 18-vuotiaita lapsia. Aineistoja on analysoitu ristiintaulukoinnin ja logistisen regression keinoin. Lapsiperheiden aseman heikkeneminen tulonjaossa ja köyhyyden lisääntyminen heijastuu siinä, että lapsiperheiden murheena on yleisemmin raha- kuin aikapula perhevaiheesta riippumatta. Tämä korostaa lapsiperheiden tulonsiirtojen ja työn saatavuuden merkitystä. Silti vanhempien vanhemmuudestaan kokema huoli on yhteydessä ennen kaikkea työstä johtuvan ajanpuutteen aiheuttamiin kotiasioiden laiminlyöntikokemuksiin. Tämä puolestaan viittaa työelämän vaativuuteen vanhemmuutta kuormittavana tekijänä. Vanhemmuuden sukupuolittuneisuus tulee myös esiin tuloksissa: äidit kokevat sekä arjen toimeentulo- ja aikaongelmat että huolen yleisemmin kaikissa perhevaiheissa. Kokemukset toimeentulon ongelmallisuudesta vähenivät selvästi 1990-luvun jälkipuolella niin pikkulapsiperheiden kuin kouluikäisten lasten perheiden keskuudessa. Alle kouluikäisten perheissä ongelmat kuitenkin vähenivät hitaammin ja alkoivat 2000-luvulla yleistyä nopeammin kuin muissa perheellistymisvaiheen molemmin puolin elävissä kotitalouksissa. Kouluikäistenkin lasten perheissä talous koheni loivasti, mutta ongelmien kokeminen ei yleistynyt 2000-luvun jälkipuoliskolla, kuten pikkulapsiperheissä. Vuoteen 2009 tultua toimeentulovaikeuksia koettiin jälleen yleisimmin pikkulapsiperheissä nuorten yksinasujien ohella. Toimeentulo-ongelmien kokemisen todennäköisyyteen liittyvät vanhemman työssäkäynti, koulutustaso, ikä ja sukupuoli.

Perusturva hyvinvoinnin tuottajana

Kristiina Aalto (Kuluttajatukimuskeskus) & **Anu Raijas** (Kuluttajatukimuskeskus)

Perusturvan tarkoituksena on taata kaikille kansalaisille oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Perusturvan tulee tuottaa kansalaisille hyvinvointia, muutakin kuin aineellista, ja siksi laaja-alainen hyvinvointinäkökulma on keskeinen perusturvasta keskusteltaessa. Keskeisimmällä sijalla hyvinvoinnin toteutumisessa on luonnollisesti universaalien perustarpeiden tyydytys. Fysiologisten välttämättömyystarpeiden tyydyttämisen lisäksi huomiota tulisi kiinnittää myös yhteiskunnassa normaalina ja tavanomaisena pidettävään elintasoon, josta syrjäytymistä pitäisi pyrkiä välttämään. Ihmisillä on lukuisia sosiaalisia ja kulttuurisia käytäntöjä, jolla he kiinnittyvät yhteiskunnan aktiivisiksi toimijoiksi. Nyky-yhteiskunnassa kansalaisille tulee taata taloudellisen hyvinvoinnin ja turvallisuuden lisäksi mahdollisuus kuulua yhteisöön kaikille

yhtäläisillä ehdoilla. Olennaisia kysymyksiä tällöin on muun muassa se, mitä ihmisen minimihyvinvointi pitää sisällään. Minkä tasoisella ja laatuisella perusturvalla voidaan taata kansalaisille kunakin ajankohtana tavanomaisena pidetty hyvinvointi? Mitä perusturvaan pitäisi tänä päivänä sisällyttää, jotta hyvinvointi saavutetaan?

Katri Aaltonen (Kela) & Mikko Niemelä (Kela): Ihmisten itse maksamien lääkemenojen kehitys Suomessa 1985–2006

Lääkekustannusten kasvua hillitsevien toimenpiteiden tavoitteena on vaikuttaa menojen kasvuun samalla taaten tarpeellisten lääkkeiden saatavuuden potilaan tulotasosta riippumatta. Monet toimenpiteet ovat kuitenkin tähdänneet yhteiskunnan kustannusten karsimiseen potilaan maksuosuutta kasvattamalla. Suomessa 1990-luvun alun laman seurauksena tehdyt lääkekorvausten leikkaukset, sekä samanaikaiset lääkepoliittiset muutokset, kuten useiden reseptilääkkeiden siirto itsehoitomyyntiin, lääkehintojen suorasta kontrollista luopuminen sekä verotukselliset muutokset johtivat potilaiden kasvaviin lääkemenoihin. 2000-luvun alussa puolestaan tähdättiin kokonaiskustannusten kasvun hillitsemiseen muun muassa geneerisellä substituutiolla sekä lääkkeiden tukkuhintojen leikkauksella. Ihmisten itse maksamia kokonaislääkemenoja ei kuitenkaan Suomessa ole seurattu. Tässä tutkimuksessa selvitetään ihmisten itse maksamien lääkemenojen kehitystä Kulutustutkimuksen ja Suomen lääketilaston avulla sekä mahdollisia sosioekonomisia eroja lääkemenoissa tulokvintiilien välillä.

Tilastokeskuksen Kulutustutkimusaineistoista vuosilta 1985, 1990, 1995, 2001 ja 2006 laskettiin kulutusyksikkökohtaiset lääkekulut reseptilääkkeille, itsehoitolääkkeille sekä vitamiini- ja hivenainevalmisteille, poissulkien luontaistuotteet ja rohdosvalmisteet. Nämä yhteensä muodostivat kokonaislääkekulut. Taustamuuttujina käytettiin kotitalouden kokoa, referenssihenkilön ikää sekä kotitalouden käytettävissä olevia tuloja. Aineistosta laskettiin absoluuttiset kulut sekä kulut suhteessa käytettävissä oleviin tuloihin. Suomen lääketilastosta laskettiin vuosikohtaiset lääkeomavastuut asukasta kohden ajalle 1985–2006. Kulutustutkimusaineiston ja lääketilaston perusteella laskettuja reseptilääkekuluja verrattiin keskenään. Lisäksi kulutustutkimusaineistosta tutkittiin kulujen jakautumista ikävakioiduissa tulokvintiileissä. Kaikki kulut vakioitiin 2006 hinnoiksi elinkustannusindeksin mukaan. Kulutustutkimusaineiston perusteella kokonaislääkekulut kasvoivat keskimäärin 2,7-kertaisiksi tutkimusjakson aikana (86 euroa vuonna 1985 ja 231 euroa vuonna 2006). Suhteellinen osuus kotitalouden käytettävissä olevista tuloista kasvoi 0,9 prosentista 1,5 prosenttiin. Lääketilaston

mukaan lääkeomavastuut kasvoivat 2,5-kertaisiksi (36,4 euroa vuonna 1985 ja 92,5 euroa vuonna 2006). Myös ero kulutustutkimuksen reseptilääkekulujen ja lääketilaston omavastuiden välillä kasvoi (tosin kasvu ei ollut lineaarista). Ikävakioitujen tulokvintiilien välinen ero kasvoi vuoteen 1995–2001 asti ja hidastui tai kääntyi pieneen laskuun tarkastelujakson loppupuolella. Pienempi tulotaso oli aineiston mukaan yhteydessä alempiin lääkekuluihin. Ihmisten itse maksamat lääkekulut kasvoivat reilusti inflaatiota nopeammin 1985–2006. Samalla myös tuloryhmien väliset erot lääkekuluissa kasvoivat, vaikkakin erot kääntyivät laskuun tutkimusjakson loppupuolella. Lääkemenojen kasvaessa olisi myös potilaan maksuosuutta seurattava, etenkin riskiryhmien osalta, jotta lääkekulut eivät muodostaisi estettä lääkehoidolle tai kasvattaisi eroa lääkkeiden saatavuudessa väestöryhmien välillä.

Riikka Aro (Jyväskylän yliopisto) & Terhi-Anna Wilska (Jyväskylän yliopisto): Taloudellisen hyvinvoinnin subjektiivinen kokeminen ja ”välttämätön” kulutus

Kulutuksen kohtuullisuus sekä kulutustarpeiden kyseenalaistaminen ovat viime aikoina olleet ajankohtaisia aiheita sekä tutkimuksissa että yleisessä mediapuheessa. Keskustelu liittyy myös laajempiin kysymyksiin talouden kasvusta, mahdollisista sille vaihtoehtoisista kehityskuluista sekä yksilöiden hyvinvoinnista, ekologisista ja eettisistä arvoista. Tässä tutkimuksessa tarkastelemme taloudellisen hyvinvoinnin kokemisen yhteyttä vapaa-ajan ja siihen liittyvien palvelujen sekä eräiden keskeisten kestokulutushyödykkeiden kokemiseen välttämättömiksi. Selvitämme myös eri kulutuskohteiden ”välttämättömyyden” kehitystä vuosien 1999 ja 2009 välillä. Tutkimusaineistona käytämme Suomi 1999, 2004 & 2009 -elämäntapakyselyjä, jotka muodostavat pitkittäisaineiston. Pitkittäisaineisto mahdollistaa myös ajallisen muutoksen tarkastelun eri kulutuskohteiden kokemisessa välttämättömäksi. Aiemman tutkimuskirjallisuuden perusteella kuluttajien lisääntyvä taloudellinen hyvinvointi voi johtaa yhtäältä kulutusyhteiskuntaan kyllästymiseen ja kulutuskriittisyyteen sekä elämän vapaaehtoiseen yksinkertaistamiseen. Toisaalta taloudellinen hyvinvointi ja kulutusmahdollisuuksien kasvaminen ja vapaa-ajan lisääntyminen voi johtaa myös kulutuskeskeisyyteen ja sen myötä yhä useampien tuotteiden ja palvelujen kokemiseen välttämättömiksi. Aiemmissa tutkimuksissa on myös ilmennyt, että ihmisten näkemykset kohtuullisuudesta ja välttämättömästä kulutuksesta sekä tietyn kulutustason riittävyydestä suhteessa omaan elämäntilanteeseen saattavat olla jopa kääntäen verrannollisia tulotasoon. Toisin sanoen suurituloisimmat taloudet saattavat kokea taloustilanteensa subjektiivisesti yhtä huonosti kuin heikkotuloisimmat. Suhteessa kohtuullisuuden ja siten myös välttämättömyyden kokemiseen onkin olennaista tarkastella

kuluttajien *odotushorisonttia* eli sitä mitä pidetään hyvänä elämänä ja tavoittelemisen arvoisena myös kulutuksen osalta.

Alustavien tutkimustulostemme mukaan useimmat kulutuskohteet koetaan vuonna 2009 selvästi yleisemmin välttämättömiksi kuin aiempina tutkimusajankohtina. Erityisen selviä muutokset ovat (tieto)teknisten tuotteiden kohdalla. Havaitsimme myös selvän yhteyden oman talouden hyväksi kokemisen ja erityisesti vapaa-ajan kulutuskohteiden välttämättömiksi kokemisen välillä. Lisäksi kalliiden tuotteiden kuten autojen ja tietokoneiden välttämättömyys on yhteydessä subjektiiviseen taloudelliseen tyytyväisyyteen. Sen sijaan esimerkiksi viihde-elektroniikan, eikä myöskään kulttuurin kulutuksen kohdalla yhteyttä ei havaittu. Näiden kulutuskohteiden tärkeys riippuu aiempien tutkimusten mukaan erityisesti iästä ja elämäntilanteesta, jolloin taloudellisten tekijöiden vaikutus on pienempi.

Anita Haataja (Kela, tutkimusosasto), Pertti Honkanen (Kela, tutkimusosasto) ja Olli Kangas (Kela, tutkimusosasto): Politiikka ja perusturva: hallituksen voimasuhteet ja kansaneläkkeen määrällinen kehittyminen 1957–2010

Tarkastelun kohteena on kansaneläkkeen kehittyminen ns. uuden kansaneläkejärjestelmän voimaantulosta 1957 vuoteen 2010 saakka. Eläkkeiden absoluuttiset määrät on muutettu vuoden 2009 hintatasoon ja laskettu vuosittaiset prosentuaaliset reaalimuutokset. Laskentaperusteena käytämme eläkeläispariskunnalle maksettavan täyden kansaneläkkeen määrää, joka on laskettu Jutta-simulaatiomallilla.

Keskeinen kysymys on, miten poliittiset voimasuhteet ovat vaikuttaneet kansaneläkkeen kasvuvauhtiin. Poliittiset muuttujat liittyvät hallituksen ja eduskunnan voimasuhteisiin vuosina 1950–2010. Laskimme jokaiselle vuodelle keskeisille puolueille (kokoomus, maalaisliitto/keskusta, SDP, SKDL/vasemmistoliitto, "muut") hallitus- ja eduskuntapaikkaosuudet, jotka painotimme hallitus-/ eduskuntapäivillä. Politiikka ei tehdä tyhjiössä. Taloudelliset suhdannevaihtelut ja työttömyys asettavat reunaehtoja mahdollisuuksiin laajentaa sosiaaliturvaa. Siksi kuljetamme monimuuttujatarkastelussa mukana näitä taloussyklin osoittimia.

Aiempiin tutkimuksiin perustuen esitimme kahdeksan hypoteesia kansaneläkkeiden kehittymisen ja erilaisten poliittisten ja rakenteellisten tekijöiden välisestä yhteydestä. Osa hypoteeseista sai tästä tarkastelusta tukea, osa ei. Keskeiset tulokset olivat seuraavat:.

Hypoteesi		Tulos
H_1	Vasemmiston voimalla on positiivinen yhteys	ei saa tukea
H_2	Maalaisliitto/keskustapuolueella positiivinen yhteys	saa tukea
H_3	Kokoomuksella on negatiivinen yhteys peruseläketurvaan	ei saa tukea
H_4	SDP-Kokoomus –akselilla on negatiivinen yhteys	ei saa tukea
H_5	Työeläkkeen ja kansaneläkkeen välillä on negatiivinen yhteys	saa tukea
H_6	Vaalivuonna kansaneläke parantuu muita vuosia enemmän	saa tukea
H_7	BKT:n kasvu edesauttaa kansaneläkkeen kehittämistä	saa tukea
H_8	Työttömyys heikentää kansaneläkkeen kehittämistä	saa tukea

Robert Hagfors (Kela): Julkiset hyvinvointipalvelut hyvinvoinnin osatekijänä

Taloudellinen hyvinvointi määritellään perinteisesti tavaroiden ja palveluiden kulutuksen pohjalta. Tällöin kyseessä ovat yleensä markkinoilla esiintyvät hyödykkeet, sillä niille voidaan määritellä hinta. Näin saatua kulutusmenoihin perustuvaa käsitettä voidaan laajentaa ns. kokonaistulon periaatteen mukaan ottamalla huomioon kotitalouksien saamat vastikkeettomat tai subventoidut julkiset hyvinvointipalvelut. Näiden arvo saadaan laskennallisesti.

Esityksessä kuvataan sitä, millä tavalla julkiset hyvinvointipalvelut kohdistuvat kotitalouksille ja miten köyhyysrajan alapuolelle jäävien kotitaloustyyppien osuudet muuttuvat verrattuna tilanteeseen, jossa julkisia hyvinvointipalveluja ei oteta huomioon. Näiden kotitaloustyyppien kulutusprofiileja tarkastellaan.

Aineistona käytetään vuoden 2006 kulutustutkimusta, jossa julkisten palvelujen käyttöä kysyttiin. Havainnollisena menetelmänä käytetään Akateemikko Teuvo Kohosen itseorganisoituvaa karttaa.

Tuuli Hirvilammi (Kelan tutkimusosasto): Kohtuullinen elintaso toimintamahdollisuuksien kokonaisuutena?

Kun arvioidaan perusturvan riittävyyttä tai kohtuullista tasoa, ovat olennaisia kysymyksiä riittävä taso, riittävä kesto ja tuen kattavuus. Tekeillä olevassa artikkelissani keskityn arvioimaan perusturvan riittävää tasoa ja kysyn, mihin perusturvan tulisi riittää. Vuoden 2009 lopulla valmistuneissa Sata-komitean ehdotuksissa todetaan, että perus- ja vähimmäisturvaetuuksien saajille tulee turvata sosiaalisesti hyväksytty, kohtuullinen elintaso, joka ei poikkea liiaksi väestön keskimääräisestä elintasosta. Ongelmaksi koetaan, että yhteiskuntapolitiikassa ei ole selvää käsitystä siitä, mitä kohtuullisella elintasolla tarkoitetaan.

Käytännössä olen lähestynyt kysymystä perusturvan tavoitteena olevasta kohtuullisesta elintasosta haastattelemalla Sata-komitean perusturvajaoston jäseniä. Haastatteluaineiston avulla etsin vastauksia tarkempiin tutkimuskysymyksiin: Miten kohtuullista elintasoa määritellään? Mitä toimintamahdollisuuksia perusturvan varassa olevilla henkilöillä tulisi olla? Mitä tarkoittaa "sosiaalisesti hyväksytty" taso nykyisessä suomalaisessa hyvinvointivaltiossa?

Lähestyn kohtuullista elintasoa toimintamahdollisuuksien viitekehyksestä käsin. Tällöin ymmärrän elintason yksilön käytettävissä olevien toimintamahdollisuuksien kokonaisuutena. Amartya Senin tunnetuksi tekemässä toimintamahdollisuuksien lähestymistavassa (capability approach) yksilön asemaa arvioidaan sen mukaan, mitä mahdollisuuksia tai kykyjä hänellä on tehdä arvostamiaan asioita – ei niinkään käytettävissä olevien resurssien kautta. Lähestymistavan keskeisimmät käsitteet ovat toiminnot ja toimintamahdollisuudet. Sen erottaa lisäksi käsitteen "toimintamahdollisuuksien kokonaisuus", joka kuvaa kaikkia niitä vaihtoehtoja, joista yksilö voi valita.

Esityksessäni on kolme keskeistä käsitettä: perusturva, kohtuullinen elintaso ja toimintamahdollisuuksien kokonaisuus. Esityksessäni pohdin käsitteiden välisiä yhteyksiä ja toimintamahdollisuuksien lähestymistavan soveltamista: Mitä uusia näkökulmia lähestymistapa tuo? Lisäksi pohdin laadullisen aineiston käyttöä ja soveltuvuutta perusturvan riittävyyden arvioimisessa: Miksi tutkia elintasoon liitettäviä puhetapoja?

Sari Mäki (Helsingin yliopisto): Vähimmäisturvan varassa elävien kokemuksia

Työryhmäesitykseni perustuu työn alla olevaan väitöstutkimukseeni keräämääni 15 vähimmäisturvan varassa elävän haastatteluun. Olen analysoinut aineistoa Harrén ja van Langenhoven (1999) asemointiteorian (positioning theory) avulla. Heidän teoriansa mukaisesti ei ainoastaan se mitä teemme, vaan mitä voimme tehdä, riippuu niistä oikeuksista, velvollisuuksista ja vaatimuksista, joita oletamme olevan, olemme saavuttaneet tai joita meille on määrätty jokapäiväisen elämän piirissä. Asemointianalyysin avulla tutkitaan ihmisten puheessaan tuottamia asemia itselleen ja toisille. Asemoidessaan itseään ihminen automaattisesti asemoi myös muut, sillä itsensä asemointi kohdistuu aina johonkin. Huomionarvoista teorian käytön kannalta ovat seuraavat tekijät: 1. Mitä ihminen on, voi vaihdella sen mukaan kenen kanssa puhutaan ja mitä asemia ihmiselle mahdollistetaan ja minkälaisia moraalisia paineita on. 2. Asemat voivat vaihdella keskustelun kuluessa ja ne voivat olla myös ristiriitaisia ja uudelleen neuvoteltavissa. 3. Se, mitä ihminen ymmärtää itsensä olevan vaikuttaa siihen, miten ihminen ymmärtää sanotut asiat. 4. Pitää erottaa se, mitä ihmisen on oikeus tehdä, siitä mitä taitoja ja kapasiteettia ihmisellä on hyödyntääkseen tämän oikeuden. Näillä on yleensä, muttei aina, lineaarinen yhteys niin, että lisääntyneet taidot ovat yhteydessä laajentuneisiin oikeuksiin.

Olen tässä vaiheessa analyysia järjestänyt aineiston sitaattien mukaisesti itseasemoinneiksi, viranomaisasemoinneksi, asemista kieltäytymisiksi sekä asemoinneiksi työhön ja yhteiskuntaan. Työryhmäesitykseni aiheena ovat erilaisista asemista kieltäytymiset. Vastaan seuraaviin kysymyksiin:

1. Mistä ja kenen asettamista asemista haastateltavat puheessaan kieltäytyvät?
2. Mitä perusteluja haastateltavat käyttävät kieltäytyessään annetuista asemista?

Asemista voidaan kieltäytyä haastattelun kuluessa kahdella tapaa. Haastateltava voi kieltäytyä asemista joko tutkijan olettamasta tai sitten jonkun muun tahon kanssa käymänsä keskustelun pohjalta, mikä tulee esiin haastattelun kuluessa. Asemasta kieltäytymisen yhteydessä haastateltava asemoi, ei ainoastaan aseman tarjoajaa, vaan myös itseään uudelleen. Asemista kieltäydytään ja itseä uudelleen asemoidaan vetoamalla moraalisiin sääntöihin ja persoonallisuuden piirteisiin. Aineistoni haastateltavat kieltäytyvät tuottamassaan puheessa ainakin tutkijan, eri viranomaisten, lääkäreiden, terapeuttien sekä ns. yleisen mielipiteen asettamia asemia vastaan. Asemista kieltäytymiset ja itsen uudelleen asemoinnit mahdollistavat

haastateltavan toimijuuden ja identiteetin säilyttämisen kautta selviytymisen vähimmäisturvan varassa.

Nostan esityksessäni sitaattiesimerkkien avulla esiin asemia, joista haastateltavani kieltäytyvät. Uskon, että nämä asemat valaisevat vähimmäisturvalla elävien kokemuksia ja tuntemuksia elämästään ja loppujen lopuksi koko yhteiskunnasta.

Johanna Varjonen (Kuluttajatutkimuskeskus) & Anna-Riitta Lehtinen (Kuluttajatutkimuskeskus): Kohtuullinen minimi kulutuksessa ja sen määrittämisen menetelmät

Suomen perustuslaissa turvataan jokaiselle kansalaiselle oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon silloinkin, kun omat tulot eivät siihen riitä. Viime vuosina on julkisessa keskustelussa toistuvasti tuotu esiin, että erityisesti perusturvan taso on riittämätön ja sen varassa olevien tulot ovat jääneet selvästi jälkeen muun väestön tuloihin verrattuna. Käytännössä tämä tarkoittaa toimeentulo- ja asumistukea.

Useissa maissa on viitebudjettien avulla määritetty kulutuksen minimitasoa käyttäen erilaisia menetelmiä. Fisher jakaa menetelmät kategoriseen ja yksityiskohtaiseen (Fisher 2007). Kategorinen menetelmä perustuu tilastoihin, laskennallisuuteen, arvovalintoihin (työhön ja omatoimisuuteen kannustavuus) ja on suppeampi. Yleensä tätä menetelmää käyttävät viranomaiset. Yksityiskohtaisessa menetelmässä hyödykkeiden välttämättömyyttä tarkastellaan hyödykekohtaisella tasolla. Usein menetelmä on konsensuaalinen, jossa useiden tahojen ääntä kuullaan välttämättömiä hyödykkeitä valittaessa.

Kuluttajatutkimuskeskuksessa on laadittu viitebudjetti, joka kuvaa kohtuullisen minimin mukaista kulutustasoa ja sen kotitalouksille aiheuttamia kustannuksia. Syksyllä 2010 valmistuneet budjetit laadittiin käyttäen konsensuaalista menetelmää. Budjettien laadintaprosessiin osallistui tutkijaryhmän ohella noin 50 kuluttajaa ja 8 asiantuntijaa. Kuluttajat edustivat erilaisia kotitaloustyyppejä, tulotasoja ja asuinalueita. Budjettiin sisältyvät välttämättömät hyödykkeet valittiin kuluttajien ryhmäkeskusteluiden ja kotitehtävien perusteella. Asiantuntijat arvioivat luonnosvaiheessa olevia hyödykeluetteloita. Tutkijaryhmä keräsi valituille hyödykkeille hinnat ja laati lopulliset laskelmat viitebudjeteiksi. Kestäville hyödykkeille kuten kodin koneille laskettiin kulumisen arvo, joka otettiin mukaan budjettiin.

Tässä esityksessä tarkastellaan konsensuaalista ja kategorista menetelmää, niiden heikkouksia ja vahvuuksia sekä arvioidaan menetelmien läpinäkyvyyttä, joustavuutta, konkreettisuutta sekä niiden tuottamia tuloksia ja hyödyntämismahdollisuuksia. Lisäksi vertaillaan viitebudjetteja toimeentulotuen määrään ja kotitaloustuotannon satelliittitilinpidon laskelmiin kahden alimman kvintiilin kulutusmääristä (ruoka-, asuminen-, vaatetus-, liikenne- ja informaatiomenot).

Sosiaalinen eriarvoisuus perinteiset sektorirajat ylittävänä kysymyksenä

Marita Sihto (THL), **Vappu Karjalainen** (THL) & **Elina Palola** (THL)

Huono-osaisuuden ymmärtäminen ja syrjäytymisen vähentäminen vaativat irtiottoa palvelukeskeisestä lähestymistavasta, jossa ongelmien syyt palautuvat usein yksilöön. Esim. sosioekonomiset terveyserot eivät ole pelkästään epäterveellisten elintapojen tulosta, vaan sosiaalisen eriarvoisuuden kysymys. Siksi tarvitsemme yhteiskunta- ja sosiaalipolittiikkaa, joka kiinnittää huomiota väestön eri osaryhmien elinolosuhteisiin ja toimintamahdollisuuksiin pelkän yksilöllistämisen sijasta.

Työryhmässä haetaan uusia näkökulmia lähestyä huono-osaisuutta ja sosiaalista eriarvoisuutta sekä tieteellisiä rajoja että hallinnon sektoreita ylittävällä tavalla. Ryhmään toivotaan esim. sosiaali-, terveys- ja työllisyyspolitiikan perinteiset rajat ylittäviä esityksiä eri näkökulmista (kansallinen taso, kuntataso, kolmas sektori jne.).

Mika Ala-Kauhaluoma (Kuntoutussäätiö) & Outi Hietala-Paalasmaa (Kuntoutussäätiö): Kolmannen ja julkisen sektorin palveluyhteistyö monitahoisessa kuntoutuksessa

Hyvinvointipalvelujen tuottamista on yhä useammin toivottu uudelleen järjestettäviksi kuntien, valtion ja kolmannen sektorin kesken1. Kolmannen sektorin rooli kuntoutuspalveluiden kehittäjänä ja julkisen sektorin palveluiden täydentäjänä tuleekin tulevina vuosina olemaan tärkeä. Kolmannen sektorin osuus näyttää vahvistuvan erityisesti monitahoisissa, sosiaaliseen syrjäytymiseen, mielenterveys- ja päihdeongelmiin sekä työttömyyteen liittyvissä julkisen sektorin palveluissa. Kansalaistoimintaan perustuva kuntoutusajattelu, toiminta ja palvelut voivat parhaimmillaan edustaa julkisia palveluita täydentävää vaihtoehtoa, jossa psykososiaalinen tuki yhdistyy omaehtoiseen toimijuuteen. Kolmannen sektorin paikallisiin palveluihin ohjattujen ihmisten kohdalla on usein kyse huono-osaisuudesta, toistuvista ongelmista sekä pitkittyneistä

asiakasurista. Kolmas sektori on tarjonnut esimerkiksi kunnille mielenterveyskuntoutujien päivä- ja työtoimintaa (Hietala 2000 ja 2001), ja korvaavia kuntoutuspalveluita on tarjolla myös työelämän ulkopuolella oleville ei-vaikeavammaisille, joilla ei ole oikeutta lakisääteiseen kuntoutukseen (Vuorinen 2008). Vuoden 2008 *Sosiaalibarometrin* mukaan monessa kunnassa vallitsee epätietoisuus siitä, miten erityisesti näiden ryhmien palvelut käytännössä tulevaisuudessa tuotetaan, mutta joidenkin arvioiden (esim. Juntunen, Grönlund & Hiilamo 2006) mukaan Suomi näyttäisi jopa olevan matkalla kohti eteläeurooppalaista mallia, jossa julkisen vallan vastuu pienenee ja kolmannen sektorin kasvaa. Taloudellisten säästöjen lisäksi perusteluina käytetään kolmannen sektorin toimintatapojen joustavuutta, hyvin toimivia sosiaalisia verkostoja ja toimijoiden edustamaa ”yhteisvastuullisuutta”. Kunta- ja palvelurakenneuudistus ovat luoneet kolmannen sektorin kuntoutukselle omat haasteensa, samoin kuin RAY:n ylläpitävän rahoittajaroolin kaventuminen, palveluiden kilpailuttaminen ja tuotteistamiseen liittyvät paineet. Projektiluonteisesti käynnistetty palvelutoiminta ei juurikaan ole löytänyt paikkaansa kunnan tai muun julkisen sektorin toimijan paikallisessa kentässä. Toiminta voi tuotannollis-taloudellisten paineiden alla keskittyä suuriin palveluntuottajiin, joita ohjaavat pitkälti samat premissit kuin julkisen sektorin palvelutuotantoa. Yhteistyön vaikeudet selittyvätkin toisaalta kuntien sosiaali- ja terveystoimen tehtäväkentän, vastuiden ja näkökulman laajuudella sekä julkisten resurssien niukkuudella, toisaalta kansalaistoiminnan ja siihen kytkeytyvän palvelutuotannon ominaisluonteella. Kolmannelle sektorille sijoittuvan osaamisen hyödyntäminen esimerkiksi kunnissa riippuukin pitkälti siitä, minkälaiseksi se kuntien tavoitteenasettelun sekä työntekijöiden tehtävien tasolla kulloinkin rakentuu. (Ala-Kauhaluoma & Laamanen 2002.) Kuntoutussäätiö on käynnistänyt kesäkuussa 2010 tutkimus- ja kehittämishankkeen – ”Kolmannen ja julkisen sektorin palveluyhteistyö monitahoisessa kuntoutuksessa/KoJu-projekti 2010-2013 – jossa on tarkoitus:

- tutkia sosiaali- ja terveysalan kansalaisjärjestöjen/toimijoiden sekä julkisen sektorin kuntoutukseen liittyvää yhteistyötä
- kehittää/edistää eri toimijoiden yhteistyövalmiuksia kuntoutuspalveluiden tuottamisessa ja sosiaalisessa kuntoutuksessa. Tutkimusosuudessa kartoitetaan aluksi julkisen ja kolmannen sektorin yhteistyötä kolmannen sektorin paikallisten toimijoiden lähtökohdista. Tietoa kerätään laajalla postikyselyllä, yhteistyön kenttää kartoittavalla tasolla. Sen jälkeen toteutetaan Julkisen ja kolmannen sektorin yhteistyön kartoittava vaihe kuntien näkökulmasta, johon voidaan yhdistää kyselyn lisäksi myös haastatteluita.

Tutkimuksen syventävässä vaiheessa paneudutaan yhteistyöhön kuntoutustoimintaan osallistujien lähtökohdista, laadullisin menetelmin (haastattelut ja kenttätyöjaksot). Tarkoituksena on tarkastella osallistujien kolmannen sektorin (kuntoutus-) toiminnalle antamia merkityksiä ja yhteyttä heidän arkeensa, toisaalta peilata niitä heidän asiakkuutensa määrittymiseen julkisella sektorilla, päätöksentekoon ja muihin asiakkaan tilannetta koskeviin linjauksiin. Kehittämisvaiheessa keskeisenä välineinä ovat yhteistyön toimivuutta arvioivan tiedon välittäminen eri sektoreiden toimijoille, sekä tasaveroisen yhteistyön edellytysten luominen yhteistoiminnallisin menetelmin. Kehittämistyö rajautuu joihinkin paikallisia palveluita ja kuntoutumismahdollisuuksia tarjoaviin kolmannen sektorin toimijoihin, jotka pyrkivät vastaamaan kullekin paikkakunnalle ja yhteisölle ominaisiin kuntoutustarpeisiin ja -haasteisiin. Julkisen sektorin toimijoita edustavat ensisijaisesti aluetasoiset toimijat, kuten kunnat ja sairaanhoitopiirit.

Vappu Karjalainen (THL): Aktivointipolitiikan monisektorinen hallinnointi

Pitkäaikaistyöttömät ihmiset kohtaavat palvelutarpeissaan pirstaloituneen ja sektoroituneen hyvinvointivaltion. Heidän asioitaan hoidetaan maassamme työ- ja elinkeinohallinnon, Kelan, sosiaalitoimen, terveydenhuollon, työpajojen, palvelun tuottajien, järjestöjen jne. toimipisteissä. Kaikilla viranomaisilla, asiantuntijoilla ja palvelujen tuottajilla on omat sääntönsä ja odotuksensa asiakkaan käyttäytymisestä. Pitkäaikaistyötöntä voi siten vaikean elämän tilanteen lisäksi kuormittaa palvelujärjestelmän tuottamat väliinputoamiset, ohitukset ja erisuuntaiset kontrollit. Aktivoinnin monisektorisuuden pulmat ovat hyvin samankaltaisia useimmissa Euroopan maissa ja niinpä pirstaleisuuden /koordinaation kysymystä ratkotaan eri maissa toisiaan muistuttavin tavoin. Ratkaisuja haetaan (a) sosiaali-/työttömyysturvan ja aktivointipalvelujen integroinnissa, (b) työhallinnon ja sosiaalitoimen yhteisasiakkaiden palvelujen koordinoinnissa sekä (c) yksityisten palvelujen tuottajien, valtion ja kuntien toimintojen yhteensovittamisessa. Integrointipyrkimysten julkilausuttuna lähtökohtana on yleensä asiakaspalvelun parantaminen ja vaikean asian (kuten pitkäaikaistyöttömyys) vastuun jakaminen, mutta piiloagendana voi olla myös sektorikohtaisten menojen kurissa pitäminen.

Aktivointipolitiikassa on alettu puhua *yhteishallinnosta* (joined- up governance; whole-of governance), millä tarkoitetaan sektorikohtaisten toimintapolitiikkojen yhteen nivomista toistensa kanssa niin suunnittelun, budjetoinnin, hallinnon kuin myös seurannan kysymyksissä. Kyse on eri toimijoita yhdistävästä *ilmiö* (eikä sektori-) lähtöisestä hallinnon kehittelystä. Ajatuksena on, että ensisijaisena ratkaistavana asiana on kaikille yhteinen vaikean työttömyyden kysymys.

Omien sektorirajojen ”merkkaaminen” ei enää riitä; hallintorajat eivät saa olla itsetarkoitus vaan haasteena on niiden joustaminen ja ylittäminen. Sisältöä ja ratkaisuja haetaan siten sellaisille käsitteille kuin yhteisasiakkuus, yhteisjohtajuus, yhteiset tavoitteet, yhteisrahoitus, yhteiset seurantajärjestelmät. Oiva esimerkki monisektorisen hallinnon ilmentymästä Suomessa on työvoiman palvelukeskus (TYP), joka on työ- ja elinkeinohallinnon, kunnan ja Kelan yhteispalveluyksikkö paikallistasolla. Kehittelyjen tutkimuksellista kiinnostavuutta lisää se ristiriitainen tilanne, että yleensä uudet ratkaisut toteutuvat voimassa olevan sektorilainsäädännön ja sen vakiintuneiden traditioiden puitteissa. EU:n tutkijaverkostossa (RECWOWE) on tehty vertailevaa analyysiä yhdeksän maan(Alankomaat, Iso-Britannia, Italia, Ranska, Ruotsi, Saksa, Suomi, Sveitsi, Tsekki) kesken aktivointipolitiikan hallinnoinnista ja integroitujen järjestämistapojen kehittyneisyydestä. Viitekehyksenä on käytetty Mark Considinen ja Jenny Lewisin (2003) monitoimijaisten hallinnointitapojen tyypittelyä. Sen lähtökohtana on julkisen ja yksityisen sektorin yhteen kytkemisen kehitysvaihe sekä valtion strateginen tehtävä tässä kehityskulussa. Tältä pohjalta rakentuu neljä erilaista arviointikehystä: (a) proseduraalinen (procedural governance), (b) korporatiivinen (corporate governance), (c) markkinaperustainen (market governance) sekä (d) verkostomainen (network governance). – Tarkastelen työryhmässä em. kansainvälisen vertailun löydöksiä ja tuon keskusteluun erityisesti Suomen integroidun aktivointipolitiikan heikkouksia ja vahvuuksia.

Helena Palojärvi (Naistenkartano ry): Vertaistuki voimaantumisen välineenä sosiaalityössä – miten NOVAT-ryhmä auttaa ja tukee, kun naisella on paha olo?

Tutkimuksen tavoitteena oli saada tietoa vertaistuesta ja sen suhteesta ammatilliseen sosiaalityöhön ryhmien parissa. Tutkimuskysymykset ovat: 1)Miten naiset ennen ryhmään osallistumistaan määrittelevät elämäntilannettaan ja ongelmaansa? 2) Miten naiset kuvaavat vertaistuen toteutumista ohjelman aikana 3)Millaisia vaikutuksia naiset katsovat vertaistuella olevan heidän elämässään?

Tutkimuksen kohderyhmän muodostivat 12 Naistenkartano ry:n järjestämän NOVAT-ohjelman puolitoistavuotta kestävän vertaisryhmän loppuvaiheessa olevaa naista eri puolilla Suomea. Tutkimushaastattelut toteutettiin vuonna 2007 puolistrukturoidun teemahaastattelun avulla. Aineisto analysoitiin sisällönanalyysiä käyttäen. Vaikka tutkimus on induktiivinen ja aineistolähtöinen, ohjasi analyysiäni myös ryhmien toimintaa, naisten addiktioita, niiden ehkäisyä ja irtaantumista sekä voimaantumista koskevat teoriat.

Naisia houkutti NOVAT-ryhmään vertaistuki. Syynä ryhmään lähtemiseen oli itsetunnon horjuminen. He halusivat muutosta minäkuvaansa ja parantaa lähisuhdetaitojaan. Naiset olivat aiemmin hakeneet niukalti ammatillista apua. Sitoutuminen ryhmään oli alussa vaikeaa toisten ryhmän jäsenten ja ryhmän käynnistymisen herättämien tunteiden vuoksi. Naiset kokivat ryhmien saaman ammatillisen tuen toiminnan alussa välttämättömäksi. Opittu ryhmätyömenetelmä pelisääntöineen tuki ryhmäytymistä. Vertaistuen syntyminen ryhmässä liittyi kokemukseen yksilöllisen tilan ja hyväksynnän saamisesta. Lisääntynyt myötätunto itseä kohtaan ilmeni ryhmän keskinäisen empatian lisääntymisenä sekä tasa-arvon kokemuksena. Asteittain keskinäinen tuki ryhmässä ja viikoittain käsitellyt naiserityiset aiheet käynnistivät voimaantumisprosessin naisten keskinäisessä vertaisryhmässä. Ongelmien jakaminen ja oppiminen toisilta muodostuivat ohjelman työkirjojen ym. tukimuotojen ohella keskeisiksi välineiksi ongelmista selviämiseen. Suhde omiin ongelmiin muuttui arkisiksi selviytymisen oppimisen taidoiksi. Ryhmä muuttui asteittain terapeuttiseksi yhteisöksi, joka tarjosi kasvun ja kehityksen tilan. Naisten kokema vallan tunne omaan elämään oli loppuvaiheessa lisääntynyt. He kokivat loppuvaiheessa voimaantumisen tuntemuksia ja ongelmiensa olevan hallinnassa. Myönteiset tulokset perustuivat siihen, että naiset osallistuivat ongelmansa määrittelyyn ja niiden ratkaisemiseen alusta loppuun asti. Tämän tutkimuksen tulosten mukaan vertaistuen ja ammattiavun yhteistyöllä voidaan tuottaa osallisuutta ja voimaantumisen kokemuksia. Subjektiivisen toimintatilan laajentuminen heijastui ratkaisuina arkiseen elämään monin tavoin. Vertaistuen avulla naiset kokivat yksilöityneensä, jolloin he kykenivät tekemään elämässään muutoksia. Tutkimus osoittaa, että naiset tarvitsevat naiserityisiä ryhmiä. Motivoinnin tulee olla hienovaraista, jotta naiset sitoutuvat toimintaan. Asiakaslähtöinen sosiaalityöntekijä toimii vertaisryhmän käynnistäjänä, tarvittaessa tukijana ja asiantuntijana sekä asiakaslähtöisten tukirakenteiden muodostajana.

Marita Sihto (THL): Sosiaalisella ja terveydellisellä huono-osaisuudella on yhteinen pohja

Sosiaalista huono-osaisuutta ja terveydellistä eriarvoisuutta (sosioekonomisia terveyseroja) tarkastellaan tavallisesti erillisinä. Tämä erillisyys näkyy paitsi tutkimuksissa myös käytännössä sosiaali- ja terveyshallinnon eri tasoilla. Eriarvoisuus pilkotaan erillisiksi osiksi, tieteiksi ja hallinnoiksi, vaikka kyse on väestön ja sen eri ryhmien hyvinvoinnin vajeista, jotka näyttäytyvät eri muodoissa, mutta kietoutuvat yhteen. Esityksessä tätä eriytyneisyyttä tarkastellaan käyttäen esimerkkinä sosioekonomisia terveyseroja. Siinä kuvataan miten tämä sosiaaliseksi ongelmaksi ymmärrettävä asiantila voi pelkästään terveysasiaksi kääntyvänä johtaa siihen, että puuttumisen mahdollisuus kapeutuu ja vaikuttamisen keinot menetetään. Tämä kapeus ja näkökulman

ahtaus voi osaltaan liittyä myös siihen, että sosioekonomisten terveyserojen tutkimus on ollut sosiaalipolitiikassa niukkaa. Muut lähestymistavat hallitsevat. Sosioekonomiset terveyserot ovat laajan tutkimuskiinnostuksen kohteena terveystieteissä, joissa niitä tarkastellaan paljolti pelkästään terveyskysymyksenä ja usein vielä vain elintapoihin liittyvänä yksilöllisenä 'riskikäyttäytymisenä'. Tämä voi johtaa väestön osaryhmien terveysongelmien tulkintaan yksilöllisinä *'moraalisen alaluokan'* ongelmina ja voi näkyä pelkästään yksilöllisen vastuun korostamista. Sosiaalipoliittisen tutkimuksen tulisi tuottaa laadullisesti toisenlaista tietoa ja tulkintaa terveyseroista. Erityisesti tarvitaan tietoa sosiaalisista rakennetekijöistä. Keskeisiä kysymyksiä ovat harjoitettu talous- ja yhteiskuntapolitiikka ja yhteiskunnallisten voimavarojen epätasaisen jakautumisen mukanaan tuomat ongelmat. Esille tulisi nostaa riskiolosuhteet, köyhyys, vaarallinen ja stressaava työ, epävarma työ ja työttömyys, tuloerot ja yhteiskunnallisen vallan puute – ja näiden vaikutukset väestön eri ryhmiin. Tämä siirtää painopistettä pois ongelmien yksilöllistämisestä ja kohdistaa huomion sosiaaliseen eriarvoisuuteen, mikä on puolestaan yhteinen nimittäjä sekä sosiaaliselle syrjäytymiselle että terveydelliselle eriarvoisuudelle.

Silva Tedre (Itä-Suomen yliopisto): Palvelu, johon köyhyys tiivistyy
Tutkimus kristillisen päihdetyön päiväkeskuksista

Esityksessä analysoidaan sitä, miten yhteiskunnallisessa palvelujaossa (vrt. tulonjako) marginaaliin jäävien ihmisten suhde työhön ja rahaan määrittelee heidän asemaansa hyvinvointipalveluissa heidän itsensä kertomana. Aineistona ovat kristillisten yhdistysten ylläpitämissä päihdetyön päiväkeskuksissa tehdyt tukityöllistettyjen ja asiakkaiden teemaahaastattelut. Heitä kaikkia yhdistää pienituloisuus tai köyhyys.

Haastattelut osoittavat, että sosiaalipalveluiden muutosprosesseissa näyttää kolmannelle sektorille syntyvän uudenlaisia huono-osaisten palveluja, joissa köyhät toimivat köyhien auttajina. Suomalaisen ja pohjoismaisen sosiaalipolitiikan suuri linja, universalismi ja sen sisällä kehitetty palvelutapa (eriytyneet ammattilaisten toteuttamat palvelut erilaisiin ongelmiin) hapertuu. Yhdistysten uudet roolit palveluiden tuottajana muokkaavat palveluita uudenlaisiksi kenties odottamattomilla tavoilla. Palvelut kokoavat yhteen erilaisissa elämän hankaluuksissa eläviä ihmisiä. Sekä työllistettyjen että asiakkaiden haastattelujen mukaan palveluissa aktualisoituvat ihmisarvon peruskysymykset, sellaiset kuin olemassa oleminen, nähdyksi tuleminen tai kunnioitus ilman ansaintaa. Tukityöllistettyjen mukaan päiväkeskukset ovat myös mielekkäitä pakkotyön ympäristöjä. Mieli tulee yhteisön tuesta, arvostuksen kokemuksesta ja

työn sisällöstä auttamistyönä. Uudenlaiset kolmannen sektorin areenat ovat sosiaalipolitiikan kannalta pulmallisia, koska ne tukevat tahattomasti palvelujen jakautumista ja siten kenties voimistavat residuaalista sosiaalipolitiikkaa samanaikaisesti kuin niissä toteutuu yksilön perustava tarve tulla nähdyksi sellaisena minuna, joka ei näy vain ongelmien läpi. Sosiaalipolitiikassa päiväkeskuksiin tukityöllistetyt muodostavat myös uuden näkymättömän hoivatyöntekijöiden ryhmän. He ovat osa uudenlaista näkymätöntä hyvinvointivaltiota. Sosiaalipolitiikan näkökulmasta huono-osaisia yhteen keräävät palvelut ovat hankalia siksikin, että ne yhdistävät köyhiä ilman kunniallista yhteistä identiteettiä. Samalla vahvistuvat köyhien ja varakkaiden palveluerot sekä kenties myös prosessit, joissa köyhien palvelut erkanevat muiden sosioekonomisten ryhmien palveluista. Metodologisesti kolmannen sektorin uudet areenat avaavat kentän, jossa voi ja täytyy tarkastella köyhien palveluita ja niiden muutoksia totunnaiset jaot (työntekijät - asiakkaat, sosiaalipalvelut – työvoimapalvelut) ylittävillä tavoilla.

Leena Viinamäki (Kemi-Tornion ammattikorkeakoulu): Kemi terveeksi 2015 Tutkimus- ja kehittämishanke suhteessa kemiläisten nykyiseen ja tulevaan elämänpolitiikkaan

Pohdin esityksessäni sitä, miten voidaan vastata keväällä 2009 tehtyyn Kemin kaupungin valtuustoaloitteeseen, jonka tavoitteena saada tutkimustietoa siitä, mistä kemiläisten korkea sairastavuus johtuu sekä miten sairastavuutta voidaan nykyistä tuloksellisemmin ennaltaehkäistä? Valtuusto on priorisoinut sairastavuuden tutkimisen tärkeäksi osakokonaisuudeksi lisättäessä kaupunkilaisten hyvinvointia, koska keskeiset terveyttä kuvaavat ns. perusindikaattorit (sairastavuusindeksi & kansantauti-indeksi) ovat olleet huolestuttavalla tasolla varsin pitkään. Kaupungin tavoitteena on saada käyttöönsä toimenpidesuositukset ja ohjelma, jolla voidaan vähentää kemiläisten sairastavuutta sekä edistää kaupunkilaisten terveyttä ja hyvinvointia. Kemi Terveeksi 2015 tutkimus- ja kehittämishankkeessa haetaan vastauksia kemiläisten nykyisiin ja tuleviin elämänpoliittisiin päätöksiin ja valintatilanteisiin hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen näkökulmista. Kemiläisten sairastavuuden tarkasteleminen elämänpolitiikan kautta antaa tietoa siitä, millaisin ennaltaehkäisevin ja korjaavin toimenpitein on mahdollista vaikuttaa positiivisesti sairastavuuden kysymykseen. Elämänpolitiikassa yhdistyy hyvinvoinnin vaatimukset ja kansalaisten elämäntavan muodostamisen ja ylläpitämisen ehdot. Kemi Terveeksi 2015 tutkimus- ja kehittämishanke suhteessa kemiläisten nykyiseen ja tulevaan elämänpolitiikkaan:
1. Ensivaiheessa tutkitaan kemiläisten elämäntilanteiden eriytymistä hyvinvoinnin ja pahoinvoinnin näkökulmista, jolloin etsitään tutkimusjoukkoon kuuluvien kemiläisten

elämänkulun logiikkaa heidän omien hyvinvointitavoitteidensa, valintojensa ja lopputulemien pohjalta (*ns. informatiivinen* e-*postikysely*) sekä osallistetaan ja sitoutetaan kuntalaisia ”hyvinvointipoliittisiin talkoisiin” terveys- ja hyvinvointitietouden lisäämisen avulla (ns. *etsivä hyvinvointityö*). 2. Toisessa vaiheessa tutkitaan ja arvioidaan retro- ja prospektiivisesti Kemi kaupungin hyvinvointipalveluiden politiikkaa, jolloin tarkastellaan erityisesti hyvinvointipalveluiden kysynnän ja tarjonnan kohtaantotilannetta sekä yksilö- että organisaatiotasolta (ml. sosiaali- ja terveystoimen sekä muun kunnallisen päätöksenteon Kemi Terveeksi 2015 -hankkeen kannalta keskeiset asiakirjadokumentit 2000-luvulta sekä avaininformanteille tehtävät e-kysely ja haastattelut) toimenpideohjelman laatimista varten *(”meta ja visioanalyysi”)*. 3. Kolmannessa vaiheessa realisoituu kehittämistoiminta Kemin kaupungin hyvinvointipalveluiden politiikan osalta ”meta- ja visioanalyysien” kautta, jonka tuloksena on toiminta- ja kehittämisohjelma hyvinvointipalvelukäytäntöjen uudelleenorganisoimiseksi welfare mix -mallin *(*ml. julkinen, yksityinen ja 3. sektori*)* mukaisesti Kemissä hyvinvoinnin lisäämiseksi ja sairastavuuden vähentämiseksi mm. ennaltaehkäisevän työn keinoin. Kemi Terveeksi 2015 tutkimus- ja kehittämishankkeen tavoitteena on tuottaa tietoa kemiläisten hyvinvoinnista ja sairastavuudesta. Sairastavuusongelmaa tarkastellaan monitieteisesti hoitotieteellisestä, kasvatustieteellisestä, lääketieteellisestä, sosiaalitieteellisestä, terveystieteellisestä ja yhteiskuntatieteellisestä näkökulmista useiden erilaisten tutkimusaineistojen ja lähestymistapojen kautta. Tutkimuskohteina hankkeessa ovat muun muassa kemiläisten työmarkkina-asema, koulutustaso ja saatavilla olevat terveys- ja muut hyvinvointipalvelut. Tutkimus- ja kehittämishankkeessa etsitään konkreettisia keinoja kemiläisten pahoinvoinnin vähentämiseksi ja hyvinvoinnin lisäämiseksi.

Syrjäytyminen, kansalaisjärjestöt ja ammatillinen toiminta

Susanna Hyväri (Diakonia-ammattikorkeakoulu) & **Terhi Laine** (Diakonia-ammattikorkeakoulu)

Syrjäytyä voi toisista ihmistä, vaikuttamisesta ja vallan käytöstä, mahdollisuuksista osallistua työhön, kulutukseen ja yhteisölliseen toimintaan. Ihmisiä myös syrjäytetään, kun heidän mielipiteitään ei kuulla tai heidän kansalaisuutta ja osallisuutta kyseenalaistetaan. Syrjäytymisen vastaista työtä tehdään kansalaisjärjestöissä ja julkisissa hyvinvointipalveluissa. Sosiaali- ja terveysalalla on kehitetty uusia toimintoja ja samalla sopeuduttu niukkenevaan talouteen.

Tulevaisuuden haasteita ovat palveluiden kansalais- ja asiakaslähtöinen kehittäminen, monialaisuus, dialogisuus ja toimivat yhteistyökäytännöt. Työryhmään toivotaan alustuksia syrjäytymisen vastaisesta työstä ja osallisuuden edistämisestä kansalaisjärjestöissä ja julkisissa hyvinvointipalveluissa. Kiinnostuksen kohteena ovat myös kansalaistoiminnan ja ammatillisen työn rajapinnat. Läpi yhteiskunnan tunkeva vaikuttavuuskeskustelu kohdistuu myös syrjäytymisen vastaiseen työhön.

Työryhmään toivotaan esityksiä aihealueesta saadusta arviointitiedosta ja tutkimuksesta. Valmiiden tutkimusten ohella ryhmässä voi esitellä myös tutkimussuunnitelmia.

Tarja Juvonen (Helsingin yliopisto): Nuoret, toimijuus ja autonomian mahdollisuus etsivässä työssä

Väitöskirjatutkimuksessani selvitän sitä, miten nuorten toimijuus ja autonomia rakentuvat etsivän työn käytännöissä, nuorisotyön ja sosiaalityön rajapinnoilla. Kiinnostukseni kohdistuu etsivän työn asiakasnuorten ja heidän kanssaan työskentelevien ammattilaisten väliseen vuorovaikutukseen. Tutkimuskenttänä toimii Helsingin Diakonissalaitoksen etsivän työn Vamos-projekti sekä laajemmin kyseisten nuorten elämään kytkeytyvä palveluverkosto. Vamos-projektissa nuorille pyritään löytämään yksilöllisen tuen avulla uusia väyliä kouluttautua, työllistyä tai yksinkertaisesti hallinta elämäänsä. Etsivän työn kohtaamat nuoret ovat tyypillisesti erilaisissa elämän siirtymä- ja murrosvaiheissa (*transition*). Heillä on laaja-alaisia ja pitkittyneitä vaikeuksia elämänkulun siirtymissä, kuten irrottautumisessa lapsuudenkodista ja vanhemmista, itsenäisessä asumisessa, taloudellisessa riippumattomuudessa, koulu- ja/tai työurien aukenemisessa sekä sosiaalisten suhteiden ylläpitämisessä.

Kytken tutkimuksessani nuorten elämää määrittelevät siirtymä- ja murrosvaiheet keskusteluihin yksilön toimijuudesta (agency). Toimijuus voidaan paikantaa yksilön ja yhteiskunnallisten rakenteiden väliseen suhteeseen. Nostan toimijuuden tarkastelun kautta esiin ihmisen kyvyn vuorovaikutukselliseen, intentionaaliseen ja ympäristöään muokkaavaan toimintaan. *Kiinnostukseni kohdistuu siihen, miten etsivän työn käytännöissä nuorten menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus, vahvasti yhteen kietoutuneina, asettuvat erilaisina näkökulmina rakentamaan nuorten elämää ja toimijuutta.* Käsitän lisäksi, että toimijuus toteutuu aina tietyissä suhteissa ja konteksteissa, joissa yksilöt asettuvat vuorovaikutukseen toisten ihmisten, merkitysten tai tapahtumien kanssa. Pyrkimys autonomiaan määrittelee keskeisesti nuorten

toimijuutta. Autonomian käsitteellä tarkoitan jokaiselle yksilölle kuuluvaa moraalista oikeutta tehdä vapaasti omaan elämäänsä liittyviä valintoja ja päätöksiä sekä toteuttaa niitä. Autonomiaan sisältyy olennaisella tavalla ajatus henkilön itsenäisyydestä, riippumattomuudesta ja autenttisuudesta. Kysyn siis tutkimuksessani, *miten nuorten autonominen toimijuus rakentuu etsivän työn kohtaamisissa?*

Erkki Saari (Laurea-ammattikorkeakoulu):Työttömiä osallistavan syrjäytymisen ehkäisyn kehittämisen yhteiskunnalliset edellytykset

Esitykseni perustuu vuonna 2009 valmistuneeseen väitöskirjaani, jossa hyödynsin kokemuksiani, joita sain toimiessani vuosina 1994–2001 tutkijana viidessä työttömien syrjäytymisen ehkäisyä kehittäneessä projektissa ja kolmessa työttömien syrjäytymistä ja sen ehkäisyä tutkineessa tutkimushankkeessa. Tarkastelen väitöskirjassani, millaisia mahdollisuuksia Suomessa noina vuosina vallinneet yhteiskuntarakenteelliset eli ns. kontekstuaaliset edellytykset ja etenkin tuolloin harjoitettu yhteiskuntapolitiikka loivat sekä työttömiä että tutkijoita osallistavalle työttömien syrjäytymisen ehkäisyn kehittämiselle. Tällainen kehittäminenhän edellyttää, että työttömät ja tutkijat ovat tasavertaista yhteistyötä muiden kehittämiseen osallistuvien kanssa tekeviä kehittäjiä. Tämä on mahdollista, jos työttömien syrjäytymisen ehkäisyn kehittäminen perustuu valtaistavaa/osallistavaan toimintatutkimukseen, jossa työttömät ja tutkijat ovat mukana työttömien syrjäytymisen ehkäisyn käytännön kehittämisessä. Käytännön kehittämisessä mukana ololla tarkoitan sitä, että työttömät, tutkijat ja muut kehittäjät ovat tasavertaisina yhteistyökumppaneina mukana jatkuvaa keskinäistä vuorovaikutustaan edellyttävässä työttömien syrjäytymisen ehkäisyssä ja sen kehittämisessä. Työttömiä ei pidetä tällöin kohteena, jonka syrjäytymisen ehkäisyä ja sen kehittämistä muut tekevät heidän puolestaan, eivätkä tutkijat tee vain joko työttömien syrjäytymistä tai syrjäytymisen ehkäisyä ja sen kehittämistä ulkoapäin tarkkailevaa tutkimusta. Valtaistavaa/osallistavaa toimintatutkimusta soveltavat näkevät, että työttömien osallistaminen syrjäytymisensä ehkäisyyn ja sen kehittämiseen tarkoittaa laajemmin ymmärrettyä työttömien yhteiskunnallisen osallisuuden toteuttamista kuin heidän siirtymistään työttömyydestä koulutus- ja työmarkkinoille. Sitä soveltavat tavoittelevat ihmisten välistä eriarvoisuutta aiheuttavien yhteiskuntarakenteiden muuttamista niin, että työttömistä tulee täysivaltaisia yhteiskunnan jäseniä. He katsovat, että tutkijoiden tulee osallistua työttömien syrjäytymisen ehkäisyn kehittämiseen käytännössä, eikä toimia korkeintaan kehittäjille suosituksia antavina tarkkailijoina ja kehittämistä tukevia apulaisia, joiden ei kuulu pohtia kehitettävän toiminnan

päämääriä ja tarkoitusta. Työttömien ja tutkijoiden tulee heidän mukaansa olla mukana työttömien syrjäytymisen ehkäisyn kehittämisessä asiantuntijoina, jotka osallistuvat kehittämiseen ja sen suuntaamiseen niin, että kehitettävässä toiminnassa tapahtuvat muutokset ovat yhteiskunnallisesti hyväksyttäviä. Suomessa 1990-luvun puolivälistä 2000-luvun alkuun vallinneet kontekstuaaliset edellytykset tekivät valtaistavaa toimintatutkimusta soveltavan työttömien syrjäytymisen ehkäisyn kehittämisen varsin vaikeaksi. Keskeinen syy tähän oli se, etteivät ajanjaksolla toteutetut työvoima- ja sosiaalipoliittiset uudistukset tukeneet etenkään työttömien osallistamista/osallistumista syrjäytymisensä ehkäisyyn ja sen kehittämiseen. Työttömien sosiaaliturvaa leikattiin ja sen vastikkeellisuutta lisättiin heille suunnattujen ns. aktivoivien tukitoimien painottuessa enemmän työvoima- kuin sosiaalipoliittisten tavoitteiden saavuttamiseen. Työttömien yhteiskunnallinen osallisuuden tukeminen tarkoitti siten yhä selvemmin vain heidän koulutus-, työ- ja hyvinvointimarkkinakansalaisuudeksi typistetyn osallisuuden tukemista. Perustan tälle kehitykselle loi maassamme harjoitettu (ja edelleen harjoitettava?) uusliberalistinen sosiaalisia ongelmia yksilöivä yhteiskuntapolitiikka, joka leimasi työttömät oman syrjäytymisensä aiheuttajiksi.

Terveyspolitiikan, terveyden ja terveydenhuollon tutkimus

Sirpa Wrede (Svenska social- och kommunalhögskolan)

Työryhmässä tarkastellaan terveyspolitiikkaan, terveydenhuoltoon sekä laajemmin terveyteen ja sairauteen liittyviä kysymyksiä erilaisista teoreettisista näkökulmista ja menetelmällisistä lähestymistavoista käsin. Tervetulleita ovat kaikki näihin aiheisiin liittyvät tutkimukset, jotka voivat olla valmiita tai alkuvaiheessa olevia suunnitelmia.

Erityisen tervetulleita ovat tutkimukset, jotka päivien teeman mukaisesti valottavat köyhyyden ja syrjäytymisen yhteyksiä terveysongelmiin ja sairauksiin ja niiden merkityksiin sekä terveyspolitiikkaan ja terveydenhuollon toimintaan. Tervetulleita ovat myös sosiaalista eriarvoisuutta tarkastelevat tutkimukset, joissa keskiössä voi olla etniset hierarkiat, luokka, sukupuoli tai erilaiset intersektionaaliset näkökulmat.

Annika Lillrank (Svenska social- och kommunalhögskolan): Professionellt bemötande av invandrarkvinnor inom hälsovården och familjernas resurser till välbefinnande

Invandring till Finland har stadigt ökat under de senaste 10-15 åren. Unga invandrarkvinnor som bildar familj och blir gravida utgör en växande andel av den finländska mödrarådgivningens klientel. Den tidigare forskningen om invandrarkvinnors erfarenheter av moderskap i det finländska samhället saknas eller är liten till sin omfattning. Syftet med den planerade undersökningen är att utveckla ur det salutogena perspektivet en (retrospektiv) undersökning om hur invandrarkvinnor upplever moderskapet och hur de blir eller blivit bemötta inom den finländska hälsovården. Antonovsky (1987) som utvecklade den salutogena teorin ”känslan av sammanhang” fokuserar på människans resurser som skapar förutsättningar för hälsofrämjande beteende och levnadsätt istället för sjukdomsrelaterade risker. En (stark) känsla av sammanhang betyder att människor förstår den livssituation de befinner sig i och har energi att lösa uppkommande problem. Det innebär även förmågan att identifiera tillgängliga resurser, till exempel pålitligt socialt stöd, och att använda det så att det främjar ens hälsa och välbefinnandet (Eriksson 2007: 20-21). Undersökningen fokuserar på invandrarkvinnor som är långtidssjuka och/ eller blir sjuka under graviditeten. Invandrarkvinnor från olika kulturen som bott minst två år i Finland inbjuds att delta i undersökningen. Individuella narrativa intervjuer som fokuserar kvinnornas egna berättelser, med eller utan tolk, är tänkt som den primära forskningsmetoden. Hur påverkar sjukdomförlopp och graviditet kvinnornas känsla av sårbarhet och/ eller känsla av sammanhang? Vilka sociala, kulturella och individuella resurser upplever de sig ha? I vilken utsträckning och hur har de upplevt/upplever sig delaktiga av formellt socialt stöd? Med formellt socialt stöd menar vi professionellt givet emotionellt stöd (Oakley & Rajan 1991).

Yrjö Mattila (Kela, tutkimusosasto): Suomen terveydenhuollon kehityslinjat. Suuria käännekohtia vai tasaista kehitystä?

Tutkimuksessa selvitetään Suomen terveydenhuollon kehityslinjoja 1800-luvulta nykyaikaan pääasiassa institutionalismin, polkuriippuvuuden ja funktionalismin teorioita hyväksi käyttäen. Keskeisenä kysymyksenä on se, minkälaisten kehitysvaiheiden ja poliittisten ratkaisujen kautta on päädytty nykyiseen järjestelmään. Lisäksi on selvitetty sitä, onko kehitys tapahtunut tasaisesti ja suunnitelmallisesti taloudellisten voimavarojen puitteissa vai onko matkan varrella löydettävissä suuria käänteitä, jotka ovat muuttaneet aiemmin kuljetun polun suuntaa. Tutkimuksen keskiössä ovat instituutiot ja niiden ohjausvaikutus kuljettuun terveydenhuollon

polkuun ja huomiota on kiinnitetty maan taloudellisessa tilanteessa tapahtuneisiin muutoksiin ja niiden heijastumiin terveydenhuollossa. Onko tapahtunut kehitys ollut funktionaalista niin että parantunut taloudellinen tilanne on johtanut parannuksiin vai onko talouden kehityksellä ja terveydenhuollolla yhteyttä? Tutkimus kohdistuu myös niihin terveyspoliittisiin periaatteisiin ja arvoihin, jotka ovat olleet toteutuneiden muutosten taustalla sekä muutosten toteuttajiin, jolloin virkamiesten ja harjoitetun politiikan vaikutus kehitykseen tulee esiin. Tutkimuksen empiirisessä osassa on Suomen itsenäisyyden ajan terveydenhuollon kehitys jaettu kolmeen ajanjaksoon, mutta sitä ennen tarkastellaan esikysymyksenä autonomian aikaa. Suomen nykyisen terveydenhuollon rakenteellinen alkulähtö voidaan ajoittaa kunnallishallinnon uudistamiseen 1860-luvulla. Vain muutama vuosi uudistuksen jälkeen annetussa keisarillisessa julistuksessa määriteltiin kunnan vastuu asukkaidensa terveydenhuollosta. Kuntauudistuksesta ja tästä julistuksesta alkoi Suomen nykyisen julkisen terveydenhuollon kehitys. Terveydenhuollon kehitykselle on ollut ominaista kuntien sekä velvollisuus järjestää terveydenhuolto että laaja valta päättää järjestämisen yksityiskohdista. Valtion rooli muotoutui alusta lähtien terveydenhuollon toteutusta ohjaavaksi ja kuntien rahoitusta tukevaksi. Toisen maailmansodan jälkeen polku haarautui ja kunnallisen terveydenhoitojärjestelmän rinnalle tulivat sairausvakuutus ja työterveyshuolto. Samalla järjestelmän rahoitus muuttui monikanavaiseksi ja perinteinen kuntakeskeinen palvelumalli sai rinnalleen uusia yhteiskunnan tukemia terveyspalvelun muotoja. Uusien ja perinteisen palvelumallin rinnakkaiselo on osoittautunut ongelmalliseksi eikä yksityisten ja julkisten terveyspalvelujen vuorovaikutusta ole tyydyttävästi pystytty ratkaisemaan. Hammashuollon kehitys on poikennut yleisen terveydenhuollon kehityksestä. Sekä yksityinen että julkinen hammashuolto yhteiskunnan tukemana ovat kehittyneet muuta terveydenhuoltoa myöhemmin.

Suomen kehityksen merkittävät käännekohdat, jolloin terveydenhuollon polku on suuntautunut uudelleen, ovat paikallistettavissa. Kehityksessä on nähtävissä paljon funktionaalisia piirteitä, jolloin kehitys on seurannut talouden liikkeitä. Talouden ohella terveydenhuoltoa ovat ohjanneet instituutiot. Polkuriippuvuus on vaikuttanut siten, että vaihtoehtoisia järjestämismallit ovat jääneet vähälle huomiolle ja enimmäkseen järjestelmää on kehitetty 1860-luvulla syntyneen kunnallisen järjestämisvelvollisuuden pohjalta. Kehitykselle on ollut leimallista pyrkimys kustannusten hillintään ja resurssien rajallisuus on vahvasti esillä suomalaisessa terveyspolitiikassa. Tällöin potilaan ja kansalaisen kannalta tärkeät näkökohdat, kuten oikeus hyvään hoitoon ja hoitoon pääsyn nopeus sekä hoidon saamisen tasa-arvo ovat joutuneet osin

väistymään talous- ja tehokkuusnäkökohtien tieltä. Lopputulos ei ole ollut aina potilaan kannalta ihanteellinen. Lisäksi kuntien itsehallinnon korostaminen terveyspalvelujen toteutuksessa on johtanut hyvin hajautettuun, fragmentoituneesen järjestelmään, jossa paikallisilla päätöksillä on etusija ja järjestelmän keskitetty ohjaus on ollut vähäistä. Asenteilla ja ulkoisilla tekijöillä, kuten sodalla on ollut merkittävä vaikutus kehitykseen ja erityisesti toinen maailmansota toi sekä uusia asenteita että uusia toimijoita terveydenhuollon kehittämiseen. Ennen sotaa kehitystä olivat edistäneet lähinnä puolueet, virkamiehet ja asiantuntijat. Sodan jälkeen työmarkkinajärjestöt tulivat vanhojen rinnalle merkittäväksi toimijaksi työterveyshuollon edistäjinä. Erilaiset mielipiteet ja puoluepoliittiset tavoitteet kehittämisen suunnasta sekä kulloisetkin valtaresurssit ovat olleet merkittäviä kehityksen suunnan linjauksissa. Suurin eroavaisuus puolueiden on ollut suhtautumisessa palvelujen maksullisuuteen sekä yksityisten terveyspalvelujen osuuteen terveydenhuollon kokonaisuudessa. Kaikkien puolueiden edustajissa on nähtävissä eroja niihin, jotka kannattavat kunnan itsenäisyyttä ja niihin, jotka haluaisivat keskitetympiä ratkaisuja.

Anu Polvinen (Eläketurvakeskus): Sosioekonomiset erot työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisiässä eri sairausryhmissä.

Sosioekonomisen aseman mukaiset terveyserot ovat Suomessa suuret. Sosioekonominen asema näkyy myös työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisessä. On todettu, että työkyvyttömyyseläkkeelle siirrytään todennäköisemmin alemmista kuin ylemmistä sosioekonomisista ryhmistä. Tämä ylläpitää eriarvoisuutta ja voi johtaa siihen, että työntekijät ja alemmat toimihenkilöt ovat vaarassa syrjäytyä. Suomessa työkyvyttömyyseläkkeelle siirrytään keskimäärin hieman yli 50-vuotiaana. Tässä tutkimuksessa selvitetään, onko sosioekonomisella asemalla vaikutusta työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisikään. Lisäksi halutaan selvittää, ovatko erot samanlaisia eri sairausryhmissä ja sekä miehillä että naisilla. Tutkimusaineisto perustuu 10 prosentin väestöotokseen ja se sisältää noin 18 000 henkilöä, jotka olivat siirtyneet työkyvyttömyyseläkkeelle vuosien 1997–2005 aikana. Eläkkeelle siirtymiseen liittyvät tiedot on kerätty eläkerekisteristä. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen keskiarvoikien eroja eri sosioekonomisissa ryhmissä ja eri sairausryhmissä selvitetään mm. varianssianalyysin avulla. Sosioekonomisella asemalla ja sairausdiagnoosilla oli vaikutusta työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisikään. Työntekijät siirtyivät yrittäjiä ja ylempiä toimihenkilöitä nuorempana työkyvyttömyyseläkkeelle. Nämä sosioekonomiset erot työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisiässä näkyivät mielenterveyden sairausryhmässä sekä miehillä että naisilla. Sen sijaan tuki- ja liikuntaelinten sairausryhmässä erot näkyivät vain miehillä. Mielenterveyden häiriöiden

vuoksi siirryttiin kaikissa sosioekonomisissa ryhmissä työkyvyttömyyseläkkeelle nuorempana kuin muissa sairausryhmissä. Tutkimustulokset tukevat käsitystä sosioekonomisten ryhmien välisestä eriarvoisuudesta. Sen lisäksi, että alemmat toimihenkilöt ja työntekijät siirtyvät ylempiä toimihenkilöitä todennäköisemmin työkyvyttömyyseläkkeelle, siirtyvät he eläkkeelle myös nuorempana. Nuorena työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyminen lisää alempien sosioekonomisten ryhmien syrjäytymisriskiä ja voi johtaa toimeentulovaikeuksiin

Sirpa Wrede (Svenska social- och kommunalhögskolan): Miksi ”maa” on mielenkiintoinen rajaus: terveyspolitiikan kansainvälisen vertailevan tutkimuksen menetelmistä
Esityksessä tarkastellaan terveyspolitiikan kansainvälisen vertailevan tutkimuksen tutkimusperinnettä ja pohditaan, mitä erityistä annettavaa laadullisella tutkimuksella on tällaiselle tutkimukselle. Keskeisenä menetelmänä nostan esiin tapaustutkimuksen ja tarkastelen sen erityispiirteitä tutkimusmenetelmänä. Kansainvälisen vertailevan tutkimuksen erityisvaateista nostan esiin tutkittavan ilmiön kontekstin jäsentämisen ja sen merkityksen problematisoinnin. Erityisen kiinnostavina analyyttisina näkökulmina esitys tarkastelee toimintapoliittisten keinojen lainaamisen tutkimista ja erilaisten ideoiden ”matkareittien” ja muuntautumisen tarkastelua. Esityksen argumentti on, että ”maa” on globalisoituvassa maailmassa edelleen mielekäs terveyspolitiikan tutkimuksen ja vertailevan tutkimuksen rajaus. Tutkijoiden on kuitenkin tultava maarajauksensa suhteen entistä tietoisimmiksi. Maa on usein ollut implisiittisesti konstruoitu, itsestään selvä konteksti. Kansallisvaltio , hyvinvointivaltioregiimi tai hallinto (government) ovat olleet näkyvämmin esiin nostettuja vertailevan tutkimuksen käsitteitä. Metodologisesta nationalismista vapautuminen edellyttää sitä, että ”maan” käsitteestä aletaan kehittää aidosti sosiologista käsitettä. Esityksen päätteeksi pohdin, millaisille teoreettisille aineksille käsitteen kehittäminen voisi perustua. Esitys perustuu aihetta käsittelevään lukuuni kirjassa ”The SAGE Handbook of Qualitative Methods in Health Research” (2010) sekä siinä esitettyjen näkemysten jatkoanalyysiin.

Työn ja hyvinvoinnin tutkimus

Ilpo Airio (Kela) & **Minna Ylikännö** (Kela)

Perinteinen käsitys työelämästä viitenä päivänä viikossa ja kahdeksana tuntina päivässä tehtävästä työpanoksesta on muuttunut melkoisesti. Työelämän muutokset vaikuttavat monin

tavoin niin työaikoihin, työn tekemisen tapoihin kuin myös siihen, millaisen merkityksen eri henkilöt ja instituutiot antavat työn tekemiselle. Erityistä huolta on kannettu siitä, että työ ei ole enää samalla tavalla taloudellisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin lähde, kuin vielä muutama vuosikymmen sitten. Työn ja hyvinvoinnin tutkimuksen työryhmään toivotaan esityksiä, jotka tarkastelevat laaja-alaisesti työn, hyvinvoinnin ja sosiaalipolitiikan välisiä yhteyksiä. Esitykset voivat olla menetelmällisesti laadullisia tai määrällisiä; ne voivat olla teoreettisia avauksia tai uusia lähestymistapoja etsiviä tai ne voivat olla esimerkiksi erilaisia työelämän kehittämiseen tähtääviä hankkeita.

Helena Blomberg (Helsingin yliopisto), Johanna Kallio (Helsingin yliopisto) & Christian Kroll (Helsingin yliopisto) Sosiaalityöntekijöiden asennoituminen työttömiin Pohjoismaissa
Aikaisemman vertailevan tutkimuksen mukaan kansalaisten asennoituminen työttömiin on kriittistä. Yhteiskunnan järjestämää turvaa työttömille kannatetaan vähemmän kuin turvaa vastaavasti sairauden tai vanhuuden varalle. On todettu, että työttömät nähdään maahanmuuttajien rinnalla vähiten sosiaalietuuksia ansaitsevaksi ryhmäksi. Tulos liittyy siihen, että työttömät nähdään usein vastuullisina tilanteestaan toisin kuin monet muut apua tarvitsevat ryhmät. Lisäksi on havaittu, että kansalaisten keskuudessa on varsin yleistä arvioida, että työttömien työhalukkuus on heikko. Sen sijaan aikaisemman tutkimuksen valossa voimme sanoa hyvin vähän yhden tärkeän hyvinvointivaltion ammattiryhmän eli sosiaalityöntekijöiden mielipiteistä työttömistä. Aiheen tekee erityisen mielenkiintoiseksi kunnallisen sosiaalityön viimeaikainen kehitys Pohjoismaissa. Sosiaalityön ja erityisesti toimeentulotuen osaksi ovat tulleet aktivointitavoitteet: Asiakkaista on tullut erilaisten aktivointitoimien kohteita.

Tarkastelemme artikkelissa, miten sosiaalityöntekijät asennoituvat työttömiin Pohjoismaissa. Tarkastelun keskiössä ovat sosiaalityöntekijöiden negatiiviset mielipiteet työttömistä: Miten yleisiä nämä negatiiviset mielipiteet ovat ja onko havaittavissa mielipide-eroja eri Pohjoismaiden välillä? Analysoimme asenteita sosiodemografisten ja sosiaalityöntekijöiden työhön liittyvien tekijöiden kautta. Tutkimme kyseisen ammattiryhmän asennoitumista nimenomaan työttömien käyttäytymiseen ja sen kytkeytymiseen heidän työllisyystilanteeseensa. Käyttäytyminen liittyy kahteen oletukseen (1) työttömiä voidaan pitää vastuullisina tilanteestaan (esim. työhalukkuus heikko) ja (2) sosiaaliturvan väärinkäyttö on yleistä heidän keskuudessaan.

Kyseessä on kvantitatiivinen tutkimus, jossa käytetään neljästä Pohjoismaasta (Ruotsi N=2806, Norja N=703, Tanska N=743 ja Suomi N=1299) kerättyä sosiaalityöntekijäaineistoa vuosilta 2007 ja 2008. Menetelmänä artikkelissa sovelletaan suoria jakaumia ja ordinaalista logistista regressioanalyysiä. Tulosten mukaan pohjoismaalaisista sosiaalityöntekijöistä harvat asennoituvat negatiivisesti työttömiin. On kuitenkin todettava, että maiden välillä on eroja mielipiteissä. Suomalaiset ja norjalaiset sosiaalityöntekijät asennoituvat hieman negatiivisemmin työttömiin kuin ruotsalaiset ja tanskalaiset. Sosiodemografisista tekijöistä selkeimmin mielipiteitä selittävät sosiaalityöntekijän koulutustausta ja työkokemuksen pituus. Vastaajat, joilla ei ole sosiaalityöntekijän pätevyyttä, suhtautuvat kriittisemmin työttömiin kuin vastaajat, joilla on ammattiin vaadittava koulutus. Lisäksi ne, joilla on lyhyt työkokemus, ovat mielipiteissään kriittisempiä kuin alalla pitkään työskennelleet.

Juhani Kirjonen: Ulos rautahäkistä: tieteellinen jännäri poliittisten purkausten 70-luvusta

Esitys pohjautuu muutama kuukausi sitten julkaistuun tieteelliseen jännäriin, joka ajoittuu poliittisten purkausten 1970-luvulle. Kirja on omaelämäkerrallinen kronikka, joka perustuu autenttisiin päiväkirjamerkintöihin. Vuoden 1970 syksyllä saatiin ensimmäinen rahoituspäätös niin sanotulle METELI -tutkimusohjelmalle, jonka koko nimi on ”Metalliteollisuuden henkilöstöjen työolosuhteet, terveydentila ja liikuntakäyttäytyminen”. Viimeisin väitöskirja tutkimusohjelman tiimoilta valmistui ja hyväksyttiin helmikuussa vuonna 2010. Ohjelma jatkuu edelleen.

1970-luku oli vuosikymmen, jolloin lehdistö ja radio kiinnostuivat tiedemaailmasta. Tutkijoista alettiin tehdä poliittista numeroa. Tutkimusohjelman tulokset luokiteltiin vaalipropagandaksi. Kirjan yksi läpäisevä teema on tutkimuksen ja tutkijan kuva julkisuudessa. Siinä käsitellään tiedepolitiikkaakin, eikä aina silkkihansikkain. Kirja on suunnattu tieteentekijöille ja tiedepolitiikan harrastajille. Mediatyön eri areenoilla toimivat huomaavat ehkä kohtia, joihin voi ottaa kantaa. Teksti kiinnostanee myös poliitikkoja – ainakin sellaisia, jotka olivat mukana jo 1970-luvulla rankasti tunteita kuohuttaneessa aatteellisessa sisällissodassa.

Milla Salin (Turun yliopisto): Äitien työaikapreferenssit 21 Euroopan maassa

Naisilla lapsen saannin ajatellaan usein heikentävän sitoutumista työssäkäyntiin (esim. Fagan 2001). Tästä huolimatta äitien työaikapreferenssit eivät ole yhteneviä. Hakimin (esim. 1999, 2000) mukaan naiset – ja äidit – voidaan jakaa työaikapreferenssiensä mukaan kolmeen ryhmään: kotikeskeisiin, työkeskeisiin ja joustaviin. Hakimin oletuksen mukaan nämä kolme

ryhmää on löydettävissä useimmista länsimaista. Aikaisemmissa tutkimuksissa naisten ja äitien työaikapreferenssien on kuitenkin havaittu vaihtelevan myös maittain. Lisäksi erilaisten sosiodemografisten, perheeseen liittyvien tekijöiden sekä työtä ja perhettä koskevien asenteiden on havaittu olevan yhteydessä työaikapreferensseihin. (esim. Albrecht et al. 2000; Evans & Kelley 2001; Fagan 2003; Hakovirta & Salin 2006; McRae 2003 & Wel & Knijn 2006; Yerkes 2006). Vaikka työhön ja perheeseen liittyvien asenteiden yhteyttä äitien työaikapreferensseihin onkin tarkasteltu jonkin verran yksilötasolla, ei makrotason tekijöiden – kuten yhteiskunnassa vallitsevien naisia ja äitejä koskevien roolien – yhteyttä työaikapreferensseihin ole aiemmin tutkittu.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan äitien työaikapreferenssejä 21 Euroopan maassa. Äitien työaikapreferenssejä verrataan isien, lapsettomien naisten sekä lapsettomien miesten työaikapreferensseihin. Tutkimuksessa etsitään vastausta seuraaviin kysymyksiin: 1) Miten äitien työaikapreferenssit eroavat isien sekä lapsettomien naisten ja miesten työaikapreferensseistä? 2) Mitkä yksilötason tekijät selittävät äitien työaikapreferenssejä? 3) Selittävätkö yhteiskunnassa vallitsevat naisia ja äitejä koskevat roolit äitien työaikapreferenssejä? 4) Vaikuttaako isien työaikapreferensseihin samat tekijät kuin äitien työaikapreferensseihin? Aineistona tutkimuksessa käytetään European Social Survey dataa vuosilta 2004/2005. Tutkimusmenetelminä käytetään suoria jakaumia, yksisuuntaista varianssianalyysia sekä monitasomallitusta. Tämä tutkimus on osa väitöskirjatutkimusta, jossa tarkastellaan äitien työaikapreferenssejä sekä todellista työtilannetta Euroopassa.

Katri Siponen (Tampereen yliopisto) & Jouko Nätti (Tampereen yliopisto) ”Miksi olet määräaikaisessa työsuhteessa?” - Määräaikaisten työntekijöiden luokittuminen erilaisten motiivimittarien valossa

Määräaikaisten työntekijöiden erilaiset motiivit ovat tekijä, joka tulisi huomioida määräaikaisten työntekijöiden hyvinvointia koskevassa tutkimuksessa. Aiemmissa tutkimuksissa motiivia on tutkittu kyselyaineistoilla ja niissä motiivi on tarkoittanut – usein kysymistavasta riippumatta – määräaikaisten jakamista kahteen motiiviluokkaan, vapaaehtoisiin ja vastentahtoisiin määräaikaisiin. Tässä esityksessä vertaillaan, miten määräaikaiset työntekijät ryhmittyvät ”vapaaehtoisiksi” ja ”vastentahtoisiksi” määräaikaisiksi, kun käytetään erilaisia kyselyaineistossa olevia motiivimittareita. Tutkittavana on, vaikuttaako kysymistapa siihen, miten määräaikaiset työntekijät luokittuvat motiivin suhteen? Mitä esimerkiksi tapahtuu, jos kahden motiivimittarin

tiedot yhdistetään? Entä eroavatko motiivin perusteella ryhmitellyt määräaikaiset hyvinvointinsa osalta toisistaan?

Aineistona on yliopisto- ja sairaalahenkilöstölle tehty työhyvinvointikysely (N=3053) ja vastaajista noin 50 prosenttia on määräaikaisessa työsuhteessa. Motiivia on kysytty kahdella strukturoidulla kysymyksellä: 1) Miksi olet määräaikaisessa työsuhteessa? ja 2) Mikä olisi sinulle tällä hetkellä mieluisin työsuhdemuoto? Aineisto on kerätty osana Suomen Akatemian rahoittamaa Ovatko määräaikaiset työntekijät huono-osaisia? -hanketta, jonka tavoitteena on vertailla pysyvässä ja määräaikaisessa työssä olevien työntekijöiden psykologista ja sosiaalista hyvinvointia.

Tulosten perusteella on nähtävissä, miten paljon kysymyksen muoto vaikuttaa siihen, ketkä määrittyvät vapaaehtoisiksi ja ketkä vastentahtoisiksi määräaikaisiksi. Vaikka mittarien vivahde-erot eivät vaikuttaisikaan suurilla aineistoilla tehtyjen tilastoanalyysien tuloksiin, on kuitenkin tärkeää kiinnittää huomiota siihen, miltä pohjalta johonkin luokitukseen on päädytty ja millä nimellä mittarin antamaa tietoa nimitetään.

Niina Viitasalo (Tampereen yliopisto): Ikäsyrjintä ikääntyvien työntekijöiden työhyvinvoinnin haasteena

Yhteiskunnan taholla tavoitteena on ikääntyvien työntekijöiden työurien pidentäminen. Tavoitteen taustalla ovat väestön ikärakenteen muutos ja odotettavissa olevan eliniän kasvu, mitkä aiheuttavat huolta pidemmällä aikavälillä työvoiman saatavuudesta ja toisaalta eläkkeiden sekä sosiaali- ja terveydenhuollon rahoituksen riittävyydestä. Ikääntyvien työntekijöiden aikaisempaa pidempien työurien on katsottu helpottavan merkittävästi väestörakenteen muutoksesta aiheutuvia seurauksia. (Ks. esim. Virjo 2004, 1-5; Hallitusohjelma 2007; Hytti & Valaste 2009) Tarve työurien jatkamiselle on ilmeinen yhteiskunnan tasolta katsoen, mutta työpaikkatasolla ikääntyvien työssä jatkaminen voi olla haastavaa. Työ ja terveys Suomessa 2009 –tutkimuksen mukaan on viitteitä siitä, että eri-ikäisten epätasapuolinen kohtelu on aikaisempaa yleisempää (Perkiö-Mäkelä ym. 2009). Työolot työpaikoilla eivät aina ole ikääntyville eduksi ja työntekijät saattavat kohdata jopa suoranaista ikäsyrjintää, joka on selkeästi ristiriidassa asetetun pidempien työurien tavoitteen kanssa.

Tutkimukseni käsittelee työpaikalla esiintyvän ikääntymisestä johtuvan ikäsyrjinnän yleisyyttä ja ikäsyrjintään yhteydessä olevia tekijöitä. Aineistona käytän Tilastokeskuksen Työolotutkimusta vuodelta 2008 ja analyysimenetelminä ristiintaulukointeja ja logistista regressioanalyysia. Aineisto koostuu 4392 palkansaajasta, jotka ovat iältään 15–64-vuotiaita. Koska tutkimus liittyy ikääntymisestä johtuvaan ikäsyrjintään, rajaan aineiston yli 45-vuotiaisiin. Tällöin analyysissa on mukana 1993 palkansaajaa.

Ikääntyneiden työntekijöiden työllisyysasteet ovat taloudellisesta laskusuhdanteesta huolimatta melko korkealla tasolla (Tilastokeskus 2010). Väestön ikääntymisen seurauksena entistä useampi työntekijä kuuluu ikääntyneisiin työntekijöihin, joten ikäsyrjintä saattaa koskettaa siis melko suurta joukkoa. Tästä syystä on kiinnostava tutkia, miten yleisiä ikäsyrjintäkokemukset ovat nais- ja miespalkansaajilla. Millaiset tekijät ovat yhteydessä ikäsyrjintäkokemuksiin? Tarkasteltavia tekijöitä ovat muun muassa erilaiset sosioekonomiset taustatekijät, työhön ja työpaikantoimintaan liittyvät tekijät, kuten vaikuttamismahdollisuudet tai muutostilanteet. Työpaikalla esiintyvä ikäsyrjintä on omiaan heikentämään työilmapiiriä ja työhyvinvointia. Ikäsyrjintäilmiön tiedostamisen kautta on mahdollista kiinnittää entistä enemmän huomiota ikäsyrjivienkäytäntöjen vähentämiseen ja hyvinvoinnin lisäämiseen työpaikoilla.

Minna Ylikännö (Kela, tutkimusosasto) Naiset työn ja perheen välissä – 20 Euroopan maan vertailu naisten ajankäytön preferensseistä ja hoivavastuusta

Naisten perinteinen rooli perheenäitinä ja kodista huolehtijana näkyy yhä siinä, miten naisten on miehiä vaikeampaa yhdistää työ ja perhe-elämä. Vaikka yhteiskunnassa tuettaisiin kahden elättäjän mallia, nähdään naiset usein yhä ensisijaisesti äiteinä ja miehet perheen elättäjinä (ks. esim. Moen & Dempster-McClain 1987). Roolit ovat juurtuneet niin syvälle, että parhaimmatkaan pyrkimykset tasa-arvoisempaan yhteiskuntaan eivät ole johtaneet kuin ainoastaan roolien jonkinasteiseen heikentymiseen. Yhä 2000-luvulla osa miehistä ja myös naisista ajattelee, että miehen tehtävä on ansaita rahaa, kun taas naisen tehtävänä on huolehtia kodista ja perheestä. Mitä perinteisemmästä yhden elättäjän mallin maasta on kyse, sitä suurempia ovat näin ajattelevien miesten ja naisten osuudet. (Hakovirta 2006, 105.) Toisaalta naisilla on tänä päivänä pitkälti samanlaiset odotukset uraltaan kuin miehillä. Naisten osuus johtajista on Euroopassa kasvanut viime vuosina tasaisesti, vaikka se onkin yhä pieni (ILO 2004). Oletus, että äitien pitäisi kantaa päävastuu lasten ja kodin hoidosta, on erittäin voimakas (Crompton & Harris 1999, 146) ja sillä on merkittäviä vaikutuksia naisten ajankäyttöön. Kun

esimerkiksi lapsi sairastuu, on se usein äiti, joka jää kotiin hoitamaan lasta. Vaikka nainen haluaisikin tehdä työtä ja kantaa taloudellista vastuuta miehen rinnalla, perheen ja läheisten hoivatarve jää usein naisten harteille merkiten omista ajankäyttöpreferensseistä luopumista.

Tässä tutkimuksessa tarkastelleen naisten palkkatyön tekemisen preferenssejä ja tarkemmin sitä, joutuvatko he luopumaan työn tekemisestä hoivavastuista johtuen. Tutkimuksessa kysytään myös, onko tässä suhteessa eroa sukupuolten välillä. Aineistona tutkimuksessa käytetään European Social Surveyn (ESS) neljännen aallon kyselyaineistoa vuodelta 2008. Siinä vastaajilta kysyttiin, kuinka todennäköistä on, että seuraavien 12 kuukauden aikana heidän on tehtävä ansiotyötä vähemmän kuin haluaisivat, koska heidän on huolehdittava perheenjäsenistään tai sukulaisistaan? Mukana tutkimuksessa on 20 Euroopan maata. Maiden ja sukupuolten välisiä eroja tarkastellaan suorien jakaumien ja regressioanalyysin avulla.

Vanhenemisen tutkimus

Antti Karisto (Helsingin yliopisto) & **Tiina Tapanila** (Helsingin yliopisto)

Ryhmään sopivat esiteltäviksi tekeillä olevat tai juuri tehdyt tutkimukset, jotka tavalla tai toisella liittyvät väestön ikärakenteen muutokseen ja ikäpolitiikkaan, vanhenemiseen ja elämänkulkuun, vanhuuden ympäristöihin, ikääntyvien ihmisten elämäntyyleihin ja niin edelleen. Myös vanhenemisen tutkimuksen menetelmiin liittyvät esitykset ovat tervetulleita.

Sirpa Andersson (THL): Vanhat pariskunnat, toimijuus ja asuminen

Aikaisemmassa tutkimuksessani (Andersson 2007) tutkin vanhojen pariskuntien arkista elämää, joka jatkui kahdestaan kotona mahdollisuuksien mukaan entiseen mallin. He olivat olleet avioliitossa pitkään, 50 vuotta tai kauemminkin ja asuneet tutussa ympäristössä ja monessa tapauksessa jopa samassa asunnossa avioliiton alusta alkaen. Pariskunnat osallistuivat yhdessä haastatteluun, ja tämä yhteinen keskustelu antoi vaikutelman, että he tunsivat elävänsä täyttä elämää kotona. He olivat vanhoja ihmisiä, miehiä ja naisia, jotka olivat oman arkensa toimijoita. Vanheneminen tuo tullessaan muutoksia, joihin on sopeuduttava. Ikäihmiset tietävät tämän ja siksi he tavoittelevat jatkuvuutta siinä missä se on mahdollista.

Valmistumassa oleva artikkelini perustuu tämän tutkimuksen aineistoon: analysoin pariskuntien kanssa käymiäni keskusteluja, joissa he kertoivat käytännöllisistä neuvotteluistaan ja toimistaan kotona ja asumishistoriastaan. Näkökulmani on koetussa asumisessa (esim. Nygren ym. 2007). Koti on enemmän kuin asunto, siinä ovat läsnä tuttuus, muistot, ihmissuhteet ja toiminta. Koti on arvokas, ja tämän arvon säilyttämiseksi halutaan ponnistella edelleen.

Miksi asuminen on niin tärkeä neuvotteluteema? Mikä pareja motivoi pohtimaan ja tekemään ratkaisuja, jotta pärjätään kotona? Vanhan ihmisen toimijuus merkitsee, että hän tekee valintoja sen suhteen, mihin hän käyttää (hupenevia) voimiaan. Toimijuuden teorian mukaan valintoja tehdään sen mukaan, mikä on merkityksellistä ja toisaalta mikä mahdollista. Näkökulma korostaa ikäihmisen omien tavoitteiden, valintojen ja ratkaisujen osuutta. (Jyrkämä 2008.) Asuminen siinä kodissa, johon liittyy muistoja, tärkeäksi koettuja tehtäviä ja tutun ympäristön tuomaa turvallisuuden tunnetta, on vanhoille pariskunnille tärkeää. Mutta asumisen käytännölliset puutteet, palvelujen väheneminen ja sosiaalisten suhteiden vaikeutuminen asettavat rajoituksia ja jopa uhkaavat jatkuvuutta kotona.

Mirkka Danielsbacka (Helsingin yliopisto) & Antti Tanskanen (Helsingin yliopisto): Kenen lapsia isovanhemmat suosivat?

Käsittelemme esityksessä isovanhempien investointeja lastenlapsiinsa evoluutioteoreettisessa viitekehyksessä. Investoinnin muodoista tutkimme lastenhoitoa. Demografisista muutoksista johtuen isovanhemmuus on juuri nyt yhteiskuntatieteellisesti ehkä kiinnostavampaa kuin koskaan ja evoluutioteoreettinen lähestymistapa on viimein rantautumassa myös yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen.

William D. Hamiltonin sukulaisvalinnan teorian mukaan yksilölle on omien geenien säilymisen ja jatkuvuuden kannalta edullista tukea lähisukulaisensa lisääntymismenestystä oman välittömän lisääntymismenestyksensä kustannuksella, mikäli sukulaisille tuotettu geneettinen hyöty ylittää itselle aiheutuneet haitat. Hamiltonin sukulaisvalinnan teorian sekä Robert Triversin vanhemmuuden investointi -teorian mukaan isovanhemmille on geneettisessä mielessä edullista investoida omiin lapsiinsa ja lastenlapsiinsa.

Isyyden epävarmuuden vuoksi isovanhemmat eivät kuitenkaan ole keskenään tasa-arvoisessa asemassa, sillä toiset voivat olla varmempia biologisesta sukulaisuudesta lapsenlapseen kuin

toiset. Äidin äiti voi olla varma biologisesta sukulaisuudesta lapsenlapseensa, mutta äidin isä ei voi olla täysin varma sukulaisuudesta tyttäreensä eikä isän äiti poikansa sukulaisuudesta tämän lapseen. Epävarmimmassa asemassa on isän isä, joka ei voi olla varma omasta biologisesta sukulaisuudesta poikaansa eikä poikansa sukulaisuudesta tämän lapseen. Sen oletuksen perusteella, että isovanhemmat investoivat biologisesti varmempaan jälkeläiseen, muotoilemme neljä hypoteesia:

H1: Äidin äidit hoitavat lapsenlapsia eniten, äidin isät toiseksi eniten, isän äidit kolmanneksi eniten ja isän isät vähiten
H2: Äidin isät ja isän äidit hoitavat lapsenlapsia yhtä paljon, mikäli isän äideillä ei ole varmempaa investointikohdetta eli lapsenlapsia tyttären kautta
H3: Isoäidit hoitavat tyttärensä lapsia useammin kuin poikansa lapsia
H4: Isoisät hoitavat tyttärensä lapsia useammin kuin poikansa lapsia

Tarkastelemme hypoteeseja 13 Euroopan maata käsittävällä Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe -aineistolla ja analyysimme tukee kaikkia neljää hypoteesia. Päätämme esityksen pohdintaan siitä, miten evoluutioteoreettista ja sosiologista näkökulmaa olisi mahdollista yhdistää nyky-yhteiskuntia tutkittaessa.

Sakari Kainulainen (Diakonia-ammattikorkeakoulu): Vanhusten elämänlaatu Swasimaan maaseudulla

Diakonia-ammattikorkeakoulu on profiloitunut lähettämään opiskelijoitaan opiskelemaan ja harjoitteluihin kehittyviin maihin. Vuosittain toista sataa opiskelijaa on kolmen kuukauden vaihdoissa, ja näistä kymmeniä toteuttaa tämän keskeisimmissä kohdemaissa, Nepalissa ja Swasimaassa. Ns. integroidun mallin mukaisesti opiskelijoiden vaihto on osa kumppanikorkeakouluyhteistyötä, jonka tavoitteena on vahvistaa niin Diakin kuin partnerikorkeakoulunkin osaamista siten, että se koituu kohdemaan hyväksi. Keväällä 2010 pilotoitiin mallia Swasimaassa. Kahden viikon intensiivijakson aikana korkeakoulujen henkilökunta ja opiskelijat Suomesta, Swasimaasta ja Botswanasta toteuttivat empiirisen tutkimuksen. Mukana oli yhteensä noin 30 opiskelijaa ja 10 henkilökunnan edustajaa. Intensiivijakson teema, vanhusten elämäntilanne maaseudulla, nousi keskiöön Swasimaan yliopiston esityksestä.

Kahden viikon tutkimusjakson ensimmäisellä viikolla kuultiin kolmen maan näkökulmat vanhenemiseen ja heidän saamiinsa yhteiskunnallisiin tukiin ja palveluihin. Lisäksi kuultiin alustukset ihmisarvoa korostavasta arviointinäkökulmasta ja eettisistä kysymyksistä kehittyvissä maissa. Viikon keskellä paneuduttiin tiiviisti määrällisen tutkimuksen periaatteisiin ja erityisesti kyselylomakkeen laadintaan sekä haastattelutekniikoihin. Viikon lopussa opiskelijat laativat akateemisten ohjauksessa kyselylomakkeen, jota ennätettiin vielä testata ennen lopulliseen muotoon saattamista. Viikonlopun aikana kyselylomakkeet käännettiin englannista siswatiksi ja monistettiin. Lisäksi ostettiin ruokaa vietäväksi haastateltaville. UNISWA oli sopinut haastattelukohteet jo aiemmin. Haastattelut toteutettiin pareittain niin, että paikallinen opiskelija varmisti ymmärrettävyyden. Kolmessa päivässä opiskelijat haastattelivat 260 vanhusta neljän kyläpäällikön alueilta. Lisäksi noin 40 vanhusta haastateltiin focus group-tekniikalla. Kyselylomakkeet koodattiin, tarkistettiin ja tallennettiin toisen viikon lopulla niin, että koko aineiston suoria jakaumia tarkasteltiin yhteisesti kurssin lopuksi.

Kyselylomakkeessa oli neljä osiota, joilla kartoitettiin 49 kysymyksellä demografisten ja muiden ns. taustamuuttujien lisäksi hyvinvointia sosiaalisesta, terveydellisistä ja ympäristönäkökulmasta. Kysymykset noudattelivat suhteellisen selvästi suomalaisia vastaavia, mutta kulttuuri- ja kontekstisidonnaisia olivat mm. suoraan esitetyt kysymykset vanhusten seksuaalisesta hyväksikäytöstä tai pakottamisesta seksiin, heidän saamastaan kunnioituksesta, tyytyväisyydestä siihen että he ovat elossa sekä ruokaan ja juomaveteen liittyvät tarpeet. 251 lomaketta voitiin ottaa mukaan analyyseihin. Neljännes vastaajista oli miehiä ja kolme neljännestä naisia. Yli puolella vanhuksista oli seksuaalisen hyväksikäytön kokemuksia, ja noin puolet näin kokeneista ilmoitti siitä aiheutuneen heille vakavia seurauksia. Kuitenkin kolme neljästä vanhuksesta koki, että heitä arvostetaan. Kaksi kolmasosaa koki ainakin ajoittain yksinäisyyttä ja vajaa kuudennes jatkuvasti. Vajaa 60 prosenttia oli ehdottomasti sitä mieltä, että ovat iloisia ollessaan elossa, mutta noin joka kymmenes ei ollut asiasta iloinen. Neljä vanhusta kymmenestä ei saanut mielestään riittävästi ruokaa. ”Ei mikään” oli selvästi yleisin vastaus kysyttäessä seikkaa joka tuotti heille äskettäin iloa. Lasten käynnit ja vaatteiden tai rahan tuominen olivat tuottaneet yleisimmin iloa. Kysyttäessä asiaa, joka oli äskettäin tuottanut surua, nousivat esiin erityisesti läheisten kuolema tai omien lasten tuottama (muu) murhe, väkivalta, hyväksikäyttö, sekä nälkä ja kurjuus. Alustuksessa käydään läpi tutkimusprosessi ja keskeisiä tuloksia.

Kirsti Kuusterä (Aalto-yliopisto / BIT-tutkimuskeskus): Koti, laitos, hybridi. Ikääntyneiden asumisen vaihtoehtoja laitos-käsitteen valossa.

Laitostutkimuksen uranuurtajan Erving Goffmanin mukaan totaalisen laitoksen tekee erityisen mielenkiintoiseksi sen hybridi luonne. Laitos on samaan aikaan asumisyhteisö ja muodollinen organisaatio. Väitän, että kun suomalaisessa yhteiskunnassa laitoksia puretaan ja hoivaa siirretään kotiin tämä sama kaksoisluonne ja siihen liittyvä problematiikka siirtyvät koskemaan myös kotia. Tässä esityksessä pohdin kotia, laitosta ja näiden välimuotoja ikääntyneiden asumisen kontekstissa. Aiempaan tutkimuskirjallisuuteen pohjaten käsittelen niitä tekijöitä jotka hämärtävät kodin ja laitoksen välistä rajaa.

Esityksessäni tarkastelen kodin ja laitoksen käsitteitä sekä niiden rajapintoja. Kodin yleisten määritelmien lisäksi käsittelen kotia osana elämänkaarta. Laitoksia havainnoin niiden arkkityyppien, totaalisten instituutioiden, kautta. Lisäksi käsittelen laitosten muutoksia. Ikääntyneiden asumismuodot kattavat koko kirjon kodista laitokseen. Ikääntyneiden asumisen kontekstissa laitosasuminen on rajattu tarkoittamaan tiettyjä asumisen muotoja, mutta laitosmaisia piirteitä on mahdollista tunnistaa valtaosasta ikääntyneiden asumisratkaisuja. Toisaalta laitoksiin on tuotu kodinomaisia piirteitä. Pohdin myös kotiin tuotavien palveluiden muutosta ja sitä kautta laitosmaisuuden ulottumista koteihin. Puheenvuoron keskeisiä käsitteitä ovat koti, laitos ja laitosten purkaminen.

Puheenvuoro perustuu aiheetta käsittelevään kotimaiseen ja ulkomaiseen tutkimuskirjallisuuteen. Kyseessä on osa laajempaa ikääntyneiden asumista ja asumiseen liittyviä tukiverkostoja koskevaa väitöskirjatutkimustani, jota toteutan osana kuntasektorin ja Euroopan aluekehitysrahasto EAKR:n rahoittamaa palvelurakenteen kehityshanketta Palvelujärjestelmän rakennemuutos ja uudet toimintatavat (PARETO).

Elisa Pajunen (Helsingin yliopisto): Mitä on olla yksinäinen? Tutkimus ikääntyvien yksinäisyydestä

Tausta ja tavoite

Yksinäisyys on viime vuosina noussut yhdeksi puheenaiheeksi ikääntyvän väestön hyvinvoinnista keskusteltaessa. Huolta on kannettu muun muassa yksin asuvista ja huonokuntoisista vanhuksista, joilla on vähän sosiaalisia kontakteja. Tutkimuskohteena yksinäisyys on herättänyt kiinnostusta monilla eri tieteenaloilla ja sitä on tutkittu pääasiassa

määrällisin menetelmin. Tutkimus on tuottanut tietoa yksinäisyyden yhteyksistä erilaisiin demografisiin tekijöihin, sairauksiin, elämäntapahtumiin ja elämän asenteisiin.

Tekeillä olevassa pro gradu -tutkielmassani kiinnostukseni kohdistuu ennen kaikkea yksinäisyyden yksilöllisiin merkityksiin. Tutkimuskohteenani ovat noin seitsemän- ja kahdeksankymppiset päijäthämäläiset, joille yksinäisyys on arkipäivää. Olen kiinnostunut siitä, millaisissa tilanteissa ja miksi yksinäisyyttä koetaan ja mitä yksinäisyys ikääntyvän arjessa merkitsee. Tutkimuksessani etsin siis vastauksia siihen, *mitä on olla yksinäinen*.

Aineisto ja menetelmät

Tutkimuksessani on mukana sekä määrällisiä että laadullisia elementtejä. Aineistoina käytän kahta varsin erilaista, mutta samoja ihmisiä koskevaa aineistoa: Ikihyvä Päijät-Häme -seurantatutkimuksen kyselyaineistoa sekä keräämäni haastatteluaineistoa. Tutkimukseni pääosassa oleva haastatteluaineisto koostuu kymmenen yksinäisyyttä kokevan ikääntyvän haastattelusta. Haastatteluaineiston analyysissä hyödynnän temaattista lähestymistapaa. Sisällönanalyysin avulla etsin merkityksiä yksinäisyydelle ja hahmottelen kuvaa siitä, mitä on olla yksinäinen.

Alustavat tulokset

Yksinäisyyttä koetaan hyvin erilaisista syistä. Sen taustalla voi olla esimerkiksi heikentynyt toimintakyky, läheisen menetys, ystävän kaipuu, lapsettomuus tai ulkopuolisuuden tunne. Myös saman ihmisen kohdalla useat eri tekijät voivat kytkeytyä yhteen ja luoda yksinäisyyden tunteen. Ikääntyvän arjessa yksinäisyys ilmenee hetkittäisinä elämäntilanteeseen tai esimerkiksi vuodenaikaan liittyvinä kokemuksina tai varsin pysyvänä olotilana. Valtaosa haastateltavista on kokenut yksinäisyyttä vasta vanhemmiten tai yksinäisyyskokemukset ovat syventyneet iän myötä. Yksinäisyys ilmenee muun muassa kaipuuna, tarpeettomuuden ja juurettomuuden tunteena, alakuloisuutena, ahdistuksena ja levottomuutena. Osa haastateltavista uskoo yksinäisyyden olevan luonnollinen osa ikääntymistä ja tuntee tarpeen sopeutua siihen, vaikka yksinäisyyteen liitetyt merkitykset ovat kielteisiä. Toisenlaisista todellisuuksista haaveillaan joko tulevaisuuden odotusten tai menneisyyden muistojen kautta.

Minna Pietilä (Vanhustyön keskusliitto): Ikäihmisten mielenterveys: julkiset tavoitteet ja käytännöt

Vanhustyön keskusliiton kolmiosaisen MielenMuutos –tutkimus- ja kehittämishankkeen selvityksessä *Ikäihmisten mielenterveyttä koskevat julkiset käsitykset, tavoitteet ja käytännöt* tarkasteltiin

- Iäkkäiden ihmisten mielenterveyttä koskevia julkisia käsityksiä
- Ikäihmisiä koskevan mielenterveyspolitiikan tavoitteita
- Iäkkäiden ihmisten asemaa mielenterveyspalveluiden käytännöissä
- Mielenterveyspoliittisten tavoitteiden ja palvelukäytäntöjen välistä suhdetta ja ehtoja

Tutkimuksen aineistot koostuivat kansainvälisistä, kansallisista ja esimerkkikunnan mielenterveys- ja ikääntymispoliittisista tavoiteohjelmista, valtakunnallisen sanomalehden kirjoittelusta, kunnallisten toimijoiden haastatteluista sekä tilastoista. Teksteistä ja haastatteluista tehtiin temaattinen sisällönanalyysi. Tutkimuksessa muodostettiin kokonaiskäsitystä iäkkäiden ihmisten mielenterveysongelmien ehkäisyn ja hoidon sekä psyykkisen hyvinvoinnin edistämisen ehdoista ja mahdollisuuksista kuntatasolla. Mielenterveysongelmista tarkastelun keskiössä oli masennus, koska se katsotaan iäkkäiden ihmisten yleisimmäksi mielenterveysongelmaksi. Samalla dokumentoitiin ja analysoitiin MielenMuutos -masennusosahankkeen toimintaympäristöä ja sen muutoksia.

Julkiset tavoitteet ja käytännöt -selvityksen perusteella ikäihmisten mielenterveyskysymyksillä on keskeinen paikka kansainvälisessä mielenterveyspoliittisessa keskustelussa, ja suomalaisessakin keskustelussa paikka hahmottuu. Mielenterveyspoliittisissa kannanotoissa ikäihmisistä puhuttiin tärkeänä painopisteryhmänä. Sanomalehtikirjoittelussa ikäihmisistä puhuttaessa esille nousivat useimmiten kunnalliset asumispalvelut sekä fyysiset sairaudet ja toimintakyky. Julkisuudessa nykyisin paljon esillä oleva huoli psyykkisestä hyvinvoinnista kohdistuu siten pääasiassa nuorempiin ihmisiin. Mielenterveyspalveluissa ikäihmiset näyttävät sijoittuvan edelleen tukevasti marginaaliin, sillä käytännössä muut ikäryhmät menevät heidän ohitseen. Tässä lienee ainakin osittain kyse palveluiden riittämättömyydestä ylipäänsä.

Yhteiskunnassa julkilausutut hyvät mielenterveyspolitiikan tavoitteet eivät siten toteudu käytännössä riittävässä määrin iäkkäiden(kään) ihmisten osalta. Mielenterveyspoliittiset tavoitteet ikäihmisten psyykkisen hyvinvoinnin tukemisesta perustuvat tutkittuun tietoon ja

laajaan yhteisymmärrykseen, mutta käytännössä ikäihmisten mielenterveyspalveluita ei ole riittävästi saatavissa eikä mielenterveysosaaminen ole tarpeeksi kattavaa. Iäkkäiden ihmisten hyvän mielenterveystyön malleja perätään edelleen sosiaali- ja terveysministeriön mielenterveys- ja päihdesuunnitelmassa. Ikäihmisten(kin) psyykkistä hyvinvointia ja osallisuutta voidaan edistää, samoin kuin mielenterveyden ongelmia ja syrjäytymistä ehkäistä monin keinoin. Niitä ovat esimerkiksi sosiaalisen osallistumisen ja liikunnan mahdollistaminen kunnan tai järjestöjen ryhmätoiminnassa. Vaikuttavia mielenterveysongelmien hoitomuotoja on lääkkeistä erilaisiin terapioihin. Näiden mahdollisuuksien hyödyntämisen ehtoja ovat yhtäläisen ihmisarvon tunnustaminen kaikkina ikäkausina, ikäihmisten mielenterveysongelmien monimutkaisuutta koskevien virhekäsitysten oikaiseminen, yhtäläinen oikeus palveluihin, yhteistyön kehittäminen sekä iäkkäiden ihmisten mielenterveystyön kehittämisen näkeminen investointina tulevaisuuteen. Yhtäältä tarvitaan muutosta ikäihmisiä vähätteleviin asenteisiin ja toisaalta panostusta palvelujärjestelmän osaamiseen ja yhteistyöhön myös poliittisin päätöksin.

Anu Ritsilä (Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia), Heikki Heinonen (THL), Pasi Töyli (Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia) & Raisa Valve (Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia): Toimintamalli ikääntyneiden toimintakyvyn arviointiin ja edistämiseen yhteistyössä julkisen ja kolmannen sektorin kanssa

Tausta

Toimintakyvyn alenemisen riskitekijöiden varhaisella tunnistamisella ja onnistuneella hoitoonohjauksella voidaan ehkäistä toimintakyvyttömyyttä ja hidastaa merkittävästi sairauksien etenemistä ja puhkeamista ja samalla vähentää hoidon aiheuttamia kustannuksia. Ikääntyneiden hoitoon suhtaudutaan kuitenkin terveydenhuollossa reaktiivisesti ja epäsystemaattisesti. Osasyynä voi olla, että ikääntyneiden terveysongelmia pidetään edelleen väistämättömänä ja luonnollisena vanhenemisen kulkuna. Vasta viime vuosina on herätty siihen, että vanhenemisen fysiologia ei väistämättä johda heikkoon toimintakykyyn, vaan elintavoilla ja sosiaalisilla tekijöillä on suuri merkitys ikääntyneidenkin toimintakyvyn säilymisen kannalta. Terveyden edistämisellä – liikunnalla, terveellisellä ravitsemuksella ja yhteisöön kuulumisen avulla - voidaan merkittävästi vaikuttaa ikääntyneiden hyvinvointiin ja toimintakykyyn. Suomesta puuttuu sektorit ylittävä systemaattinen malli toimintakyvyn menettämisen riskissä olevien henkilöiden tunnistamiseen, ohjaukseen ja seurantaan. Ikihyvä Päijät-Häme -tutkimus- ja kehittämishankkeessa kehitetään ja testataan tällaista mallia yhdessä perusterveydenhuollon ja järjestöjen kanssa.

Tavoitteet

Systeemitasolla tavoitteena on kehittää ja juurruttaa olemassa oleviin rakenteisiin ennalta ehkäisevä seutukunnallinen toimintamalli ikääntyvien toimintakyvyn arviointiin, edistämiseen ja seurantaan yhteistyössä julkisen ja kolmannen sektorin kanssa. Yksilötasolla tavoitteena on parantaa fyysistä suorituskykyä, ravitsemusta ja vahvistaa sosiaalista verkostoa

Menetelmät

Toiminnan lähtökohtana on terveyskeskuksissa (Lahti, Pukkila ja Sysmä) tehtävä toimintakyvyn laaja-alainen mittaus ja tietojen kirjaaminen henkilön terveystietoihin. Toiminnan vaikutusten arvioimiseksi hankkeeseen osallistuvat henkilöt (tavoite n=300) jaetaan interventioryhmään ja informaatioryhmään. Interventioryhmien toiminta sisältää sekä ohjattua tasapaino- ja voimaharjoittelua että sosiaalisen toimintakyvyn ja terveellisen ravitsemuksen tukemista yhdistyneenä suunnitelmalliseen ja tavoitteelliseen toimintaan. Ryhmät kokoontuvat 12 viikon ajan kaksi kertaa viikossa.

Alustavia havaintoja: I-vaiheessa tutkimukseen osallistui 45 henkilöä (miehiä 11, naisia 34), osallistujien keski-ikä oli 79 vuotta, ryhmäinterventioon osallistui 26 henkilöä ja informaatioryhmään 18 henkilöä. Pitkäaikainen toimintakykyä haittaava sairaus oli 60%:lla, puolet vastaajista tarvitsee nykyistä enemmän apua ja tukea elämäntilanteessaan, 58%:lla on ongelmia ruokakassin kantamisessa, 75%:lla kokee rajoituksia kävellä 2 km.

Intervention vaikutuksia: 3 kk:n ensimmäisessä seurantamittauksessa interventioryhmäläiset ilmaisivat kokevansa vähemmän kipuja kuin ennen interventiota. Itse raportoitu fyysinen kunto koetaan paremmaksi intervention jälkeen ja interventioryhmässä on tapahtunut merkittävää liikunta-aktiivisuuden lisääntymistä. Ryhmäläiset raportoivat merkittävästi vähemmän rajoituksia eräissä päivittäisissä toimissa (ruokakassin kantaminen ja portaiden ylösnousu). Emotionaalinen hyvinvointi oli lisääntynyt interventioryhmäläisillä, sosiaalisen verkoston suhteen ei ole tapahtunut käytetyillä mittareilla havaittavia muutoksia interventioryhmässä.

Liina Sointu (Tampereen yliopisto): Tutkimassa kotia hoivan tilana: metodologisia ja tutkimuseettisiä pohdintoja

Pohdin esityksessäni väitöskirjatutkimukseni aineistonkeruuprosessiin liittyviä metodologisia ja tutkimuseettisiä ulottuvuuksia. Tutkimukseni tavoitteena on pyrkiä ymmärtämään kotia hoivan tilana puolisolleen hoivaa antavien ja puolisoltaan hoivaa saavien vanhojen ihmisten kokemuksissa. Olen kiinnostunut tilallisuudesta ja tiloista, sillä erilaiset arkipäiväiset tilat on olennainen osa ihmisten elämää ja hyvinvointia. Tutkimukseni on sosiaalipoliittista vanhenemisen ja hoivan tutkimusta, joka pyrkii ymmärtämään ja käsitteellistämään vanhojen ihmisten keskinäistä hoivaa uudenlaisessa sosiaalipoliittisessa, omaishoivaa korostavassa kontekstissa.

Tutkimuksen aineistonkeruu on alkanut toukokuussa 2010. Tapani tehdä tutkimusta muistuttaa etnografiaa, vaikka se ei sisällä jatkuvaa pitkäkestoista kentällä olemista ja (osallistuvaa) havainnointia. Yhtäläisyys etnografiaan syntyy pikemminkin tutkimusprosessin luonteesta ja omasta osuudestani tutkijana, joka poikkeaa niin sanotusta tavallisesta haastatteluja aineistonaan käyttämästä tutkimuksesta. Hahmotan tutkimukseni ja sen aineistonkeruun prosessina, jossa opin koko ajan lisää tutkimuskohteestani, ja oppimisen myötä suuntaan ja rajaan tutkimustani.

Käytännössä aineistonkeruu tapahtuu siten, että tapaan jokaisen osallistujan useamman kerran viettäen aikaa heidän kotonaan keskustellen ja haastatellen. Kaikkia tapaamisia en nauhoita, sen sijaan pidän kenttäpäiväkirjaa. Osallistujat myös ottavat valokuvia kodistaan ja muista heille merkityksellisistä paikoista ja näitä valokuvia hyödynnetään haastattelussa virikkeenä (’photo elicitation’ -menetelmä). Tämäntyyppinen aineistonkeruuprosessi vaatii tutkimukseen osallistuvilta ihmisiltä kokonaisvaltaisempaa osallistumista kuin esimerkiksi vain yhden kerran tehtävät haastattelut. Esityksessäni keskitynkin erityisesti perustelemaan ja pohtimaan valokuvien käyttöä tutkimukseen soveltuvan aineiston tuottamisessa. Pohdin myös tutkimuseettisiä ulottuvuuksia, joita liittyy tällaiseen varsin kokonaisvaltaista osallistumista edellyttävään aineistonkeruuseen tutkimukseen osallistujien kannalta.

Silva Tedre (Itä-Suomen yliopisto): Kulkeminen elämäntapaa puitteistavana arkielämän ja hoivan rakenteena. Tapausesimerkkinä harvaan asutun maaseudun eläkeikäiset.
Esitys on osa erilaisten eläkeikäisten elämäntapavalintoja ja -mahdollisuuksia harvaan asutussa maaseutuympäristössä jäsentävää tutkimusta (YTR rahoitus), josta tähän mennessä on julkaistu yksi artikkeli. (Tedre ja Pulkkinen: Vanhuksen paikka maaseudulla. Vanhustyönjohtajien näkemyksiä. Maaseudun uusi aika 1/2010)

Tutkimuksessa asuminen paikoissa ymmärretään elämäntavan elementtinä ja asunnot arkielämän ytiminä. Myös hoiva ymmärretään arkielämän ulottuvuutena. Sen epävirallinen ja virallinen organisointi henkilökohtaisella, paikallisella ja kunnallisella tasolla kaikki määrittävät elämäntapavalintoja – ja mahdollisuuksia. Kaikki harvaan asutun maaseudun asumisjärjestelyt (myös hoivakodit ja laitokset) ymmärretään ensisijaisesti asuntoina. ”Kakkosasuminen” on rajattu pois.

Työryhmäesityksessä tarkastelen harvaan asuttua maaseutua eläkeläisasukkaiden kulkemisen ympäristönä. Maaseutuasuminen rakentuu enenevästi odotukselle yksityisauton omistamisesta. Asukkaan käytettävissä olevat kulkuvaihtoehdot määrittelevät elämäntapaa ja asumismahdollisuuksia ikää enemmän. Analyysin käsitteitä ovat arkielämän rakenteet, kulkeminen, kulkuhorisontti, kulkupositiot ja kävelykykyetäisyys. Kysyn miten erilaiset kulkupositiot ja kulkemiseen liittyvät hoivaratkaisut puitteistavat asumista ja jokapäiväistä elämää.

Henkilökohtainen suhde autoon ja autoiluun samoin henkilökohtainen toimintakyky suhteessa fyysiseen ympäristöön ja sosiaaliseen yhteisöön, muta myös palveluiden organisointi mahdollistaa ja rajaa maaseudulla asumista ja elämäntapaa liikkumisen ja kulkemisen kysymyksinä. Maaseutu on asuinympäristö, muttei mahdollisuuksiltaan sama kaikille edes yhdessä paikassa. Sosiaalisten verkostojen merkitys on kunnallisten kuljetusjärjestelyjen ohella keskeinen autottoman elämäntavan ja asumisen kannalta.

Yhteiskunnallinen yrittäjyys – ratkaisuja syrjäytymiseen ja työllistymiseen

Ari Nieminen (Diakonia-ammattikorkeakoulu) & **Harri Kostilainen** (Diakonia-ammattikorkeakoulu)

Yhteiskunnallisessa yrittäjyydessä omistaudutaan yhteiskunnallisten tai yhteisöllisten tavoitteiden toteuttamiseen. Yhteiskunnalliset yritykset investoivat voittonsa tai ylijäämänsä näiden tavoitteiden hyväksi. Yhteiskunnallinen yritystoiminta yhdistää yksityissektorin liiketoimintataidot vahvaan yhteiskunnalliseen tehtävään. Yhteiskunnalliset yritykset voivat olla merkittäviä sosiaalisten innovaatioiden lähteitä ja tuottajia yhdistäessään monipuolisesti erilaista osaamista ja voimavaroja.

Syrjäytyneiden ihmisryhmien työelämäosallisuuden edistäminen on alusta alkaen ollut yhteiskunnallisten yritysten päätoiminta-alueita. Näihin yrityksiin on kohdistettu runsaasti poliittista huomiota viimeisen kymmenen vuoden aikana. Erityisesti Euroopan sosiaalirahasto on ollut merkittävä tekijä työelämään integroivien yhteiskunnallisten yritysten kehittämisessä. Useissa maissa luotiin 2000-luvulla yhteiskunnallisten yritysten ohjelmia, lakeja ja säätelyä (Suomessa laki sosiaalisista yrityksistä).

Työryhmään toivotetaan tervetulleiksi kaikki esitykset, jotka käsittelevät yhteiskunnallisen yrittäjyyden sosiaalipoliittisia rooleja eri näkökulmista. Esitykset voivat myös tarkastella yhteiskunnallisen yrittäjyyden merkitystä hyvinvointivaltion kehityksen kannalta.

Eeva Houtbeckers: Yhteiskunnallinen yrittäjyys Suomessa: Millaisia ongelmia se ratkaisee?
Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää miten uusi, vaihtoehtoinen taloudellisen toiminnan muoto, yhteiskunnallinen yritys Suomessa toimii ja millaisia odotettuja vaikutuksia ilmiöllä on ympäristöön ja yhteiskuntaan. Eri puheenvuoroissa peräänkuulutetaan vaihtoehtoisia tapoja ottaa huomioon taloudellisen toiminnan vaikutukset luonnonympäristöön sekä yhteiskuntaan. Samalla Suomessa on vilkastunut kansainvälisen tapaan keskustelu ilmiöstä nimeltä yhteiskunnallinen yrittäjyys, joka vastaa liiketoiminnan keinoin yhteiskunnallisiin ja ympäristöongelmiin. Suomessa yhteiskunnallisista yrityksistä ja yrittäjyydestä on vielä vähän akateemista tutkimusta, mutta joitakin selvityksiä on jo laadittu. Suomessa yhteiskunnallisen yrittäjyyden vahvistamisen ajatellaan tuovan merkittäviä positiivisia vaikutuksia hyvinvointiyhteiskunnan turvaamiseen jatkossa. Uusi toimintatapa voi olla osaratkaisu nyky-yhteiskunnan ongelmiin, kuten julkisten palveluiden rahoittamiseen. Kansainvälisessä

keskustelussa yhteiskunnallinen yrittäjyys nähdään tämän lisäksi varteenotettavana kestävänä sijoituskohteena.

Yhteiskunnallista yrittäjyyttä on kansainvälisesti tutkittu 1990-luvulta alkaen, mutta Suomessa laaja-alaisempi tutkimustyö on vasta käynnistymässä yhdessä julkisen keskustelun kanssa. Suomessa kehitykseen on vaikuttanut laki sosiaalisista yrityksistä, joiden työvoimasta vähintään 30 prosenttia tulee olla vajaakuntoisia tai pitkäaikaistyöttömiä. Nyt keskustelu sekä tutkimus ovat laajenemassa kansainvälisen tapaan koskemaan myös muunlaisia yhteiskunnallisia päämääriä koskevaa yhteiskunnallista yrittäjyyttä. Eri tahojen kiinnostus yhteiskunnallista yrittäjyyttä kohtaan on jatkuvassa kasvussa. Yhteiskunnallista yrittäjyyttä voi ryhmitellä toimialajaottelun sijasta sen mukaan millaisiin ongelmiin yhteiskunnalliset yrittäjät ja yritykset pyrkivät vastaamaan. Tämä jaottelu on osa väitöskirjatutkimustani. Kuitenkin jaottelun laatiminen edellyttää ilmiön määritelmää, sillä eri määritelmät rajaavat tai sisällyttävät erilaista toimintaa. Esimerkiksi yhteiskunnallisen yrittäjyyden prosessiin keskittyvä määritelmä voi rajata pois toimintaa, jossa painotus on prosessin sijaan lopputuloksella. Yhteiskunnallisen yrittäjyyden määritelmiä on monia, ja niiden perusteella on mahdollista luoda määritelmäjoukkoja. Esityksessäni annan työkaluja sille, miten yhteiskunnallista yrittäjyyttä voi määritellä ja miten toimintaa voi luokitella. Lisäksi annan esimerkkejä siitä, millaisia suomalaista organisaatioita kuuluu eri luokkiin. Esityksen avulla teen näkyväksi sen, miten yhteiskunnallista yrittäjyyttä voidaan tarkastella eri lähtökohdista. Esimerkiksi työelämäosallistuminen on yksi näkökulma, jota kaikissa lähtökohdissa ei ole huomioitu. Teoreettinen taustani on organisaatiotutkimuksessa. Esitykseni nojaa kansainväliseen yhteiskunnallisen yrittäjyyden tutkimukseen sekä havaintoihini yhteiskunnallisesta yrittäjyydestä Suomessa.

Harri Kostilainen: Understanding social value of social enterprises – Case: Social services provision in Finland

I am analyzing social enterprises in the context of renewal of Finnish welfare state. The aim of the study is to understand better what social value creation processes of social enterprises are. The analytical aim of the article is related to recognizing the measurement of critical factors of performance and effectiveness of social enterprises. The research is conducted as a qualitative case study.

The research questions will be examined in relation how social enterprises are:

- delivering actual services

- achieving social outcomes
- maintaining trust and legitimacy of the agency´

How SE´s are organizing

- External accountability
- Internal management
- Assest SI

The research methods include activity analysis and interviews.

The theoretical context is based on the measurement of social impacts as well as performance measurement literature as well as literature on intangible assets.

The results can be made use of when clarified how well the creation of social impacts and benefits will succeed. The organizations, which are able to measure social impacts in a credible way, would also be able to prove the effectiveness and benefits of their activity both at economical and also other points of view to their stakeholders, investors and ultimately to the whole society. The comparability of the results will also improve.

Harri Kostilainen (Diakonia-ammattikorkeakoulu) & Jari Karjalainen: Living labs as a mechanism for social innovations – a comparative view for user driven models

Research of innovations has cultivated new approaches and forms to advance innovations. New approaches of innovation have challenged established approaches in constantly changing operational environment. The traditional linear development model is a shift from a more versatile and user-driven models, such as the Living Lab's and Business and Innovation Parks. The above mentioned innovation practices are intended to apply as well to social innovation. Social enterprises have been rising societal and to academic and scientific debate around the world. Social enterprises are devoting social objectives and are investing their profits or surpluses of those goals. Social enterprises combine the business skills of the private sector a strong social mission. Social enterprises can be sources of social innovation and they might have important role delivering public services by connecting a variety of different skills and resources. There has been a lot of political attention towards social enterprises and social economy during the last decades. During the last decades in many countries have been launched social enterprise programs, laws and regulation. Increasingly attention is paid towards innovation potential of these organizations.

Majority of traditional innovation models are based on the development of technology and commercial products. We do not know much about applicability of these models for social innovations. Our research is a comparative empirical case study, which examines two cases of cultivate social innovation. The first case is Finnish living lab concept for social enterprises and the second is social innovation laboratory in Basque country. The aim of the research is to:

1. to identify the practical social innovations that the appropriate mechanisms has made possible.
2. to understand the conditions which enable social innovations in two models.
3. to analyze different theoretical assumptions of innovation models and assets assumptions feasibility for social innovation. The results of our research will increase understanding of the applicability of new approaches for advancing social innovations.

Ari Nieminen (Diakonia-ammattikorkeakoulu) & Harri Kostilainen (Diakonia-ammattikorkeakoulu): Välityömarkkinat vai yhteiskunnallinen yritystoiminta? Alankomaiden, Tanskan ja Suomen vertailua

Esityksen tavoitteena on tarkastella kriittisesti suomalaista välityömarkkinoihin perustuvaa työllistämisen mallia. Näyttää siltä, että Alankomaissa ja Tanskassa on kyetty työllistämään heikossa työmarkkina asemassa olevia paremmin kuin Suomessa. Suomessa työllistämistä on suunnattu vahvasti järjestöjen kautta tapahtuvaan palkkatukia hyödyntävään työllistämistoimintaan. Tämän mallin ongelmana on se, että työllistettävät jäävät usein välityömarkkinoiden piiriin. Alankomaissa ja Tanskassa työllistytään yksityiselle tai julkiselle sektorille, eikä erityistä välityömarkkinoiden kategoriaa ole luotu. Alankomaissa ja Tanskassa toimii pääasiassa julkisen työnvälitystoiminnan rinnalla ja kumppanina yhteiskunnallisiksi yrityksiksi ymmärrettäviä toimijoita, joilla on selkeä tavoite ja tehtävä työelämään integraatiossa ja paikallisessa sosiaalityössä.

Ympäristösosiaalipolitiikka

Tuuli Hirvilammi (Kela) & **Ilmo Massa** (Helsingin yliopisto)

Globaalit ympäristöongelmat ovat suuri haaste sekä sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikan tutkimukselle että käytännön politiikalle. Ilmaston lämpeneminen, energiatalouden epävarmuus ja monien, globaalin talouden kannalta tärkeiden luonnonvarojen ylikulutus ovat riskejä, joiden vaikutuksia käsitellään yhä enemmän myös yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. 1970-luvun lopulta alkaen on yhteiskuntatieteissä puhuttu ekologisen paradigman muutoksesta. Tämä muutos näkyy myös sosiaalipolitiikan tutkimuksessa, jolloin voidaan käyttää käsitettä ympäristösosiaalipolitiikka. Sosiaalipolitiikan ja ympäristökysymykset yhdistävä ympäristösosiaalipoliittinen tutkimus tuo esiin hyvinvoinnin tavoittelun ekologisia reunaehtoja.

Ympäristösosiaalipolitiikasta virittyy lukuisia koko sosiaalipolitiikan tutkimusalaa läpäiseviä tutkimuskysymyksiä. Monet näistä ovat tieteidenvälisiä. Mitä voisi olla kestävä hyvinvointi ja kestävä sosiaalipolitiikka? Miten turvata eri väestöryhmien oikeudenmukaisuus ympäristöpolitiikassa? Miten ympäristönäkökulman huomioiminen haastaa nykyisen hyvinvointivaltion käytäntöjä? Millaisilla hallinnan tai ohjauksen keinoilla voidaan päästä kestävämpään yhteiskuntaan?

Ryhmään toivotaan esityksiä, joissa yhdistetään sosiaalipoliittisten – ja ympäristökysymysten tarkastelua.

Marjatta Bardy (THL) ja Sanna Parrukoski (THL): Murtaako ilmastonmuutos hyvinvointimallimme tabut?

Hyvinvointimallimme *taustatabuksi* on nimetty vääristynyt luontosuhde. Sen *ydintabuksi* keskusteluun on nostettu talouden ja kulutuksen jatkuvan kasvutavoitteen itsestäänselvyys. Siitä puolestaan on seurannut koko joukko oheistabuja, kuten aineellisen vaurauden ylikorostuminen ja eriarvoisuuden kasvu. Sen lisäksi *oheistabuihin* on luettu lyhentynyt ajantaju sekä kauppiasmoraalin ja huolenpitomoraalin epätasapaino. Tällaiseen tabujen ryppääseen päädytään toimittamassamme raportissa "Hyvinvointi ilmastonmuutoksen oloissa? Keskustelunavauksia tulevaisuusvaliokunnalle. (2010). Raportti liittyy valiokunnassa työstettävään teemaan hyvinvointimallimme tabuista ja mustista aukoista.

Raportissa ehdotetaan laaja-alaisen strategian tekemistä ekologiseen hyvinvointivaltioon siirtymiseksi. Uudistuksia tarvitaan paitsi energiatuotannossa ja elinkeinorakenteessa myös elämäntavoissa. On löydettävä ympäristö- ja hyvinvointipolitiikan yhteiset juuret, jotka ulottuvat ymmärrykseen siitä, ettei ole ekologisesta perustasta irrallista hyvinvointia. Työryhmässä tarkoituksemme on pohtia tarkemmin emt. strategian tekemisen tapoja, paikkoja ja elementtejä.

Tuula Helne (Kela) & Tuuli Hirvilammi (Kela) & Markku Laatu (Kela) Sosiaalipolitiikka – altavastaajasta planeetan pelastajaksi?

Suomalaisessa hyvinvointivaltioon liittyvässä keskustelussa ei toistaiseksi ole juuri nähty sosiaalisten ja ekologisten kysymysten yhteen kietoutumista. Esimerkiksi ilmastonmuutoksen hyvinvointivaikutusten pohtimisessa sosiaalipolitiikka on vasta alkutaipaleellaan. Vielä vähemmälle huomiolle on jäänyt, että sosiaalipolitiikan peruspyrkimyksellä, ihmisten tarpeiden tyydyttämisellä, on ympäristövaikutuksensa – etenkin silloin kun tarpeiden tyydyttämisen katsotaan edellyttävän elintason kohottamista ja talouskasvua. Sivuun on jäänyt myös se, että kestävyyden tavoittelu ei ole välttämättä oikeudenmukaista, varsinkaan jos uudelleenjakoa tavoiteltaessa ei kysytä, miten varat alun perin syntyivät. Jos ympäristöongelmat, rajalliset luonnonvarat ja globaali eriarvoisuus otetaan vakavasti, sosiaalipolitiikka tulisi ymmärtää toisin kuin nykyisin. Ekologisen näkökulman omaksunut sosiaalipolitiikka ei edistä vain sosiaalisia vaan myös ekologiseen kestävyyteen liittyviä tavoitteita.

Sosiaalipolitiikan lopullisena tavoitteena on turvata hyvinvoinnin edellytykset koko maapallon väestölle myös tulevien sukupolvien hyvinvoinnin edellytyksistä huolehtien. Tämän edistämiseksi suomalaisessa hyvinvointivaltiossakin tulee arvioida uudelleen sekä hyvinvoinnin käsite että hyvinvoinnin tuottamisen tavat. Keskeistä on irrottaa sosiaalipoliittiset käytännöt ekologisesti kestämättömästä kasvumallista. Tarvitsemme sosiaalipolitiikkaa, jossa tunnistetaan ekologisesti kestävät kasvun rajat ja turvataan sosiaalisesti kestävä resurssien uudelleenjako.

Esityksessämme ja sen pohjana olevassa artikkelissa tarkastelemme ekologisen kriisiytymiskehityksen perustekijöitä, niiden syitä ja sosiaalisia vaikutuksia. Tarkastelemme myös sitä, miksi ja miten hyvinvointivaltiossa on koettu mahdolliseksi ulkoistaa ekologiset kysymykset. Pyrittyämme osoittamaan tähänastisen kehityksen umpikujan siirrymme hahmottelemaan toisenlaisen sosiaalipolitiikan periaatteita, suuntaviivoja ja käytäntöjä – uskoen, että hyvinvointia turvaavalle *sosiaali*politiikalle on suurempi tilaus kuin koskaan.

Mikko Jalas (Department of Marketing and Management Helsinki School of Economics, Helsinki, Finland): Debating the proper pace of life: an analysis of sustainable consumption policy processes at national and municipal levels

Time, harriedness and various time-related strategies of slowing down the pace of life have been frequently introduced as critical standpoints in the literature on sustainable consumption. However, the pace of life had received relatively little attention in the official policy documents on sustainable consumption. Slow living and wealth-in-time appear as promising and catchy slogans that nevertheless leave little or no marks on environmental policy as it unfolds. This paper focuses on the two policy processes of the Local Agenda 21 process in Helsinki and the Finnish National Committee on Sustainable Consumption. It seeks to understand how expertise and lay understandings about the pace of life are constituted, and to account for how these themes are introduced, debated and marginalised in policy formulation.

Ilmo Massa (Helsingin yliopisto): Yhteiskuntatieteiden ekologinen paradigmakritiikki toisen maailmansodan jälkeen

Tarkastelen esityksessä yhteiskuntatieteiden ekologista paradigmakritiikkiä taloustieteessä, politiikan tutkimuksessa, sosiaalipolitiikassa, sosiologiassa, historiantutkimuksessa ja antropologiassa toisen maailmansodan jälkeen. Esitys on subjektiivinen, virittäväksi tarkoitettu katsaus tähän rannattomaan ja tieteidenväliseen aihepiiriin. Perusaineistonani käytän niitä aatehistoriallisesti virittyneitä tutkimuksia, joissa ympäristösyihin vedoten on vaadittu joko paradigmojen muutosta tai merkittävää muutosta yhteiskuntatieteissä.

Teoreettisesti esitys pohjautuu yhdysvaltalaisen tieteenfilosofi Thomas Kuhnin (1962) esittämään paradigman käsitteeseen teoksessa The *Structure of Scientific Revolutions*. Hän määritteli paradigman tietyllä tieteenalalla oikeana pidetyksi, yleisesti hyväksytyksi ja auktoriteetin asemassa olevaksi teoriaksi tai viitekehykseksi. Ekologisen paradigmakritiikin viesti yhteiskuntatieteille on itsestään selvä ja jopa banaali: ihmisen kulttuuri ja luonto eivät ole erillisiä kuten joko tietoisesti tai vielä useammin tiedostamatta on ajateltu, vaan lujasti kietoutuneita toisiinsa. Tämän sanoman seuraukset yhteiskuntatutkimukselle johtavat kuitenkin varsin monimutkaisiin aatehistoriallisiin ja tutkimuspoliittisiin tarkasteluihin. Kaikkiaan kognitiiviset eväät eräiden yhteiskuntatieteiden alojen ekologiseen paradigmamuutokseen ovat koossa. Institutionaalisesti ”ympäristö” on kuitenkin edelleen yhteiskuntatieteiden marginaalissa, kuten muun muassa ympäristösosiaalipolitiikkaa koskevan tutkimuksen historia

osoittaa. Ympäristökysymysten yhteiskunnallistuminen on kuitenkin selvästi uudistanut yhteiskuntatieteitä ja käynnistänyt empiiristen ympäristötutkimusten tulvan. Myös yhteiskuntatieteiden teoreettinen perintö on joutunut kriittisen arvioinnin kohteena. Klassikoita arvioidaan nyt ympäristökritiikin valossa ja luodaan myös aivan uusia teorioita.

Paula Saikkonen (Helsingin yliopisto): Paikallinen ympäristöongelma ja ympäristösosiaalipolitiikka

Saastuminen on suora seuraus teollistumisesta. Historiallisesti teollistuminen voidaan nähdä taloudellisen kasvun keskeisenä tekijänä ja siten hyvinvoinnin tuottajana. Saastuminen on mahdollista tulkita tuotetun hyvinvoinnin kääntöpuolena, haitakkeena. Saastumisen aiheuttamat riskit kohdentuvat yleensä pienemmälle väestönosalle kuin taloudellinen hyöty toiminnasta, joka saastumista aiheuttaa. Tekeillä olevassa väitöskirjan artikkelissa saastunut maaperä edustaa paikallista ympäristöongelmaa ja -riskiä. Ortwin Rennin riskikehyksen tuella kuvaan saastuneen maaperän riskinä ja sitä, miten riskiä häivytetään tai miten se piiloutuu kuntapäätöksenteossa. Väitöskirja on laadullinen tapaustutkimus Helsingistä. Saastunut maaperä muodostuu ympäristöongelmaksi Helsingin kaupungin hallinnossa 1990-luvun alkupuolella. Viitteitä ympäristöongelmasta on olemassa jo 1980-luvulla, mutta kaupungin ylimmissä päättävissä elimissä saastuneesta maaperästä ei puhuta ympäristöongelmana. Saastuneen maaperän ongelma näyttäisi katoavan vuoden 2005 jälkeen. Nykyiset isoimmat rakennushankkeet Helsingissä kohdistuvat saastuneelle tai mahdollisesti saastuneille alueille. Saastuneen maaperän riskienhallinta kuntapäätöksenteossa on sosiaalipoliittisesti olennainen kysymys, koska epätasa-arvoinen pääsy poliittiseen päätöksentekoon saattaa johtaa epätasa-arvoiseen riskien jakamiseen yhteiskunnassa. Esityksessä kuvaan maaperän saastumisen paikallisena ympäristöongelmana ja -riskinä Ortwin Rennin riskiviitekehyksessä. Sen jälkeen pohdin ympäristöongelman suhdetta ympäristösosiaalipolitiikkaan.

Miia Toivo (Tampereen yliopisto) & Maria Åkerman (Tampereen yliopisto): Institutionaalisen luontotiedon ja arjen kohtaaminen: tapaus Ilmastodieetti

Kansalaisten toimintaa ohjeistava informaatio-ohjaus on keskeinen väline eri organisaatioiden kestävän kehityksen strategioissa. Ekologisia valintoja koskevaa institutionaalista tietoa tuottavat muun muassa kansainväliset organisaatiot, kansalliset hallitukset, kansalaisjärjestöt ja yritykset. Informaatio-ohjausta koskevissa tutkimuksissa on kuitenkin osoitettu, että tieto ei siirry automaattisesti toimintaan, vaan ympäristösensitiivisyys muotoutuu osana vaihtelevia ja tilannesidonnaisia kulttuurisia käytäntöjä. Olennaista on näin tunnistaa, kuinka institutionaalinen

tieto merkityksellistyy arjen käytännöissä, ja millä tavoin yhteiskunnalliset erot vaikuttavat tähän merkityksellistymiseen.

Tarkastelemme esityksessämme Ilmastodieetti -ohjelmasarjaa esimerkkinä institutionaalisen tiedon ja arjen käytäntöjen kohtaamisista. Ohjelmassa asiantuntijat arvioivat neljän perheen elämäntapoja ja ohjeistavat heitä elämäntapojen muuttamiseksi vähähiilisemmäksi. Tavoitteena on houkutella katsojia reflektoimaan omaa elämäntapaansa. Tarkastelemme ohjelmaa siitä näkökulmasta, millaisen käsityksen arjesta se (tietoa välittäessään) tuottaa. Miten ohjelman välittämä tieto suhteutuu ohjelman perheiden arkiin ja tätäkin laajemmin muiden suomalaisten, toisin sanoen ohjelman katsojien arkiin. Analysoimme, kuinka arki ohjelmassa kehystetään: mitkä arkeen liittyvät asiat rajataan ohjelman kuva- ja äänimaailman ulkopuolelle, miten arjen yhteisöllisyys ja ajallisuus näyttäyvät ohjelmassa sekä millaisten yhteiskunnallisten suhteiden ja järjestyksien alla toimijan esitetään ohjelmassa olevan.

Annukka Valkeapää (Helsingin yliopisto): Kansalaisnäkökulmia metsäpolitiikkaan

Metsät ovat olleet keskeinen osa suomalaisten elinympäristöä kautta aikojen ja metsien antimia on hyödynnetty niin ravinnoksi kuin kotitarvepuuksikin. Metsät ovat edelleen tärkeitä suomalaisille. Lähes kaikki suomalaiset ulkoilevat metsäluonnossa vuoden aikana ja metsät ovat merkittävä osa suomalaista maisemaa.

Kansalaiskyselyllä tutkittiin suomalaisten käsityksiä metsäpolitiikan hyväksyttävyydestä. Kysely toteutettiin keväällä 2008 ja vastausprosentiksi saatiin 42. Kyselyn tulosten mukaan kansalaiset näkevät, että metsäteollisuudella on liikaa valtaa metsiin liittyvässä julkisessa päätöksenteossa. Heidän mielestään kansalaisilla, virkistyskäyttäjillä ja jopa metsänomistajilla on liian vähän valtaa. Kansalaisten mielestä tärkein metsäpolitiikan tavoite on luonnon monimuotoisuuden säilyttäminen, maisema-arvot ja luonnon monimuotoisuuden säilyttäminen, tässä järjestyksessä. Valtion ja yksityismetsänomistajien tulot, matkailun edellytykset ja puuntuotannon lisääminen ovat tärkeysasteikon hännillä. Pienituloisille Pohjois-Suomen metsien suojelu, työpaikkojen säilyttäminen ja yksityismetsänomistajien tulot ovat merkitsevästi tärkeämpiä kuin suurempituloisille. Valtaosa suomalaisista ja myös suurin osa metsänomistajista vastustaa avohakkuita.

Vaikka kansalaiset kritisoivat pääasiallista metsienkäsittelytapaa, kokevat vallan jakautuvan epätasaisesti ja näkevät asioita sovittavan liian usein ”kabineteissa”, eivät usko ihmisten tasapuoliseen kohteluun päätöksenteossa eivätkä pidä päätösten perusteluja hyvinä, heillä on kuitenkin taipumus uskoa, että yleisesti ottaen metsäasiat hoidetaan Suomessa hyvin. Metsäasioiden hyvään hoitoon uskovat vielä erityisesti he, jotka kokevat olevansa heikosti perillä metsäasioista. Järjestelmän oikeuttamisen teorian mukaan ihmisillä on taipumus nähdä vallitseva järjestelmä hyväksyttävänä, vaikka he havaitsisivatkin sen osatekijöissä ongelmia. Usko hyväksyttävään järjestelmään suojelee ihmisiä näkemästä poliittisen järjestelmän epäkohtia silloin, kun yksilön vaikutusmahdollisuudet ovat rajalliset. Tämä havahduttaa pohtimaan, onko poliittisen järjestelmän hyväksyntä laajemminkin niiden varassa, jotka eivät tunne asioita? Ja toisaalta, onko yksilön kannalta parempi olla olematta perillä asioista, jotta oma olo ei tuntuisi ikävältä järjestelmän rattaissa?